149
ΠΟΛ

ΤΕΧΝΟΛΟΓΙΚΟ ΕΚΠΑΙΔΕΥΤΙΚΟ ΙΔΡΥΜΑ ΠΕΙΡΑΙΑ
ΣΤΕΦ : ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΔΟΜΙΚΩΝ ΕΡΓΩΝ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ
«Η ΛΑΪΚΗ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ ΤΗΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ ΚΑΙ ΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΠΟΥ ΤΗΝ ΕΠΗΡΕΑΣΑΝ»

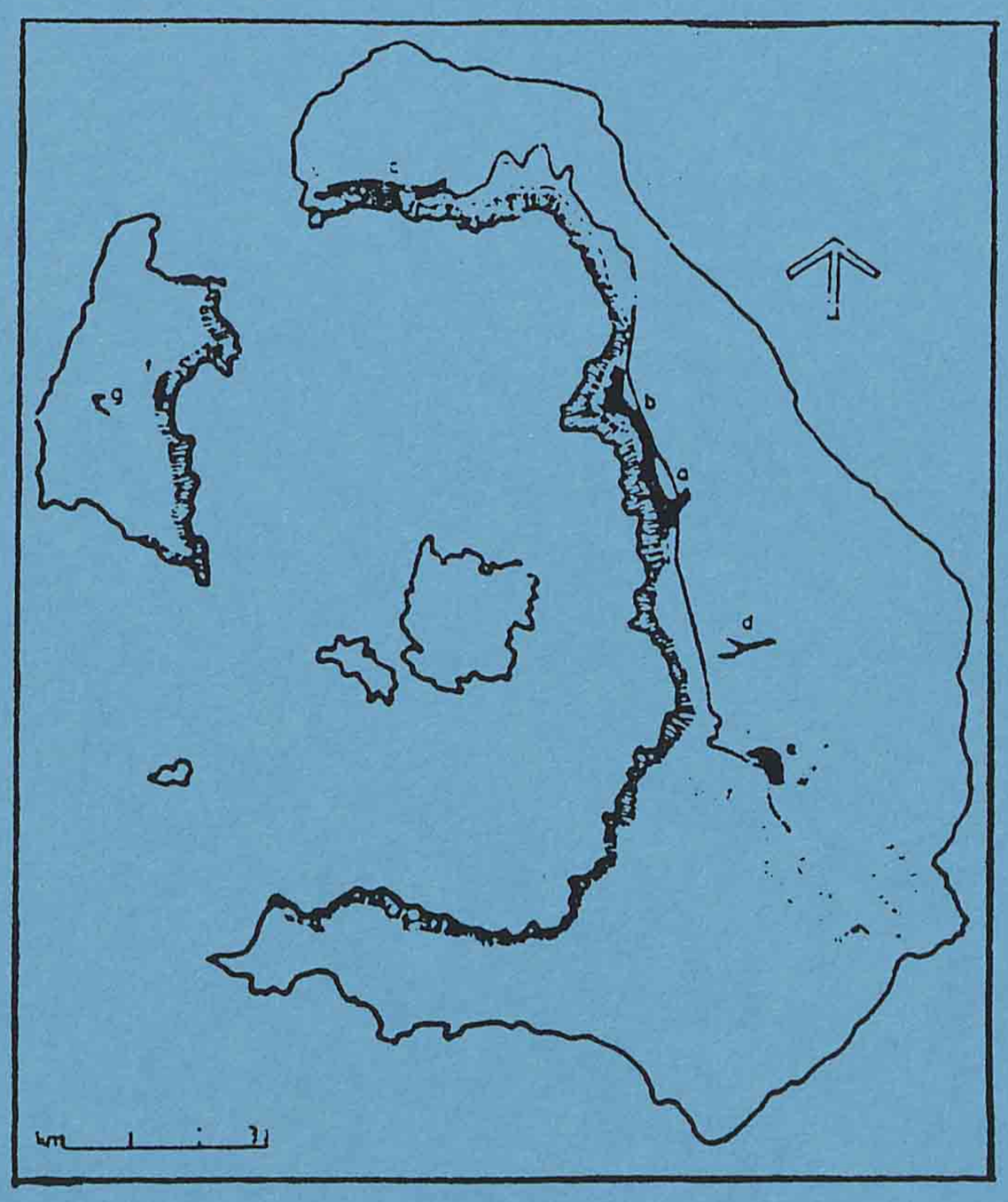

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ : ΣΑΡΑΦΙΑΝΟΣ ΑΝΤΩΝΙΟΣ

ΕΠΙΒΛΕΠΩΝ ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ : κ. ΜΠΟΥΡΜΠΑΧΑΚΗ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ – ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΤΟ ΝΗΣΙ 1

ΕΙΣΑΓΩΓΗ – ΤΑ ΦΗΡΑ 2

ΤΟΠΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ –ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΗΣ ΡΙΖΑΣ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ ..8

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΥΝΤΕΤΑΓΜΕΝΕΣ 9

ΓΕΩΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ 10

ΠΩΣ ΣΧΗΜΑΤΙΣΤΗΚΕ ΤΟ ΝΗΣΙ 12

ΤΟ ΗΦΑΙΣΤΕΙΟ 13

ΥΔΑΤΙΝΟΙ ΠΟΡΟΙ 15

ΤΟ ΥΠΕΔΑΦΟΣ 16

ΤΟ ΚΛΙΜΑ 17

Η ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΣΤΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ 18

ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ 18

ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ 20
- Τύπος α 20
- Τύπος β 23
- Τύπος γ 25
- Τύπος δ 31

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ 34
- α. Το αγροτικό σπίτι 34
- β. Το λαϊκό αστικό σπίτι 39
- γ. Το αρχοντικό σπίτι 44

ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ 50
- Τοιχοποιίες 50
- Κάλυψη 50
- Κατασκευές θόλων 51
- Κονίαμα 54
- Πρέκια 54
- Περισυλλογή νερού της βροχής 56
- Αποχετεύσεις 56

ΚΤΙΡΙΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ – Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΑΥΛΗΣ 57

ΤΑ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΣΤΟΙΧΕΙΑ 61
Αυλή 61
Πορτασιά 61
Καμινάδα 61
Εξωτερική σκάλα 64
Επιφάνειες 64
Κουφώματα 64
Γείσα 65
Απόληξη δώματος 65
Χρώματα σπιτιών 65
Οροφή 65

ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ 66

ΕΠΙΠΛΩΣΗ ΤΩΝ ΣΠΙΤΙΩΝ 67

ΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΩΝ ΦΗΡΩΝ 69

ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ 69

ΑΓΙΑ ΕΙΡΗΝΗ 74

ΠΑΝΑΓΙΑ ΥΠΑΠΑΝΤΗ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ - ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ ΤΩΝ ΦΗΡΩΝ ... 76

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ 78

ΓΛΩΣΣΑΡΙ 88

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ 89

ΕΙΚΟΝΕΣ – ΣΧΕΔΙΑΓΡΑΜΜΑΤΑ

Εικ.1. Χάρτης της Θήρας και της γειτονικής Θηρασίας 4
Εικ.2. Τοπογραφικό διάγραμμα μέρους της Σαντορίνης 5
Εικ.3. Το Κάστρο του Σκάρου. Σχέδιο με μολύβι του Thomaw Hope 6
Εικ.4. Άποψη του εσωτερικού της καλντέρας. 7
Εικ.5. Άποψη της πόλης Άγιος Νικόλαος 7
Εικ.6. Υπόσκαφες κατοικίες στο Μεροβίγλι 19
Εικ.7. Ο εσωτερικός χώρος σε υπόσκαφα και σε ημι-λαξευτά ή κτιστά σπίτια 19
Εικ.8. Τύπος α. Κάτοψη και τομή 20
Εικ.9. Τύπος α. Κάτοψη και τομή 21
Εικ.10. Τύπος α. Όψεις 21
Εικ.11. Τύπος α. Προοπτικό 21
Εικ.12. Τύπος α. Κάτοψη και τομή 22
Εικ.13. Τύπος α. Όψεις 22
Εικ.14. Τύπος α. Προοπτικό 22
Εικ.15. Τύπος β. Κάτοψη, τομή, όψη (Φηρά Θήρας, Σπίτι Σίχωρου) 24
Εικ.16. Τύπος α. Παραλλαγές υπόσκαφων δίχωρων σπιτιών της Θήρας 24
Εικ.17. Τύπος α και β. Σπίτια της Θήρας. Δίχωρο, δίδυμο 24
Εικ.18. Τύπος α. Παραλλαγή δίχωρου σπιτιού της Θήρας 26
Εικ.19. Τύπος γ. Κάτοψη ισογείου 26
Εικ.20. Τύπος γ. Κάτοψη ορόφου του σπιτιού 26
Εικ.21. Τύπος γ. Τομή β-β του σπιτιού των δύο προηγούμενων εικόνων 27
Εικ.22. Τύπος γ. Εγκάρσια τομή και όψη του σπιτιού των τριών προηγούμενων εικόνων 27
Εικ.23. Έξοδος στο δώμα του σπιτιού της προηγούμενης εικόνας 28
Εικ.24. Τύπος γ. Σπίτι στον Καρτεράδο Θήρας. Κάτοψη ισογείου 28
Εικ.25. Τύπος γ. Σπίτι στον Καρτεράδο. Κάτοψη ισογείου 29
Εικ.26. Τύπος γ. Τομή β-β του σπιτιού στον Καρτεράδο 29
Εικ.27. Τύπος γ. Τομή α-α του σπιτιού στον Καρτεράδο 30
Εικ.28. Τύπος γ. Όψη του σπιτιού στον Καρτεράδο 30
Εικ.29. Τύπος δ. Τομή κατά μήκος του σπιτιού – μύλου 32
Εικ.30. Τύπος δ. Τομή και όψή του σπιτιού – μύλου 32
Εικ.31. Τύπος α Πλατυμέτωπη μορφή. Σπίτι στην Οία της Θήρας 32
Εικ.32. Τύπος δ. Σπίτι – μύλος στο Φηροστεφάνι Θήρας. Κάτοψη ισογείου 33
Εικ.33. Τύπος δ. Σπίτι – μύλος στο Φηροστεφάνι Θήρας. Κάτοψη ορόφου 33
Εικ.34. Περίβολας Οία. Μυλόσπιτο αδελφών Δ. Μαρκουλή. Γενική διάταξη χτισμάτων 36
Εικ.35. Περίβολας, Οία, Μυλόσπιτο αδελφών Δ. Μαρκουλή. Κάτοψη μεσαίας στάθμης 37
Εικ.36. Περίβολας, Οία, Μυλόσπιτο αδελφών Δ. Μαρκούλη. Κάτοψη κατώτερης στάθμης όπου βρίσκεται η κάναβα 37
Εικ.37. Περίβολας, Οία, Μυλόσπιτο αδελφών Δ. Μαρκούλη. Τομή συγκροτήματος 1.Φούρνοι, 2. Κάναβα 38
Εικ.38. Πύργος Μυλόσπιτο στην αρχή του οικισμού. Εγκάρσιες τομές 38
Εικ.39. Φηρά. Μονόροφο σπίτι. Πάνω κάτοψη, κάτω τομή κατά μήκος 40
Εικ.40. Οία, διώροφη κατοικία. Κάτοψη ισογείου 41
Εικ.41. Οία, διώροφη κατοικία. Κάτοψη ορόφου 41
Εικ.42. Διώροφη κατοικία. Αριστερά - ισόγειο, δεξιά – όροφος 42

Εικ.43. Καστέλι Πύργου. Τριώροφο σπίτι. Κάτοψη άνω στάθμης, κάτοψη μεσαίας στάθμης, κάτοψη ισογείου 43
Εικ.44. Νιμπορείος. Διπλό σπίτι μέσα στο καστέλι. Κάτοψη ορόφου 48
Εικ.45. Νιμπορείος. Διπλό σπίτι μέσα στο καστέλι. Κάτοψη δώματος 48
Εικ.46. Νιμπορείος. Διπλό σπίτι μέσα στο καστέλι. Τομή κατά μήκος 49
Εικ.47. Οία, Αρχοντικό σπίτι Ε.Ι. Μααιολέσου. Πρόσοψη 49
Εικ.48. Κατασκευή θόλου στη Σαντορίνη. Προοπτική τομή 52
Εικ.49. Κατασκευή θόλου στη Σαντορίνη. Τομή εγκάρσια 52
Εικ.50. Κατασκευή θόλου, ξυλότυπος 53
Εικ.51. Αριστερά – Κατασκευή θόλου, ξυλότυπος/ Δεξιά – Λεπτομέρεια 53
Εικ.52. Σύγκριση μονώσεων 55
Εικ.53. Αυλές στα Φηρά 58
Εικ.54. Ζώνες διατάξεως του χώρου της κατοικίας 60
Εικ.55. Μορφές μονώσεων 61
Εικ.56. Μορφές μονώσεων 62
Εικ.57. Μια καπνοδόχος στα Φηρά 63
Εικ.58. Αριστερά εξώθυρα, δεξιά παράθυρο 64
Εικ.59. Κάτοψη Αγίου Ιωάννη Θεολόγου Φηρών 72
Εικ.60. Άγιος Ιωάννης Θεολόγος Φηρών 72
Εικ.61. Δυτική όψη Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου Φηρών 72
Εικ.62. Κατά μήκος τομή Αγίου Ιωάννη Θεολόγου Φηρών 73
Εικ.63. Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος Φηρών 73
Εικ.64. Το εσωτερικό του τρούλου Αγίου Ιωάννη του Θεολόγου Φηρών 73
Εικ.65. Εξ απόπτου θέα του Αγίου Ιωάννη Θεολόγου Φηρών 73
Εικ.66. Μορφές κυματίων και θύρες Αγίου Ιωάννη Φηρών 73
Εικ.67. Κάτοψη Αγίας Ειρήνης Φηρών 75
Εικ.68. Η οπίσθια ακόσμητος όψη του κωδωνοστασίου Αγίας Ειρήνης Φηρών 75
Εικ.69. Κατά μήκος τομή Αγίας Ειρήνης Φηρών 75
Εικ.70. Κωδωνοστάσιο Αγίας Ειρήνης Φηρών 75
Εικ.71. Δυτική όψη και εγκάρσια τομή Αγίας Ειρήνης Φηρών 75
Εικ.72. Η Μητρόπολη Φηρών προ της καταστροφής της του σεισμό του 1956 77
Εικ.73. Η Μητρόπολη των Φηρών 77

ΦΩΤΟΓΡΑΦΙΕΣ

Φωτ.1-2 Οικισμός Όιας, όπου διακρίνονται τα υπόσκαφα και χτιστά σπίτια της 78

Φωτ.3-4 Οικισμός Όιας όπου διακρίνονται τα υπόσκαφα και χτιστά σπίτια της 79

Φωτ.5-6-7 Αυλές στον οικισμό Περίβολος 80

Φωτ.8-9 Θόλοι 81

Φωτ.10-11 Αυλές στην Όια 82

Φωτ.12-13 Αυλές στα Φηρά 83

Φωτ.14-15 Έξοδος στο δόμα του σπιτιού στα Φηρά 84

Φωτ.16 Μορφές Καπνοδόχου 85

Φωτ.17 Εξώθυρα στον οικισμό Όιας 85

Φωτ.18 Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος 86

Φωτ.19 Παναγία Υπαπαντή του Σωτήρος - Μητρόπολη των Φηρών 86

Φωτ.20 Υπόσκαφη εκκλησία 87

Φωτ.21 Χτιστό σπίτι με πρωτότυπη έξοδος στο δόμα (ανεμόμυλος) 87

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

ΕΠΙΣΚΕΨΗ ΣΤΟ ΝΗΣΙ

Το επίσημο όνομα του νησιού είναι "Θήρα" αλλά έχει επικρατήσει το " Σαντορίνη ".

Μια σπάνια εμπειρία γνωρίζει ο επισκέπτης του νησιού, όταν το πλοίο αρμενίζοντας σιγά - σιγά, ξεπερνά και αφήνει πίσω του το Ασπρονήσι και μπαίνει στα βαθυγάλαζα νερά της kaldera.

Πανύψηλοι κοκκινόμαυροι γκρεμοί και γρατινένιοι βράχοι, επιβλητικοί στην εμφάνιση τρομάζουν και προκαλούν δέος καθώς υψώνονται κατακόρυφα από την επιφάνεια της θάλασσας.

Μόλις και διακρίνεται ο δρόμος, που σαν φίδι ξετυλίγεται στον γκρεμό και ενώνει το λιμάνι με την πόλη. Το βαθυγάλανο χρώμα της θάλασσας, και το κοκκινόμαυρο των γκρεμών καθώς και οι καπνοί που διακρίνονται στο βάθος από τον κρατήρα της Νέας Καμένης, συνθέτουν μια ανεπανάληπτη εικόνα άγριας ομορφιάς.

Στο χείλος του γκρεμού, ξεχωρίζει μια μακριά άσπρη κορδέλα, κυριολεκτικά να κρέμεται πάνω από τη θάλασσα. Είναι η πόλη των Φηρών, η πρωτεύουσα του νησιού, καθώς και την ομώνυμης επαρχίας.

Πλησιάζοντας με το πλοίο, αρχίζουν να διακρίνονται οι μαύρες αμμουδιές του νησιού, οι κοκκινόμαυρες πέτρες της ακτής, το τελεφερίκ και ο δρόμος που οδηγεί από την ακτή, στην κορυφή του γκρεμού, που είναι απλωμένη η άσπρη πολιτεία.

Στενά δρομάκια, που μοιάζουν αλλά δεν είναι αδιέξοδα, φέρνουν τον περιπατητή σε κάποιο πανέμορφο σταυροδρόμι σε κάποια ταράτσα, που δεν είναι μόνο ταράτσα, αλλά η αυλή του παραπάνω, ή και δρόμος, ή σε φέρνουν μπροστά στην πόρτα κάποιου γραφικού σαντορινιού σπιτιού.

ΕΙΣΑΓΩΓΗ
ΤΑ ΦΗΡΑ

Σαν άσπρη αετοφωλιά κρεμασμένη μεταξύ θάλασσας και ουρανού, φαντάζει η πολιτεία των Φηρών. Το ανέβασμα από τον όρμο στην πόλη, γίνεται με τα πόδια για εκείνον που ΄θέλει να δοκιμάσει τις δυνάμεις του, ανεβαίνοντας τα..... περίπου σκαλοπάτια του δρόμου ή με το τελεφερίκ. Ακόμα υπάρχουν καλόβολα γαϊδουράκια, που προσφέρουν τη ράχη τους, σ'αυτόν που θέλει να απολαύσει την εμπειρία της γαϊδουροκαβαλαρίας. Γραφικά στολισμένα τα σαμάρια τους με υφαντά πολύχρωμα '' κιλίμια '', και στα χάμουρά τους περασμένες χρωματιστές χάντρες δίνουν μια ξεχωριστή και χαρούμενη νότα, που ακόμα διατηρείται σ'ένα νησί, που αγωνίζεται να κρατήσει το χρώμα και τη λαϊκή του προσωπικότητα.

Στην αρχές του 19^{ου} αιώνα μεταφέρθηκε από τον Πύργο Καλλίστης, η πρωτεύουσα του νησιού στα Φηρά. Σήμερα τα Φηρά είναι μια εξελισσόμενη πόλη 1.500 περίπου κατοίκων, που ζει το σήμερα, προσπαθώντας να κρατήσει το χρώμα του χθες.

Τα καλοκαίρι, ένα πολύβουο και καλοδιάθετο πλήθος ανθρώπων περιφέρει την ξεγνοιασιά και την ανεμελιά του στους παράλληλους του γκρεμού δρόμους και τα στενά δρομάκια που τους διασχίζουν.

Εδώ είναι το κέντρο της πόλης, είναι η αγορά των Φηρών. Πολυάριθμα μαγαζιά, προσφέρουν μια μεγάλη ποικιλία εμπορευμάτων που ικανοποιούν και τους πιο απαιτητικούς καλοκαιρινούς αγοραστές. Επίσης δίνουν ένα ιδιαίτερο τόνο, αρκετά ενδιαφέροντα για το επισκέπτη τα προσφερόμενα είδη, που είναι από τα πιο φτηνά βαμβακερά μπλουζάκια μέχρι πανάκριβα γουναρικά και κοσμήματα. Ένας ευχάριστος περίπατος, είναι η επίσκεψη της γραφικής αγοράς των Φηρών. Σπίτια μικρά, σκαμμένα μέσα στη γη, μονώροφα ή διώροφα, που έχουν θέα τη θάλασσα ή τη στεριά.

Ολόφωτα όπως είναι έτσι στριμωγμένα, στο φρύδι του γκρεμού, μοιάζουν σαν να θέλουν να στηρίξουν το ένα το άλλο για να απλωθούν προς τα έξω σε βάρος της αβύσσου.

Ταράτσες σπιτιών που δεν είναι ταράτσες αλλά μπαλκόνια ή περάσματα, θόλοι και καμάρες, άσπρες μικρές, στολισμένες προσόψεις, δευτερεύουσα η ευθεία, κυρίαρχη γραμμή η καμπύλη, δίνει ένα ξεχωριστό αρχιτεκτονικό χαρακτηριστικό στα χωμένα μέσα στη γη σπίτια των Φηρών, είναι τα '' σκαφτά '' όπως τα λένε οι ντόπιοι, που τα υλικά κατασκευής τους είναι οι πέτρες και η γη του νησιού.

Μην παραξενευτείτε, αν περνώντας την πόρτα μιας, με πρώτη εντύπωση, μονώροφης οικοδομής, αρχίσετε να κατεβαίνετε πολλά σκαλιά, δεν κατεβαίνετε σε κάποιο ανήλιο και σκοτεινό υπόγειο, αλλά όταν ανοίξετε το παράθυρό σας, θα αντικρίσετε την θάλασσα να αντανακλά στο φως του ήλιου και εσείς θα έχετε κατέβει δύο ή τρεις ορόφους μες τη γη. Στα Φηρά, οι οικοδομές δεν έχουν ύψος, αλλά βάθος.

Το Αρχαιολογικό μουσείο της πόλης των Φηρών, συγκεντρώνει συλλογές που προέρχονται από τις ανασκαφές στο Μέσα Βουνό, όπου η Αρχαία Θήρα και το νεκροταφείο στης Σελλάδας από το Ακρωτήρι καθώς και διάφορα άλλα ευρήματα άλλων περιοχών. Αμφορείς, κεραμικά, πίθοι, μαρμάρινοι Κούροι, ειδώλια γυναικών, νομισμάτων κ.λ.π. ευρήματα, στεγάζονται στις αίθουσες του Μουσείου. Οι συλλογές αυτές καλύπτουν για μακραίωνη περίοδο, που αρχίζει από την 3^{η} χιλιετηρίδα και τελειώνει στους Ρωμαϊκούς χρόνους.

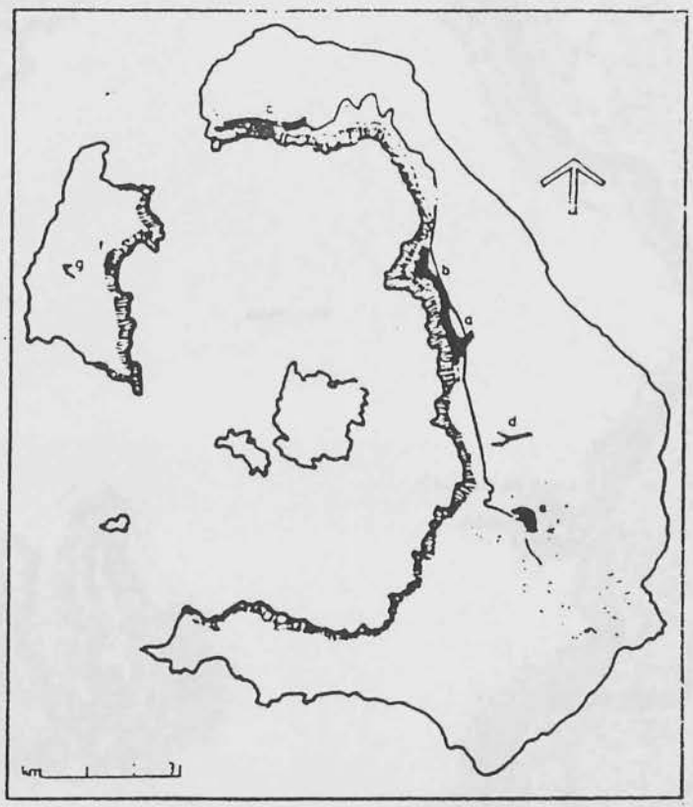

Εικ.1 Χάρτης της Θήρας και της γειτονικής Θηρασίας με τη θέση των οικισμών που αναφέρονται στο κείμενο : a. τα Φηρά, b. Μεροβίγλι, c. Οία, d. Βόθωνας, e. Πύργος και στη Θηρασιά, f. Μανωλάδα, g. Αγριλιά

Εικ.2 Τοπογραφικό διάγραμμα μέρους της Σαντορίνης, όπου διακρίνεται η διάταξη των οικισμών από τον Πύργο (σημερινά Φηρά) ως τον Άγιο Νικόλαο (σημερινή Οία). Πηγή : Choiseul - Gauffier, Πίνακας 13

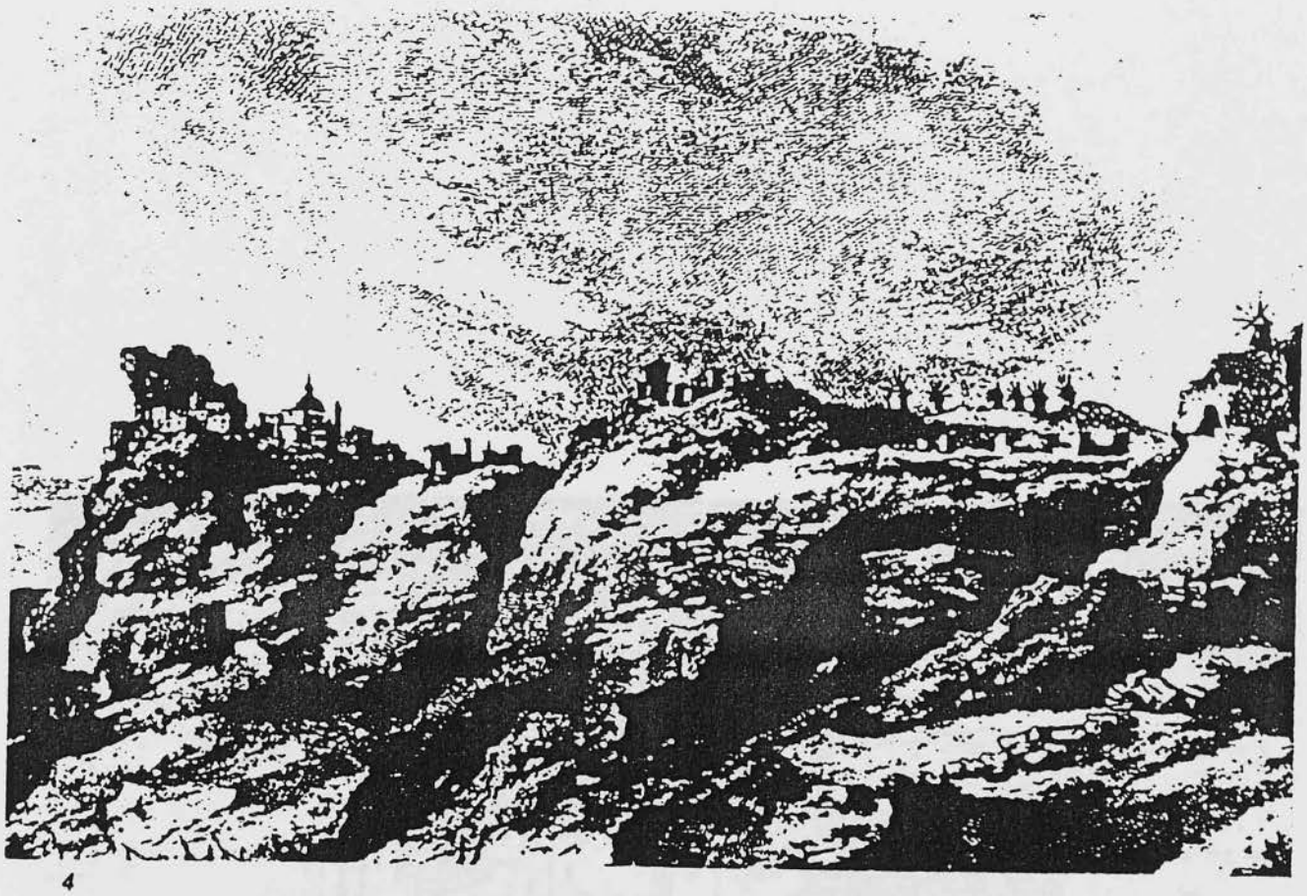

4

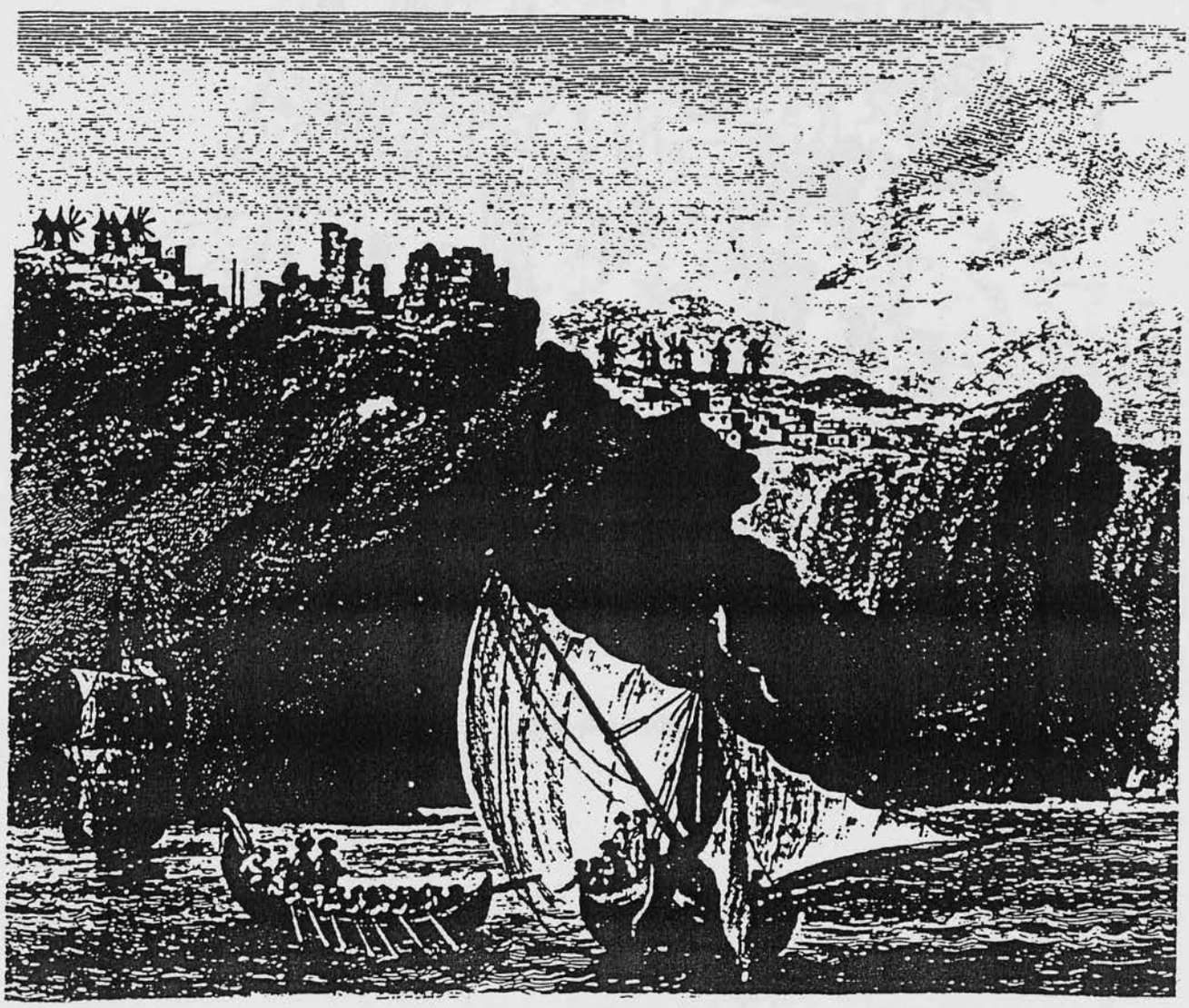

Εικ.4 (πάνω) Άποψη του εσωτερικού της καλντέρας. Διακρίνοναι το Κάστρο και δεξιά ο Πύργος (Φηρά). Πηγή : Choiseul - Gauffier

Εικ.5 (κάτω) Άποψη της πόλης Άγιος Νικόλαος. Λεπτομέρεια : πρόκειται για το μέρος της Επανωμεριάς (Οία) όπου διακρίνονται το καστέλι και σειρά ανεμόμυλων. Πηγή : Choiseul - Gauffier

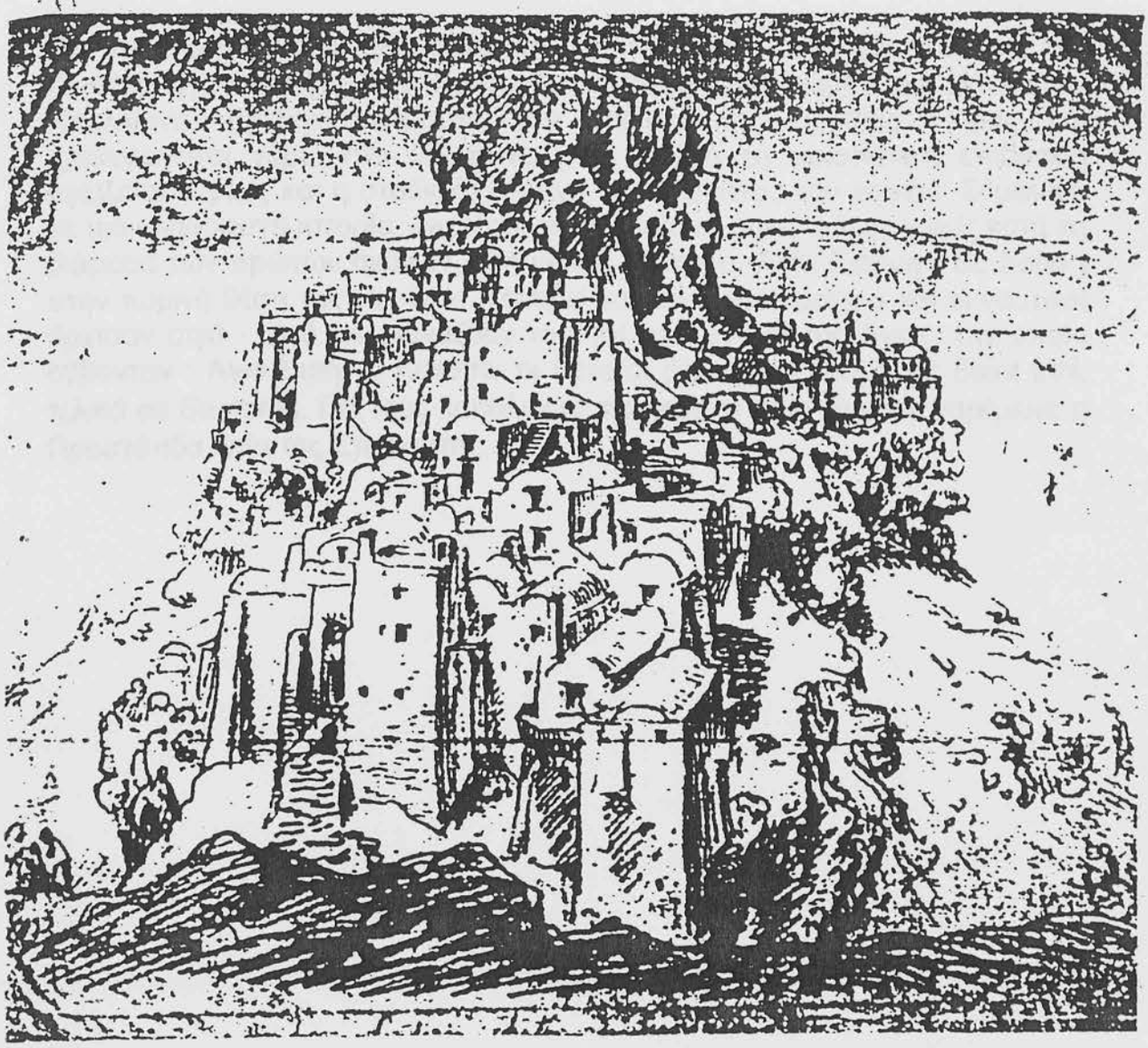

Εικ.3 Το Κάστρο του Σκάρου. Σχέδιο με μολύβι του Thomaw Hope (1769 - 1831)
Πηγή : Μουσείο Μπενάκη

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

ΤΟΠΙΚΟΣ ΠΡΟΣΔΙΟΡΙΣΜΟΣ
ΑΝΑΖΗΤΗΣΗ ΤΗΣ ΡΙΖΑΣ ΤΟΥ ΟΝΟΜΑΤΟΣ

Το νησί καθώς ήταν τοποθετημένο στο σταυροδρόμι των διαφόρων θαλασσών καταλαμβανόταν συνεχώς από διαδοχικά κύματα εισβολών. Μεταξύ αυτών και ι Λακεδαιμόνιοι, που το κατέλαβαν γύρω στο 1.059 π.Χ. επικεφαλής των οποίων ήταν ένας πρώην αντιβασιλέας της Σπάρτης, ο Θήρας, ο οποίος έδωσε και το όνομα του στο νησί.

Το νησί εκχριστιανίστηκε κατά τη διάρκεια των πρώτων αιώνων της Χριστιανικής εποχής. Μια Βασιλική, χτισμένη στο χώρο του Ναού του Απόλλωνα, βρέθηκε ανάμεσα στα ερείπια της αρχαίας Θήρας και χρονολογείται γύρω στο 2^0 αιώνα μ.Χ. Σ'αυτή τη χριστιανική επίδραση οφείλεται κυρίως και η σταδιακή αλλαγή του ονόματος του νησιού. Σύμφωνα με μια αληθοφανή ιστορία, ένα ιερό, τώρα ερείπια, αφιερώθηκε νωρίς κατά τη διάρκεια των πρώτων αιώνων, στη νεαρή μάρτυρα, Αγία Ειρήνη (St. Irene) στην τωρινή θέση της Περίσσα. Μπορεί να φανεί από μακριά και οι ναυτικοί άρχισαν σιγά - σιγά να φωνάζουν το νησί με τ'όνομα της Αγίας, την οποία σέβονταν : Αγία Ειρήνη. Κατόπιν οι Βενετοί άλλαξαν τ'όνομα σε Saint Irini, τελικά σε Santorini. Για τους καθολικούς πάντως, η Αγία Ειρήνη παρέμεινε η Προστάτιδα Αγία της Επισκοπής.

ΓΕΩΓΡΑΦΙΚΕΣ ΣΥΝΤΕΤΑΓΜΕΝΕΣ

Οι Κυκλάδες βρίσκονται σε μια ηφαιστιογενή περιοχή που αποτελεί μέρος μιας λωρίδας που αγκαλιάζει τα τρία τέταρτα της υδρογείου, από το νοτιότερο σημείο της Ν. Αμερικής ως το Μαρόκο και την Ισπανία. Υπολείμματα μιας οροσειράς που βυθίστηκε πριν από πολλές χιλιετηρίδες, οι απότομες ακτές των νησιών σκίζουν την ήρεμη επιφάνεια του Αιγαίου. Στο βορρά είναι από ασβεστόλιθο, σχιστόλιθο και μάρμαρο, στο νότο από ηφαιστιογενή βράχο, λάβα και βασάλτη. Το κάθε νησί έχει ξεχωριστό χαρακτήρα, αλλά παντού αισθάνεσαι την παρουσία του γειτονικού νησιού και την νησιώτικής ομάδας - παραλλαγές στο ίδιο θέμα ουρανού και βράχου, μικρών ασβεστωμένων χωριών και εγκαταλειμμένων λόφων. Το νοτιότερο νησί είναι η Θήρα ή Σαντορίνη, νησί ηφαιστιογενές με παράδοξο, σκληρό τοπίο.

ΓΕΩΜΟΡΦΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗΣ

Η Σαντορίνη χαρακτηρίζεται από μια εντυπωσιακή γεωμορφολογία. Νησί ηφαιστιογενές, υπόλειμμα μιας σειράς τρομακτικών εκρήξεων που συνέβησαν γύρω στο 1500 π.Χ. δεν έπαψε να συνταράσσεται από περιοδικά ξυπνήματα του ηφαιστείου της.

Στη σημερινή της μορφή έχει σχήμα μηνίσκου που περιβάλλει την καλντέρα (κοίλο σχήμα που αφήνει η κατάρρευση ενός ηφαιστείου), με το σβησμένο ηφαίστειο στο κέντρο. Η Θηρασία και το Ασπρονήσι συμπληρώνουν το κυκλικό περίγραμμα. Το τμήμα του νησιού που βλέπει στο εσωτερικό είναι βραχώδες και απότομο, ενώ το κομμάτι που βλέπει προς την ανοικτή θάλασσα καταλήγει σε ομαλό κάμπο εξαιρετικά εύφορο. Με εξαίρεση τον ορεινό όγκο του Προφήτη Ηλία (368μ.) όλο το υπόλοιπο συγκρότημα είναι καλυμμένο από ηφαιστιογενή υλικά που εκτοξεύτηκαν σε παλιότερες εκρήξεις.

Η ιδιομορφία του φυσικού περιβάλλοντος, η οφειλόμενη στην παρουσία του ηφαιστείου με την ιδιάζουσα διάπλαση του εδάφους του νησιού συντέλεσε ώστε να περιβληθεί η Σαντορίνη από ένα θόλο μυστηρίου. Η ξεχωριστή όμως για τον τρόπο της συνθέσεως και εκφράσεως αρχιτεκτονική της αποτελεί ένα άλλο κεφάλαιο, περισσότερο ενδιαφέρον για εμάς τους σύγχρονους Έλληνες τεχνικούς. Γι' αυτό και θα προσπαθήσουμε να δώσουμε στη μελέτη της με αδρές και χαρακτηριστικές γραμμές.

Το περιβάλλον

Το φυσικό περιβάλλον της Σαντορίνης είναι εντελώς διαφορετικό από των άλλων νησιών του Αιγαίου και ξαφνιάζει με την τραχύτητα της μορφής του και την αυστηρή του έκφραση.

Αρχικά η Θήρα ήταν κυκλική αλλά με διαδοχικές μεταβολές οφειλόμενες στο ηφαίστειο έλαβε το σημερινό πεταλόμορφο σχήμα της ενώ συγχρόνως αναδύθηκε από τη θάλασσα η Καμμένη. Σήμερα το ηφαίστειο της Σαντορίνης το αποτελούν η Θήρα, η ακατοίκητη σχεδόν Θηρασία, τ' Ασπρονήσι και το νησί Καμμένη. Το ηφαίστειο της Καμμένης παραμένει από το 1940 σχεδόν αδρανές, πάντα όμως το νησί ζει με το φόβο μιας νέας καταστροφής από την έκρηξη του ηφαιστείου. Όλες οι γεωλογικές μεταβολές των διαφόρων περιόδων αποτυπώθηκαν επάνω στη μορφή του νησιού, δίνοντας του τραχειά όψη, τόσο ξένη εν σχέσει προς το γνωστό για την απλότητα και γραφικότητά του αιγαιοπελαγίτικο τοπίο. Το φως και ο ουρανός μονάχα θυμίζουν το γελαστό Αιγαίο, αφού η γη, το τοπίο, τα κτίσματα έχουν ένα εντελώς ξεχωριστό χαρακτήρα. Μια γωνία με λιγοστό πράσινο και μια ανθισμένη πικροδάφνη αποτελούν πραγματική όαση για το νησί.

Ολόκληρη η δυτική πλευρά του καταλήγει σε σκοτεινόχρωμους βράχους, που κατρακυλούν με τεράστιους αναβαθμούς από το ύψος των 300 μ. από τη θάλασσα και μοναδική ποικιλία τους είναι ο ανηφορικός δρόμος, που φιδογυρίζει από τη θάλασσα ως το χωριό, δίνοντας με τα 900 σκαλοπάτια του το μέτρο του ύψους.

Η μεγάλη κλίση του εδάφους με τις απότομες πτώσεις του κάνει να φαίνονται ανακατεμένα σπίτια, δρόμοι και αυλές σε ένα ιδιόμορφο κυβιστικό σύμπλεγμα.

Έτσι το δώμα ενός σπιτιού είναι ή αυλή του υπερκείμενού του. Κάτω από το δρόμο μπορεί να υπάρχουν σπίτια όπως και κάτω από το καλλιεργημένο χωράφι.

Τα Κάτω Φηρά, η παλιά πρωτεύουσα του νησιού, περιορίζονταν από δύο ακραίους, σχεδόν παράλληλους δρόμους, που εξυπηρετούσαν τον οικισμό, ο ένας ψηλά στο φρύδι του βράχου κι ο άλλος χαμηλότερά του. Μετρημένοι είναι οι δρόμοι που τους συνδέουν και αποτελούν το οδικό δίκτυο. Για ν'αντιμετωπίσουν την μεγάλη κλίση ακολουθούν τις καμπύλες του εδάφους και συγχρόνως έχουν κατά διαστήματα χαμηλά σκαλοπάτια. Υπάρχουν ακόμα και οι δρόμοι - σκάλες που είναι περίπου κάθετοι στους κεντρικούς και τους συνδέουν εξυπηρετώντας τα δύο - τρία σπίτια από τα οποία περνούν.

Οι δρόμοι είναι στρωμένοι με καλοβαλμένες ηφαιστειακές πέτρες και όπου υπάρχουν βαθμίδες, έχουν ελαφρή κλίση για τα νερά, καταλήγοντας σε ρίχτι από όρθιες πέτρες που προστατεύουν την κατασκευή από τα ορμητικά νερά των βροχών και βάφονται με λουλακί ή άσπρο χρώμα, ενώ τα πατήματα έχουν το κοκκινόμαυρο χρώμα της πέτρας.

ΠΩΣ ΣΧΗΜΑΤΙΣΤΗΚΕ ΤΟ ΝΗΣΙ

Η πλειστόκαινος περίοδος είναι η περίοδος που η ανατολική λεκάνη της Μεσογείου πήρε η σημερινή γεωγραφική της μορφή. Οι μεγάλες γεωλογικές αναστατώσεις της περιοχής, είχαν σαν αποτέλεσμα την εξαφάνιση της μεγάλης στεριάς, που υπήρχε στη θέση του σημερινού Αιγαίου πελάγους. Ο μεγάλος αριθμός των νησιών της Ανατολικής Μεσογείου, είναι τα κατάλοιπα της στεριάς εκείνης που χάθηκε κάτω από τους όγκους των νερών της θάλασσας.

Εκείνη την περίοδο και προτού αρχίσει να δρα το ηφαίστειο στη θέση της σημερινής Σαντορίνης, υπήρχε ένα μικρό βραχώδες νησί. Κατάλοιπο του μη ηφαιστειογενούς εκείνου νησιού, είναι το βουνό του Προφήτη Ηλία, με τις παραφυάδες του. Βαθιά γεωλογικά ρήγματα διέσχιζαν τη στεριά και το βυθό της θάλασσας, βρήκε διέξοδο το διάπυρο υλικό της ηφαιστειακής εστίας. Η έξοδος της διάπυρης λάβας του ηφαιστείου, σχημάτισε τους πρώτου κρατήρες. Οι τεράστιοι όγκοι λάβας που ήρθαν στην επιφάνεια, σκέπασαν ένα μεγάλο μέρος του αρχικού νησιού, επέκτειναν τη στεριά στη θάλασσα, σχηματίζοντας ένα καινούργιο νησιού υπολογίζεται πως ήταν 600 - 1000 μ. Το καινούργιο νησί, που σχηματίστηκε από τα ηφαιστειακά υλικά είχε σχήμα κόλουρου κώνου. Το σχήμα της βάσης αυτού του κώνου, ήταν κυκλικό (στρογγυλό). Το στρογγυλό σχήμα του ηφαιστειογενούς πλέον νησιού, του έδωσε και το όνομα του " Στρογγύλη ". Ονομάστηκε έτσι το νησί που η γη του προερχόταν από τα έγκατα της γης. Με το πέρασμα των αιώνων, πάνω στην ξεραμένη πια λάβα, εμφανίστηκε πανίδα και χλωρίδα. Με βεβαιότητα δεν μπορούμε να πούμε αν η πανίδα και η χλωρίδα έφερε τον άνθρωπο, ή ο άνθρωπος έφερε τα φυτά και τα ζώα.

ΤΟ ΗΦΑΙΣΤΕΙΟ

Τη γέννηση της η Σαντορίνη τη χρωστάει στο ηφαίστειο της. Αλλά και οι μοίρα της ολόκληρη, η ευτυχία ή η δυστυχία των κατοίκων της είναι στενά δεμένες με το ηφαίστειο. Αυτό με τις λάβες του γέννησε τη Σαντορίνη, αυτό τη μεγάλωσε, αυτό την κομμάτιασε μετά. Όλη αυτή τη δραματική διαδικασία μπορεί κανείς να την παρακολουθήσει ανεβαίνοντας τα εξακόσια τόσα σκαλιά από τον Όρμο, το παλιό λιμάνι, στα Φηρά.

Περιστοιχισμένος από λάβες μαύρες, κόκκινες, σταχτιές καθώς ανεβαίνεις νοιώθεις στιγμές - στιγμές σαν να βρίσκεσαι στα έγκατα της γης και μόνο η παρουσία των υποζυγίων των συμπαθητικών μεταφορικών μέσων στην περίπτωση, σε φέρνει πάλι στην πραγματικότητα.

Η τρομερή έκρηξη ηφαιστείου γύρω στα 1.500 π.Χ. έπληξα την οργανωμένη κοινωνία που είχε αναπτυχθεί στο νησί. Το υλικό που εκτινάχθηκε από το ηφαίστειο και κατακάλυψε το νησί άφησε ένα τεράστιο κενό κάτω από το φλοιό της γης. Η οροφή του θαλάμου αυτού δεν άντεξε πολύ και σύντομα κατέρρευσε κατακερματίζοντας το νησί. Η θάλασσα εισόρμησε στο κενό που δημιουργήθηκε περιστοιχίζοντας τα συντρίμμια της Θήρας, και δίνοντας μορφή στα σημερινά νησιά Σαντορίνη, Θηρασιά και Ασπρονήσι. Η έκταση που καταποντίστηκε είναι περίπου 83 τετραγωνικά χιλιόμετρα, περίπου τέσσερις φορές μεγαλύτερη από την έκταση που καταποντίστηκε με την έκρηξη το Καρκατάο, με το οποίο συχνά συγκρίνεται το ηφαίστειο της Σαντορίνης. Ο πυθμένας αυτής της κ α λ ν τ έ ρ α ς, της λεκάνης δηλαδή που σχηματίστηκε μετά την κατακρήμνιση της οροφής του ηφαιστείου, βρίσκεται συχνά σε βάθος περίπου 400 μέτρων κάτω από την επιφάνεια της θάλασσας.

Οι συνέπειες της εκρήξεως πρέπει να ήταν τρομακτικές όχι μόνο για τη Σαντορίνη, που κυριολεκτικά αφανίστηκε, αλλά και για το Αιγαίο γενικότερα. Οπωσδήποτε μεγαλύτερες ζημιές πρέπει να έπαθε η Κρήτη που βρίσκεται μόλις 60 μίλια μακριά. Ορισμένοι υποστηρίζουν πως μερικά γεγονότα που περιγράφονται στη Βίβλο, την άμεση σχέση με την έκρηξη του ηφαιστείου της Θήρας. Έτσι οι πληγές του Φαραώ ερμηνεύονται ως αποτέλεσμα των αερίων και της σκόνης που έφτασαν ως την Αίγυπτο. Η διάβαση της Ερυθράς Θάλασσας επίσης ερμηνεύεται από τα παλιρροϊκά κύματα που δημιούργησε η έκρηξη. Μόνο που στην περίπτωση αυτή η μνεία της Ερυθράς Θάλασσας θεωρείται ως λαθεμένη έκφραση αντί για τη θάλασσα των Καλαμιών που τοποθετείται στην περιοχή του Πορτ Σάιντ (στα εβραϊκά μοιάζουν πολύ οι φράσεις Ερυθρά Θάλασσα και Θάλασσα των Καλαμιών).

Η καταστροφή της Θήρας συνδέθηκε επίσης με τον καταποντισμό της μυθικής Ατλαντίδας. Ο μύθος ξεκίνησε από τον Πλάτωνα και σε δύο από τους Διαλόγους του - Τον Τίμαιο και Κριτία - προσπάθησε να δώσει το πρότυπο μιας ιδανικά οργανωμένης πολιτείας. Πολλά από τα στοιχεία του μύθου συμφωνούν με την πραγματικότητα όπως την παρουσιάζει η αρχαιολογική σκαπάνη. Πρώτα απ'όλα η βαθμίδα πολιτισμού της Θήρας συμφωνεί με εκείνη της Ατλαντίδας.

Μεγάλα κτίρια κτισμένα με άσπρες και κόκκινες πελεκητές πέτρες και στολισμένες με τοιχογραφίες αποκαλύπτονται στη Σαντορίνη, όμοια με εκείνα που περιγράφει ο Πλάτων. Η χρονική περίοδος στην οποία τοποθετείται ο πολιτισμός της Ατλαντίδας συμπίπτει με την ακμή της πόλης του Ακρωτηρίου. Τέλος, ο τρόπος με τον οποίο καταποντίστηκε το νησί της Σαντορίνης θυμίζει την καταστροφή της Ατλαντίδας. Υπάρχουν όμως σοβαρές αντιρρήσεις για την ταύτιση της Σαντορίνης με την χαμένη ήπειρο.

Η έκταση της Θήρας ούτε καν μπορεί να συγκριθεί με την τεράστια επιφάνεια της Ατλαντίδος. Το σχήμα της χαμένης ηπείρου (εναλλασσόμενοι δακτύλιοι στεριάς και θάλασσας) μόνο με το σημερινό σχήμα της Σαντορίνης μπορεί να συγκριθεί. Αλλ'αυτό είναι αποτέλεσμα της εκρήξεως και του καταποντισμού που έγινε στα 1.500 περίπου π.Χ..Ο μόνος μεγάλος πολιτισμός της Μεσογείου που θα μπορούσε να συσχετιστεί με την Ατλαντίδα είναι ο Μινωϊκός πολιτισμός της Κρήτης. Είναι όμως αδύνατο να θεωρηθεί η Θήρα μητρόπολη του πολιτισμού αυτού, όπως την θέλουν οι υποστηρικτές της θεωρίας σχετικά με την Ατλαντίδα. Πάνω στη Θήρα μόνο μια μικρή φάση της τελευταίας περιόδου - Υστερομινωϊκή/α - του Μινωϊκού πολιτισμού αντιπροσωπεύεται, και όχι όλες οι φάσεις. Φαίνεται λοιπόν ότι ο Πλάτων παρουσιάζοντας το υπόδειγμα της ιδανικής πόλης χρησιμοποίησε και πληροφορίες του Μινωικού πολιτισμού και της έκρηξης του ηφαιστείου της Θήρας.

ΥΔΑΤΙΝΟΙ ΠΟΡΟΙ

Η Σαντορίνη είναι σχεδόν άνυδρη. Ελάχιστα πηγαία νερά αναβλύζουν στο νησί. Οι πηγές που υπάρχουν δεν έχουν μεγάλη απόδοση. Στους πρόποδες του Προφήτη Ηλία, υπάρχει μια πηγή, με όχι αρκετό νερό, μια άλλη στα ανατολικά του βουνού που ονομάζεται " Βρυσάκια " και μια τρίτη κοντά στον όρμο Αθηναίου στα δυτικά του νησιού, στην τοποθεσία Άγιος Ιωάννης.

Για τις καθημερινές τους ανάγκες οι κάτοικοι χρησιμοποιούν το νερό της βροχής, που μαζεύουν το χειμώνα σε ειδικές στέρνες.

Κάθε σπίτι έχει και τη δική του στέρνα, που συνήθως βρίσκεται την αυλή του. Σήμερα, η ύδρευση του νησιού γίνεται με ειδικά υδροφόρα πλοία.

ΤΟ ΥΠΕΔΑΦΟΣ

Το υπέδαφος αποτελείται από ηφαιστειακά υλικά, όπως :

1. η μαυρόπετρα
2. η κοκκινόπετρα
3. η κίσσηρη ή αλίστρας
4. η άσπα

ΤΟ ΚΛΙΜΑ

Το κλίμα του νησιού, είναι χαρακτηριστικό Αιγαιοπελαγίτικο, δηλαδή δροσερό το καλοκαίρι και όχι κρύο χειμώνα. Συχνές βροχές το χειμώνα, σπάνιες ή και καθόλου το καλοκαίρι. Αν καμιά φορά πέσει χιόνι, λειώνει αμέσως.

Η δυνατή ζέστη του καλοκαιριού μετριάζεται από την τραμαντάκακαι το μελτέμι, που καμιά φορά σηκώνουν πραγματικές θύελλες.

Ως το Δεκέμβριο ο καιρός παραμένει γλυκός ακόμα και όταν οι φθινοπωρινές βροχές είναι συχνές. Τον χειμώνα οι νότιοι άνεμοι φέρνουν βροχή και οι βορειοανατολικοί κρύο. Ωστόσο ποτέ οι βροχές δεν διαρκούν πολύ και οι λιακάδες είναι αρκετές συχνές : κι ύστερα από μια σύντομη άνοιξη, το ξερό καλοκαίρι ξανάρχεται.

Η ΚΑΤΟΙΚΙΑ ΣΤΗ ΣΑΝΤΟΡΙΝΗ

ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ ΩΣ ΠΡΟΣ ΤΗΝ ΚΑΤΑΣΚΕΥΗ

Ως προς την κατασκευή, μια χρήσιμη διάκριση μπορεί να γίνει ανάμεσα σε κτίσματα υ π ό σ κ α φ α (λαξεμένα στο κάθετο μέτωπο του στρώματος της άσπας) σε κτίσματα χ τ ι σ τ ά (χτισμένα κανονικά πάνω στο έδαφος) και σε η μ ί χ τ ι σ τ α (όπου μέρος της κατασκευής είναι χτιστό, συνήθως από την πλευρά της προσπέλασης και το υπόλοιπο είναι υπόσκαφο). Η πρόσοψη των υπόσκαφων κτισμάτων πάντοτε συμπληρώνεται με χτιστό τοίχο που κλείνει το κενό εκτός από τα απαραίτητα ανοίγματα. Τα χτιστά, ανάλογα, είτε προβάλλουν το θόλο τους στην πρόσοψη είτε το κρύβουν πίσω από ένα τοίχο με οριζόντια απόληξη. Αυτού του είδους οι επιλογές σχετίζονται βασικά με το είδος του κτίσματος. Εδώ αναφερόμαστε κυρίως σε τύπους κατοικιών : τα απλά αγροτικά σπίτια διατηρούν τη μορφή του θόλου εξωτερικά (εικ...6.....) ενώ τα πιο επιτηδευμένα αστικά προσπαθούν να απομιμηθούν πρότυπα από άλλα νησιά του Αιγαίου, με μορφολογικά στοιχεία ενός νησιώτικου κλασικισμού (Δ. Φιλιππίδης, " Τρεις τεχνίτες της Καρπάθου ", Αρχιτεκτονικά Θέματα 8 (1974, 154).

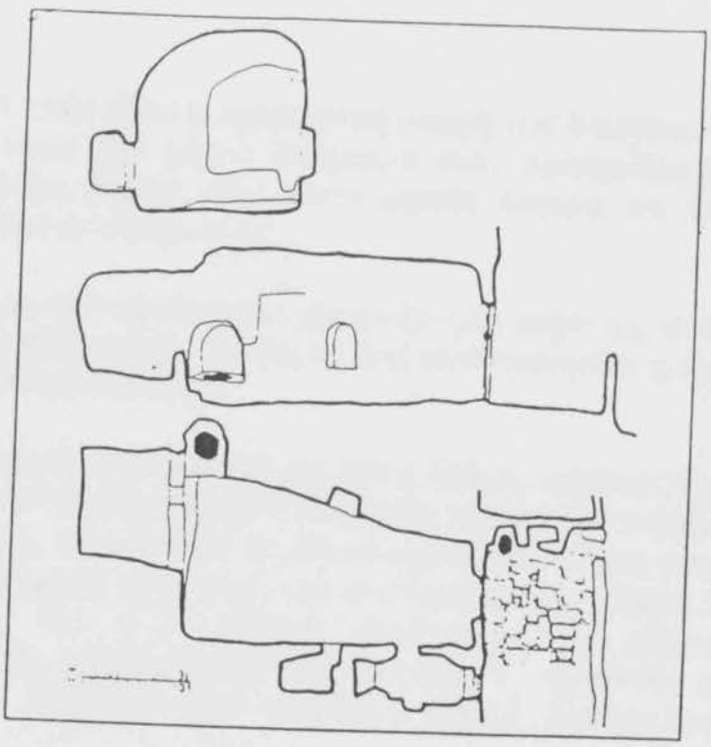

Εικ.6 Υπόσκαφες κατοικίες στο Μεροβίγλι. Στο πίσω μέρος υπάρχει ένα υπερυψωμένο επίπεδο για ύπνο.

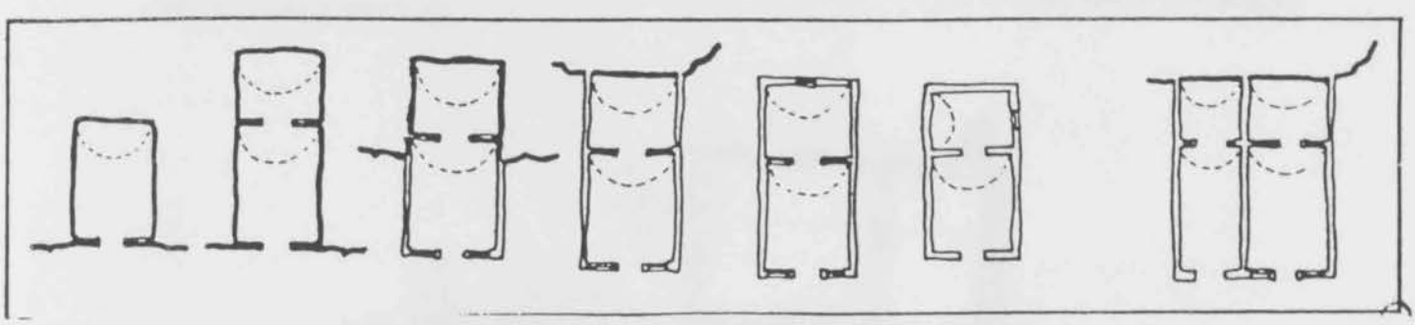

Εικ.7 Ο εσωτερικός χώρος παραμένει ο ίδιος τόσο σε υπόσκαφα όσο και σε ημι-λαξευτά ή κτιστά σπίτια. Συχνά προστίθεται στο πλάι ένας δεύτερος στενός θόλος που χρησιμοποιείται ως αποθήκη.

ΤΥΠΟΛΟΓΙΑ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ

Τύπος α.

Το υπόσκαφο σπίτι είναι η πρωτόγονη μορφή του θηραϊκού σπιτιού και είναι ολόκληρο ή κατά ένα μέρος σκαμμένο στον κισσηρόβραχο, τη λεγόμενη *άσπα*. Επεβλήθη βέβαια από οικονομικούς λόγους και από έλλειψη πιο εξελιγμένων μέσων κατασκευής.

Το σκάψιμο του κισσηρόβραχου γίνεται εύκολα λόγω της συστάσεως του και πάνω από το σπίτι συχνά βρίσκεται ένα καλλιεργημένο χωράφι που μπορεί να ανήκει σε άλλον ιδιοκτήτη.

Ο απλούστερος και πιο διαδομένος τύπος λαϊκής κατοικίας είναι δίχωρος, και όλοι οι άλλοι τύποι αποτελούν επανάληψη αυτού του πυρήνα που έχει δύο άνισους χώρους, τη σάλα και το υπνοδωμάτιο στο βάθος στη σάλα γίνεται η υποδοχή, το φαγητό, η εργασία και ο ύπνος ακόμη, όταν η οικογένεια είναι μεγάλη. (εικ. ..β...). Το δίχωρο κύριο μέρος του σπιτιού της εικόνας σχηματίζει με το μαγειρείο ένα υποτυπώδες Γ, το οποίο σε πολλά άλλα παραδείγματα, βλέπουμε ότι αποτελεί τυπικά διάταξη του σαντορινιού σπιτιού.

Σημειώνουμε το ανθυγιεινό του υπνοδωματίου στο βάθος με τον έμμεσο φωτισμό και αερισμό του, και καταλαβαίνουμε πόσο αδυσώπητα σκληροί υπήρξαν για το νησιώτη οι γεωοικονομικοί παράγοντες που τον ανάγκασαν να διαμορφώσει έτσι την κατοικία του. Το μαγειρείο και το αποχωρητήριο είναι πάντα στην αυλή και η κάλυψη όλων των χώρων γίνεται με ημικυλινδρικούς θόλους από κισσηρομπετόν. Την ίδια διάταξη δίχωρου σπιτιού συναντούμε και στο σπίτι των εικόνων 9 , 10 , 11 , το οποίο βρίσκεται στην ύπαιθρο,, γι'αυτό είναι κτισμένο κατά το πανταχόθεν ελεύθερο σύστημα δομήσεως.

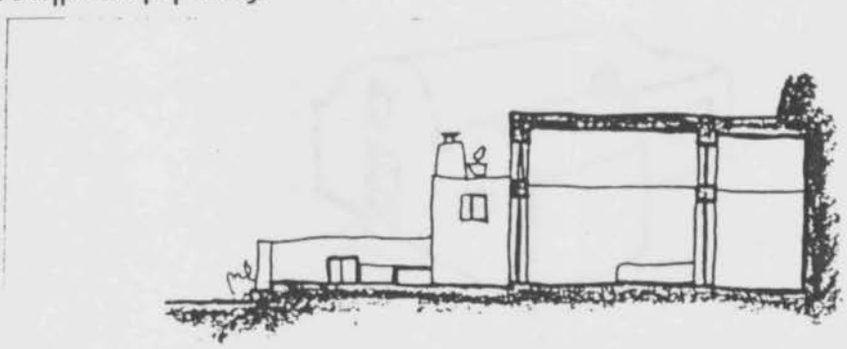

Εικ. 8 Τύπος α. Κάτοψη και τομή

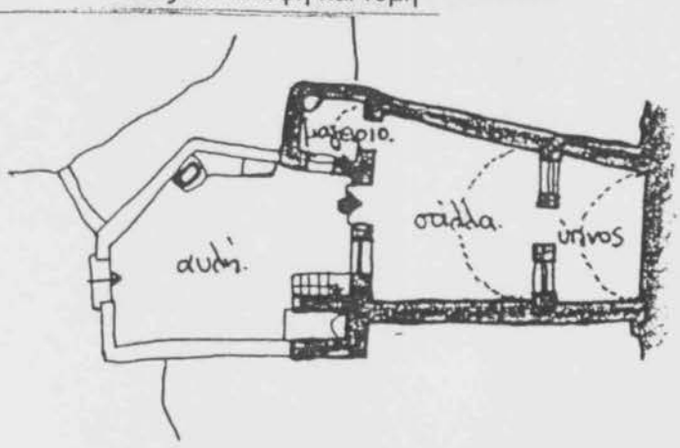

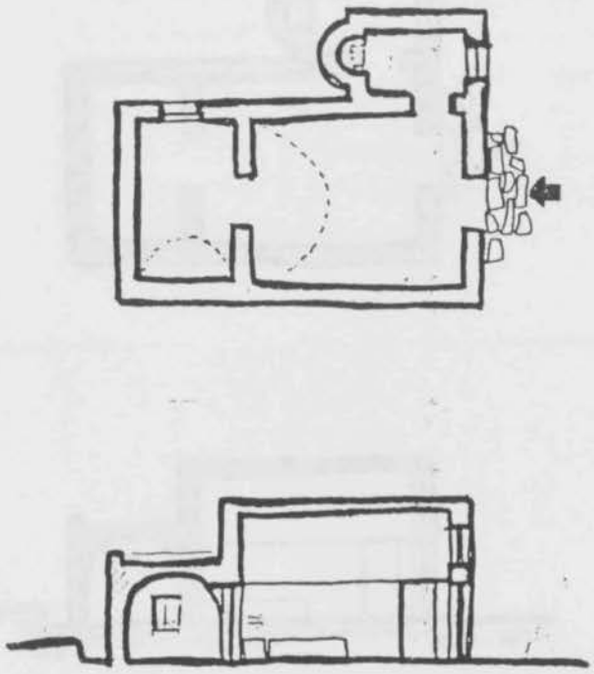

Εικ.9 Τύπος α. Πάνω : κάτοψη
Κάτω : τομή

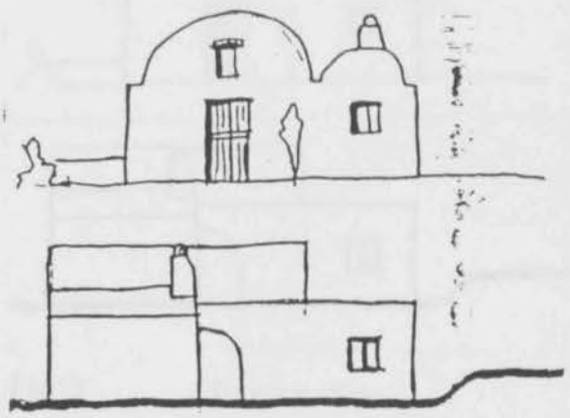

Εικ.10 Τύπος α : όψεις

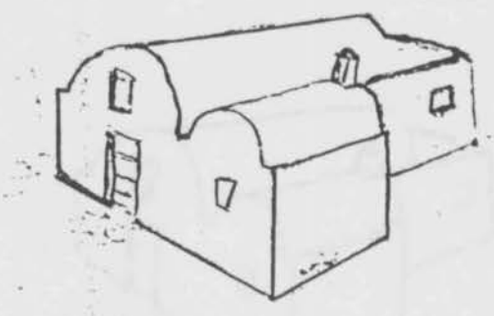

Εικ. 11 Τύπος α. Προοπτικό

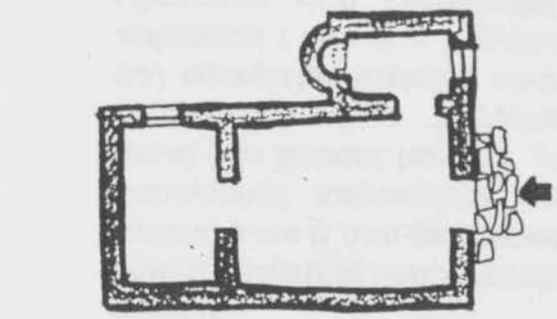

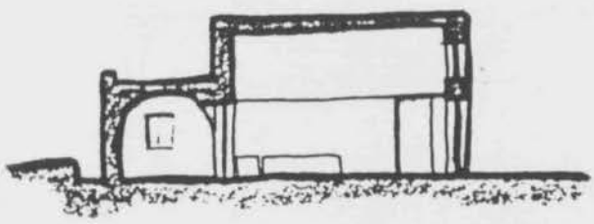

Εικ.12 Τύπος α. Πάνω : κάτοψη
Κάτω : τομή

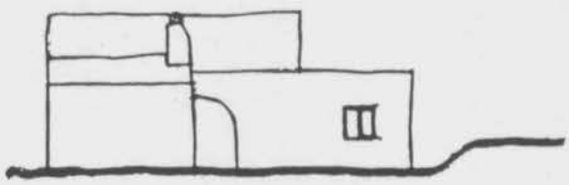

Εικ.13 Τύπος α : Όψεις

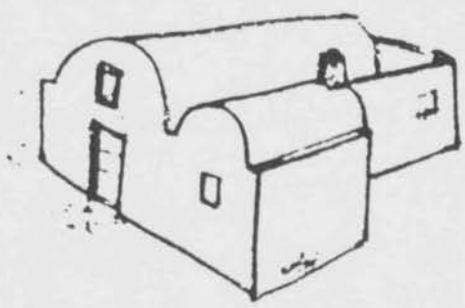

Εικ.14 Τύπος α. Προοπτικό

Τύπος β.

Προκύπτει από επανάληψη του διχώρου πυρήνα στην κάτοψη κατά παράθεση (εικ...8...), άλλοτε ισοπλατούς και άλλοτε στενότερου. Συνήθως στη στενότερη πτέρυγα είναι οι χώροι για τα ζώα και στην πλατύτερη η κατοικία (εικ. ...15.....). Άλλοτε όμως ο στάβλος λείπει και το σπίτι εκτείνεται στους δύο χώρους μονάχα. Τα σχέδια των εικόνων, 16 , 17 και παρέχουν παραλλαγές υπόσκαφων σπιτιών της Σαντορίνης ανήκουσες στους δύο τύπους α και β που διακρίνουμε έως τώρα, δηλαδή δίχωρων (εικ..17.., δεξιά κάτοψη, πλατυμέτωπη κάτοψη) και διδύμων (εικ..17.. αριστερά κάτοψη) σπιτιών.

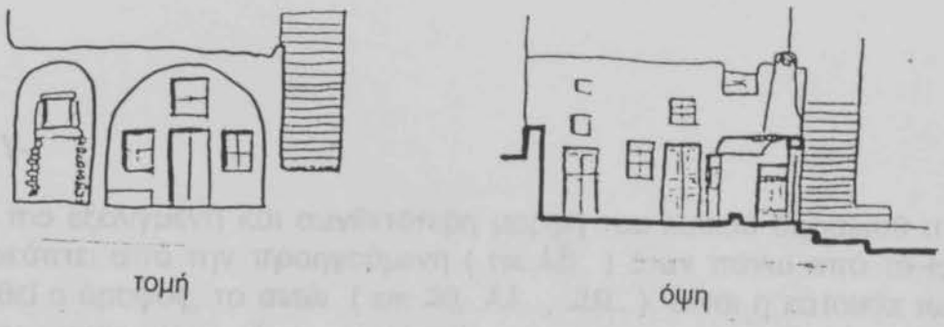

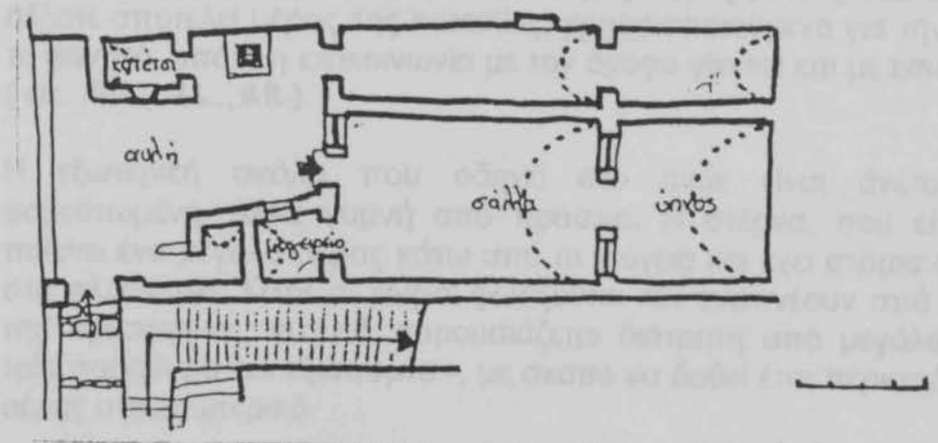

Εικ.15 Τύπος β. Κάτοψη, τομή, όψη (Φηρά Θήρας, Σπίτι Σίχωρου)

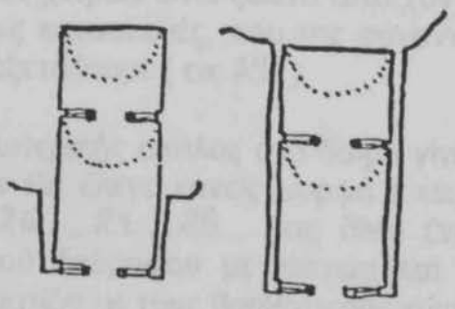

Εικ.16 Τύπος α. Παραλλαγές υπόσκαφων δίχωρων σπιτιών της Θήρας

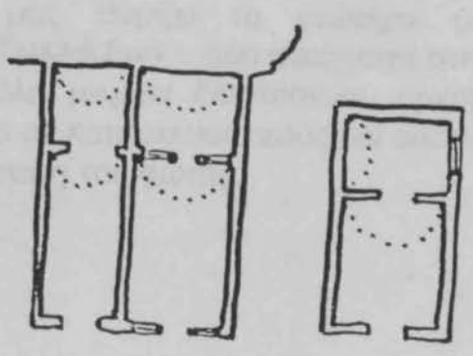

Εικ.17 Τύπος α και β. Σπίτια της Θήρας. Δεξιά δίχωρο, αριστερά δίδυμο

Τύπος γ.

Είναι η πιο εξελιγμένη και συνθετότερη μορφή του λαϊκού θηραϊκού σπιτιού και προκύπτει από την προηγούμενη (εικ.15.) όταν πάνω από το ισόγειο προστεθεί ο όροφος, το *ανώι* (εικ.20,..21..,..20...). Είναι η κατοικία των πιο εύπορων νησιωτών, έχει πολλαπλασιασμένους τους χώρους, αλλά διατηρημένα τα ελαττώματα των άλλων τύπων. Το ισόγειο άλλοτε διατίθεται για τα ζώα και τα βοηθητικά - αναλόγως της εργασίας του ιδιοκτήτη - και άλλοτε αποτελεί μέρος της κατοικίας, χρησιμοποιούμενο για την υποδοχή και το φαγητό, οπότε η επικοινωνία με τον όροφο γίνεται και με εσωτερική σκάλα (εικ. .20..,..21..,22).

Η εξωτερική σκάλα που οδηγεί στο ανώι είναι άνετα χαραγμένη, ασβεστωμένη, αλλά γυμνή από πράσινο. Η στέρνα, που είναι υπόγεια, παίρνει ένα μεγάλο μέρος κάτω από το ισόγειο και έχει στόμια στην αυλή και στο πλυσταριό. Όλοι οι χώροι φωτίζονται και αναπνέουν από τα ανοίγματα της προσόψεως, γι'αυτό παρουσιάζεται διάτρητη από μεγάλα ανοίγματα - τρία παράθυρα και εξώπορτα -, με σκοπό να δοθεί έτσι περισσότερο φως και αέρας στο εσωτερικό.

Στο ανώι βρίσκουμε κάποτε μια ξύλινη κατασκευή που χωρίζει την τραπεζαρία από την είσοδο, καθώς και ξύλινο πατάρι πάνω από αυτήν, αλλά και τα δάπεδα των κυρίων χώρων είναι ξύλινα από χοντρές τάβλες. Πρόκειται όμως για σπάνιες ξύλινες κατασκευές, που της συναντούμε στα πιο εύπορα σπίτια, όπως αυτό που εξετάζουμε (εικ.24..)

Η έξοδος της μικρής εσωτερικής σκάλας στο δώμα γίνεται από ένα χώρο με αξιοπρόσεκτη, μοντέρνα θα έλεγε κανείς μορφή (εικ.23..). Το σπίτι των εικόνων ..24...,..25...,..26...,..27...,..28... μας δίνει ένα ακόμα παράδειγμα τύπου γ, δηλαδή σπιτιού διώροφου με ισόγειο και όροφο δίχωρους και δίδυμους, ο οποίος σχηματίζει με τους βοηθητικούς χώρους Γ στην κάτοψη.

Έξω από τα Φηρά, στην ύπαιθρο, όπου το έδαφος είναι ομαλότερο και λείπουν οι ιδιαίτερες ανάγκες φωτισμού και αερισμού που συναντούμε στους οικισμούς, παίρνουμε μια ιδέα του μέτρου των χρησιμοποιούμενων κουφωμάτων, που μας θυμίζει τα γνώριμα μέτρα της νησιώτικης αρχιτεκτονικής των Κυκλάδων. Δύο ανοίγματα στη σάλα και από ένα στα μικρότερα δωμάτια, όλα μικρών διαστάσεων, αρκούν. Η εξαιρετική αυτή φειδώ οφείλεται βέβαια σε κατασκευαστικούς και οικονομικούς λόγους, καθώς και στη μεγαλύτερη ένταση του φωτός.

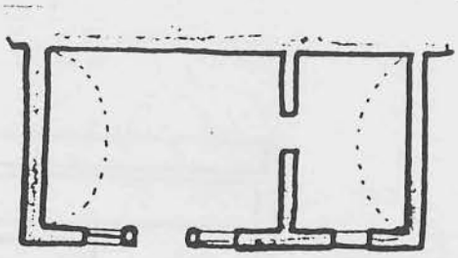

Εικ.18 Τύπος α. Παραλλαγή δίχωρου σπιτιού της Θήρας. Μορφή πλατυμέτωπη

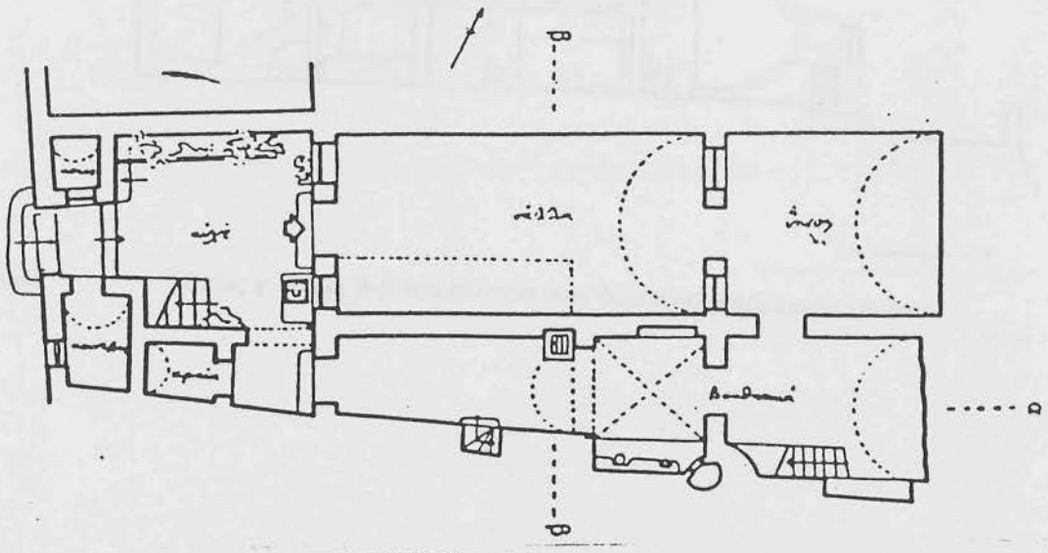

Εικ.19 Τύπος γ. Κάτοψη ισογείου

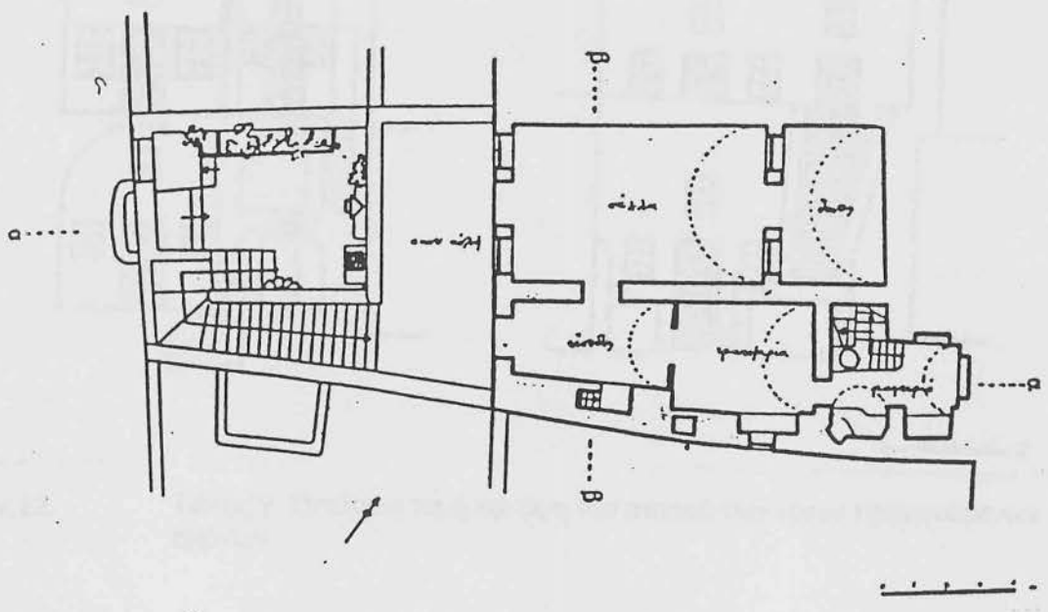

Εικ.20 Τύπος γ.Κάτοψη ορόφου του σπιτιού της προηγούμενης εικόνας

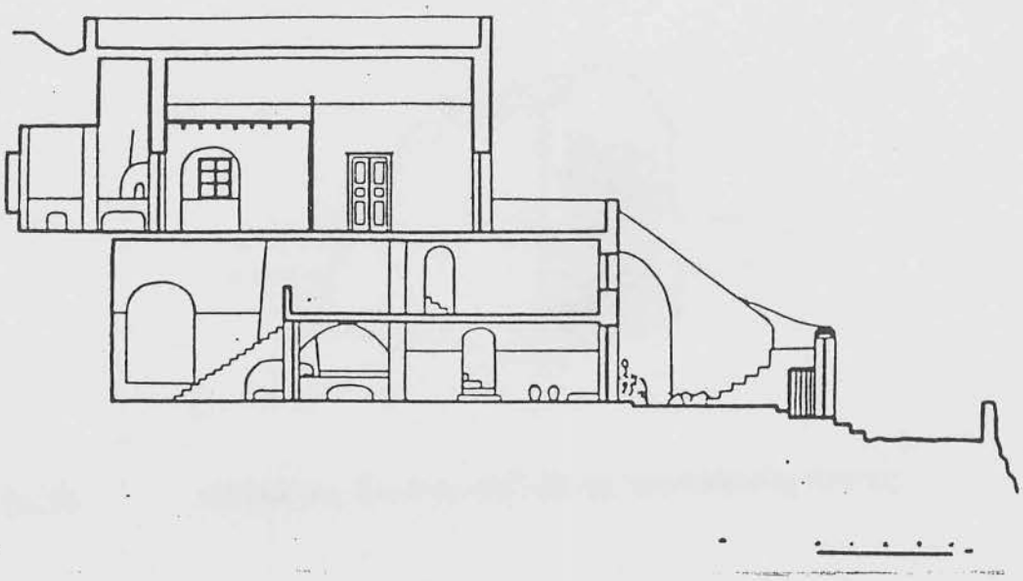

Εικ.21 Τύπος γ. Τομή β-β του σπιτιού των δύο προηγούμενων εικόνων

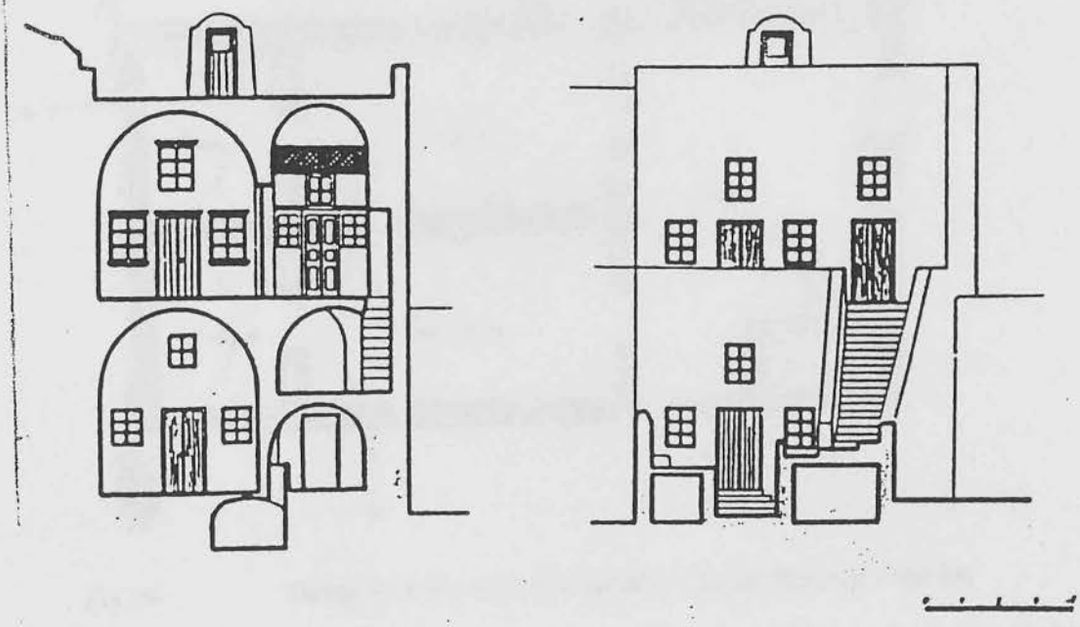

Εικ.22 Τύπος γ. Εγκάρσια τομή και όψη του σπιτιού των τριών προηγούμενων εικόνων

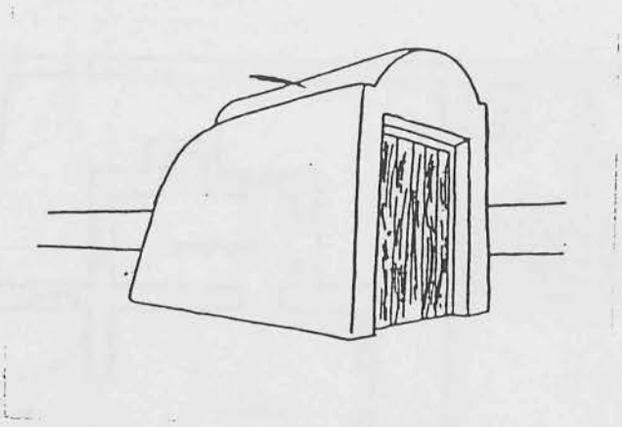

Εικ.23 Έξοδος στο δώμα του σπιτιού της προηγούμενης εικόνας

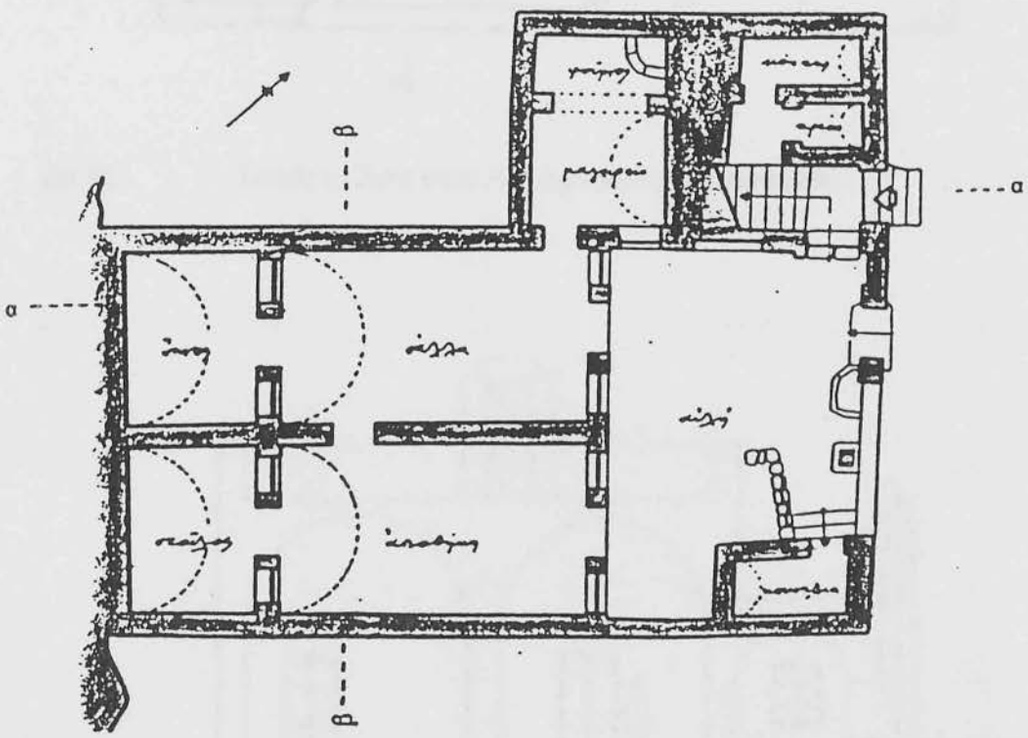

Εικ.24 Τύπος γ. Σπίτι στον Καρτεράδο Θήρας. Κάτοψη ισογείου

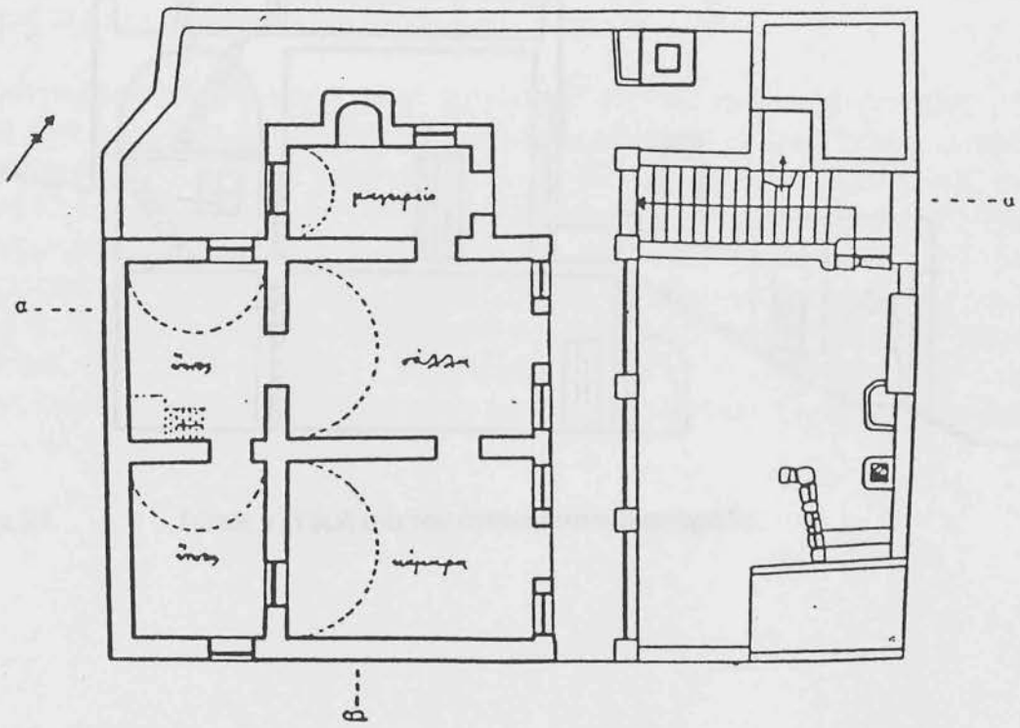

Εικ.25 Τύπος γ. Σπίτι στον Καρτεράδο. Κάτοψη ισογείου

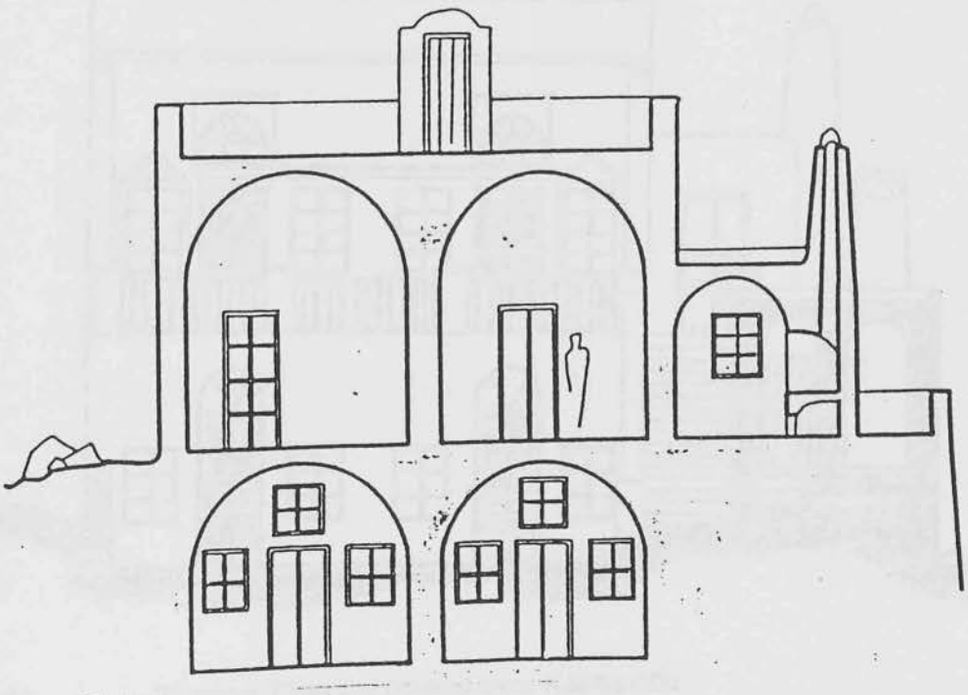

Εικ.26 Τύπος γ. Τομή β-β του σπιτιού στον Καρτεράδο

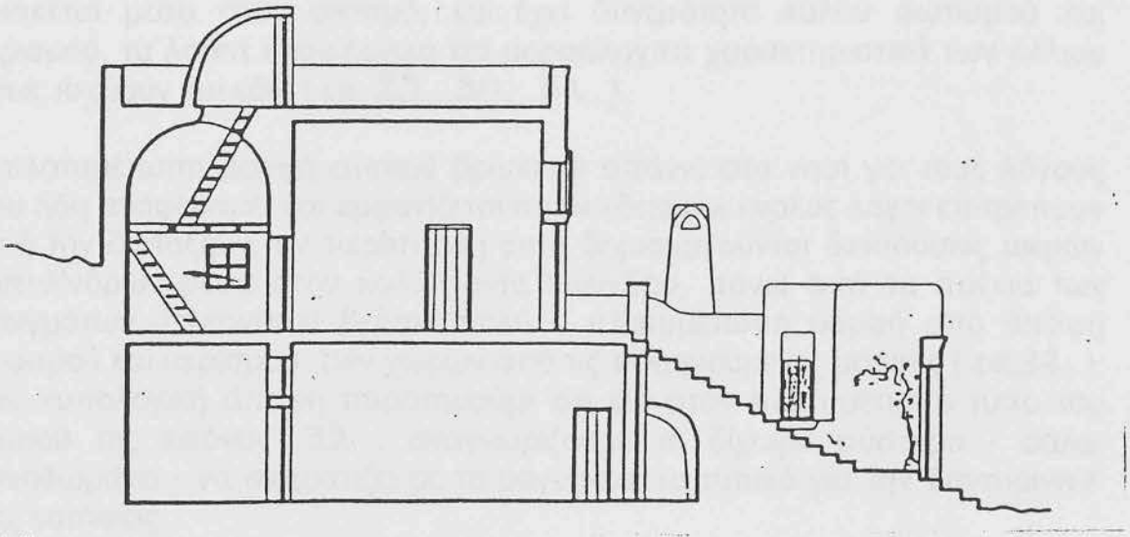

Εικ.27 Τύπος γ. Τομή α-α του σπιτιού στον Καρτεράδο

Εικ.28 Τύπος γ. Όψη του σπιτιού στον Καρτεράδο

Τύπος δ.

Είναι συνδυασμός κατοικίας και μύλου, που δεν συνηθίζεται πια σήμερα, δεν βρίσκεται μέσα στον οικισμό, και έχει δυνατότητα καλού φωτισμού και αερισμού, τα λοιπά κτιριολογικά και μορφολογικά χαρακτηριστικά των άλλων όπως ισχύουν και εδώ (εικ.29.,.30.,.31.).

Η πλατυμέτωπη μορφή σπιτιού βρίσκεται σπάνια στο νησί για τους λόγους που ήδη αναφέραμε, και εμφανίζεται όπου εδαφικοί κυρίως λόγοι επιτρέπουν αυτή την διάταξη. Στην περίπτωση αυτή δημιουργούνται διεισδύσεις μικρών ημικυλίνδρων μέσα στον καλύπτοντα κύλινδρο, πάνω από τα πρέκια των ανοιγμάτων. Πλεονεκτεί βέβαια πολύ η πλατυμέτωπη μορφή από άποψη ηλιασμού και αερισμού των χώρων από τις προηγούμενες μορφές (εικ.32.). Από τυπολογική άποψη παρατηρούμε ότι και στον πλατυμέτωπο τύπο του σπιτιού της εικόνας .33.... αναγνωρίζουμε το δίχωρο σύστημα - σάλα, υπνοδωμάτιο - να σχηματίζει με το μαγειρείο, το τυπικό για την Σαντορίνη Γ στις κατόψεις.

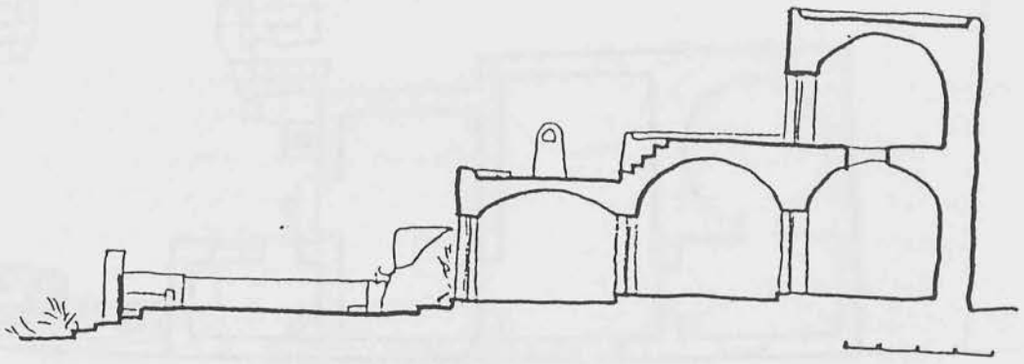

Εικ.29 Τύπος δ. Τομή κατά μήκος του σπιτιού - μύλου των δύο προηγούμενων εικόνων

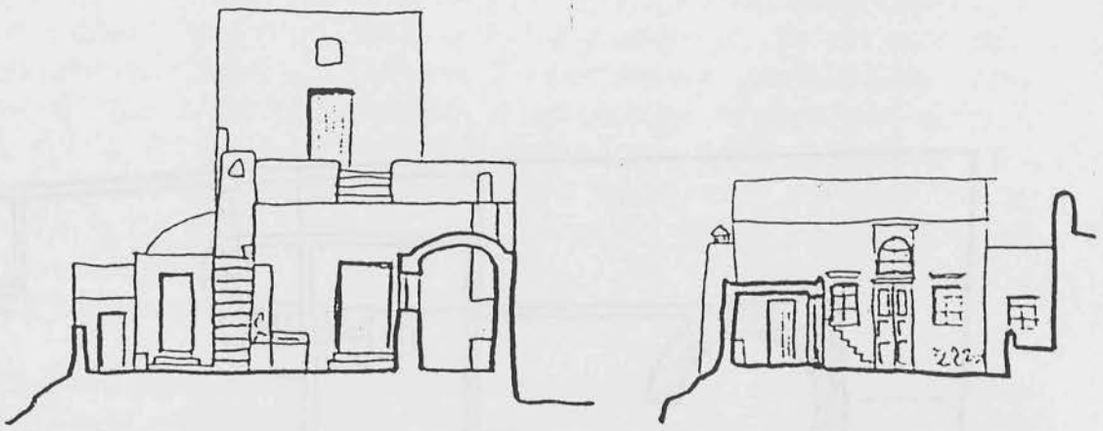

Εικ.30 Τύπος δ. Τομή και όψη του σπιτιού - μύλου των τριών προηγούμενων εικόνων

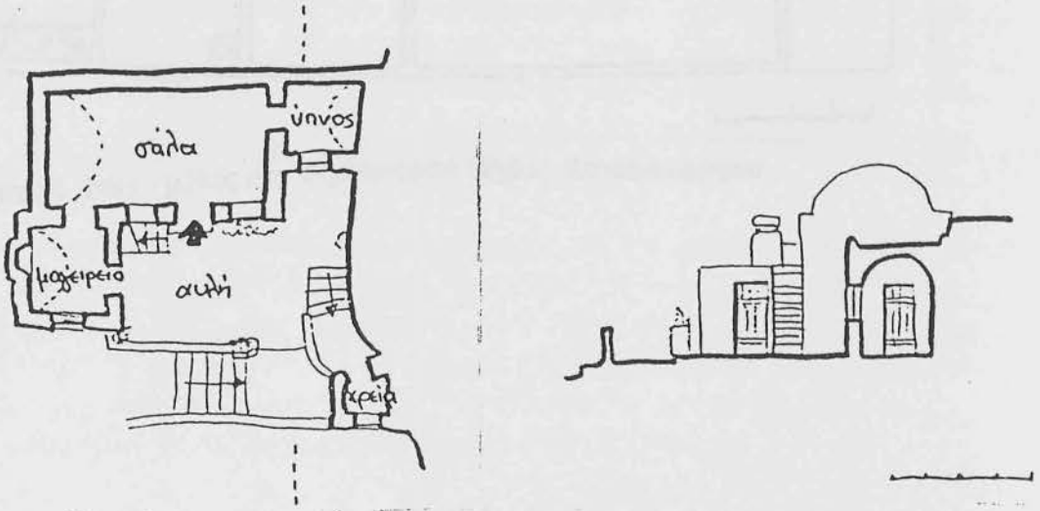

Εικ.31 Τύπος α Πλατυμέτωπη μορφή. Σπίτι στην Οία της Θήρας

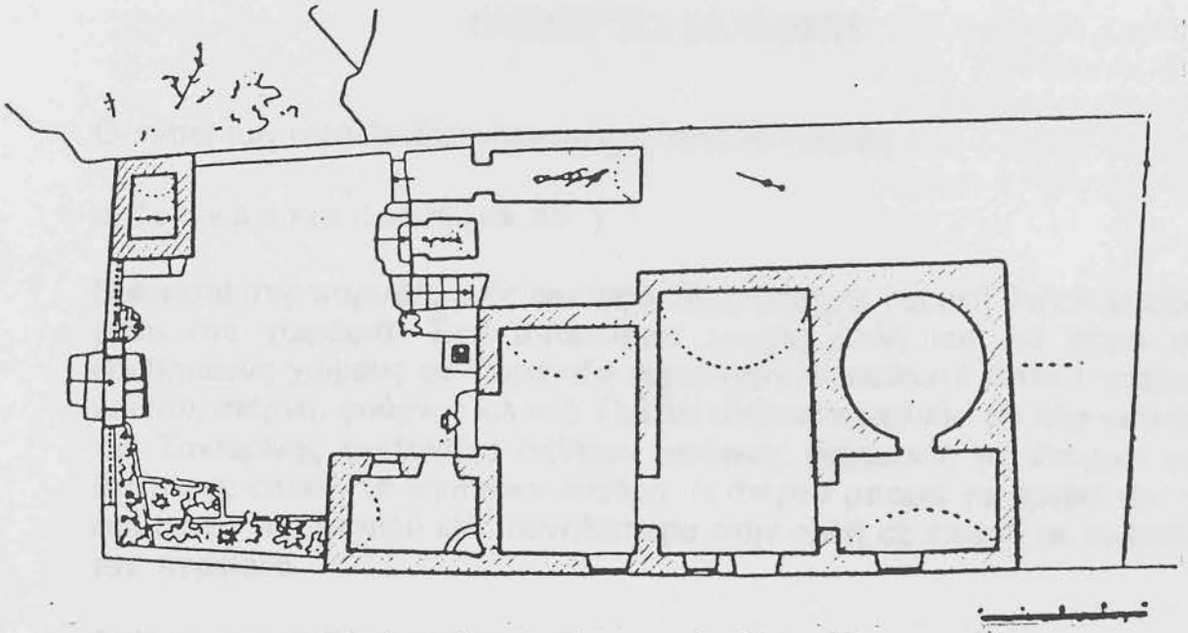

Εικ.32 Τύπος δ. Σπίτι - μύλος στο Φηροστεφάνι Θήρας. Κάτοψη ισογείου

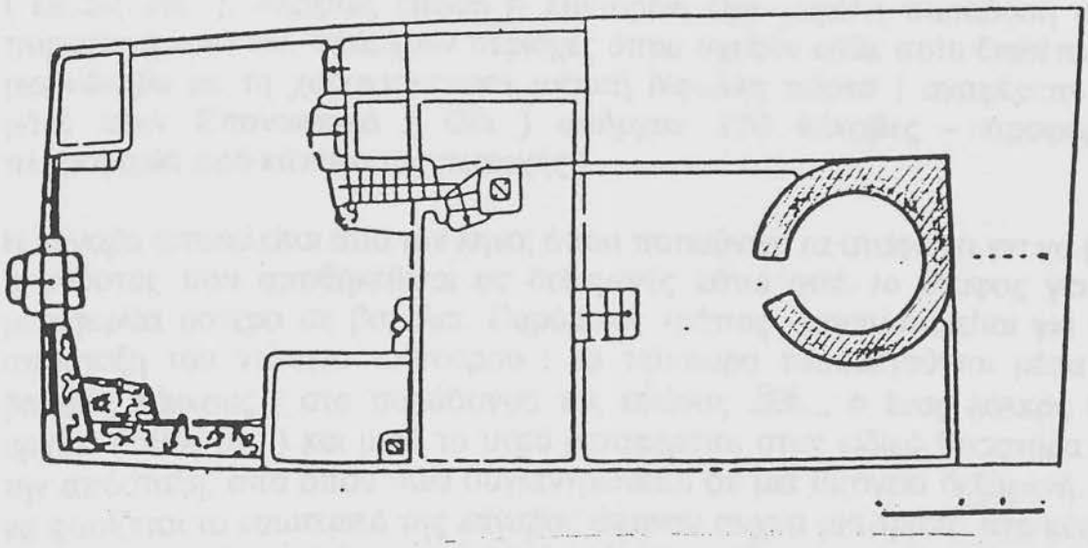

Εικ.33 Τύπος δ. Σπίτι - μύλος στο Φηροστεφάνι Θήρας. Κάτοψη ορόφου

ΚΑΤΗΓΟΡΙΕΣ ΚΑΤΟΙΚΙΩΝ

Οι τύποι των σπιτιών διακρίνονται στις εξής κατηγορίες :

α. Το α γ ρ ο τ ι κ ό σπίτι (εικ. 34).

Βρίσκεται στις παρυφές ενός οικισμού όπου υπάρχει σχετική άνεση χώρου ή μέσα στα χωράφια. Έχει απαραίτητα μεγάλη αυλή και μια σειρά από βοηθητικούς χώρους σε παράταξη γύρω από το καθαυτό σπίτι (στάβλος, κοτέτσι, στέρνα, φούρνος κ.λ.π.). Πρέπει εδώ να σημειωθεί ότι όλα τα σπίτια της Σαντορίνης ανεξαίρετα διέθεταν υπόγειες δεξαμενές με βρόχινο νερό (στέρνες), επειδή το νησί είναι άνυδρο. Η στέρνα μπορεί να βρεθεί είτε στο εσωτερικό του σπιτιού είτε, συνηθέστερα στην αυλή σε επαφή με το σπίτι ή τον περίβολο.

Ανάλογα με τη θέση του το σπίτι μπορεί να είναι υπόσκαφο ή χτιστό. Όταν είναι χτιστό, διατηρεί εξωτερικά τη μορφή των θόλων χωρίς πρόσθετο δώμα, όπως είπαμε προηγουμένως. Τα ανοίγματα των προσόψεων είναι σχεδόν πάντα ομοιόμορφα : η εξώπορτα στον άξονα με δύο συμμετρικά παράθυρα δεξιά και αριστερά, ενώ πάνω ακριβώς από την πόρτα υπάρχει συνήθως φεγγίτης, άλλοτε μικροσκοπικός και φραγμένος με ξύλινο καφασωτό, άλλοτε με διαστάσεις κανονικού παραθύρου με τοξωτό ή ευθύγραμμο υπέρθυρο. Αυτού του είδους το χτίσμα, είναι συνήθως μονώροφο, αν και αυτό πάλι εξαρτάται από τη μορφή του εδάφους. Ένα σημαντικό συμπλήρωμα αυτού του σπιτιού είναι η *κάναβα*, δηλαδή το εργαστήριο παραγωγής κρασιού (εικ. 35, 36). Ακριβώς επειδή η Σαντορίνη είχε μεγάλη παράδοση στην παραγωγή κρασιού, υπάρχουν περιοχές όπου σχεδόν κάθε σπίτι διαθέτει και μια *κάναβα* με τη χαρακτηριστική τοξωτή δίφυλλη πόρτα (αναφέρεται ότι μόνο στην Επανωμεριά (Οία) υπήρχαν 170 κάναβες - προφορική πληροφορία από κάτοικο της περιοχής).

Η κάναβα αποτελείται από τον ληνό, όπου πατιούνται τα σταφύλια για να βγει ο μούστος που αποθηκεύεται σε δεξαμενές κάτω από το έδαφος για να μεταφερθεί ύστερα σε βαρέλια. Παρόμοιος τρόπος χρησιμοποιείται για την απόσταξη του ντόπιου τσίπουρου : τα τσίπουρα τοποθετούνται μέσα σε βαθιούς λάκκους (στο παράδειγμα της εικόνας 37, ο ένας λάκκος έχει αρχικά βάθος 5μ.) και μετά το υγρό μεταφέρεται στον ειδικό βραστήρα για την απόσταξη, από όπου πάλι συγκεντρώνεται σε μια υπόγεια δεξαμενή. Για να φωτίζεται το εσωτερικό της *κάναβας* άφηναν συχνά μια τρύπα στο κέντρο του χώρου που μπορούσε να κλειστεί από πάνω με πέτρες.

Εκτός από τους μικρούς ιδιωτικούς φούρνους που έχουν συνήθως κυλινδρικό σχήμα και βρίσκονται μαζί με άλλους βοηθητικούς χώρους στην αυλή, υπάρχουν και ειδικά χτίσματα - φούρνοι που εξυπηρετούν ολόκληρη την κοινότητα. Συνήθως βρίσκονται σαν ανεξάρτητες μονάδες σε επαφή με το καθαυτό σπίτι του φούρναρη. Ένα τέτοιο παράδειγμα φαίνεται στο σχέδιο της εικ. 38, όπου διακρίνεται διπλός φούρνος μέσα στον ίδιο χώρο.

Παρόλο που παραδοσιακά οι Σαντορινιοί φούρνιζαν δύο φορές το χρόνο για να ετοιμάσουν τα μαύρα τους (κρίθινα) παξιμάδια (Κ. Σιμόπουλος,op.cit, 569) φαίνεται ότι από κάποιο σημείο και ύστερα η ευημερία τους ώθησε να χτίσουν φούρνους για συχνότερη χρήση. Μάλιστα δεν είναι καθόλου περίεργο ότι οι φούρνοι αυτού του παραδείγματος είναι συνδυασμένοι μ'ένα μυλόσπιτο, που συμπληρώνει το γενικό όγκο του συγκροτήματος.

Τέτοια μυλόσπιτα είναι μάλλον σπάνια, γιατί οι μύλοι στέκουν μόνοι τους πάνω σε κάποια βάση, όπως στην περιοχή Αρμεναές της Οίας ή ακόμα σε περιοχές απομακρυσμένες από οικισμούς. Σε άλλες περιπτώσεις πάντων όπως στο Πύργο, κατοικία με τα βοηθητικά της βρίσκεται ολόκληρη κάτω από το έδαφος για να μην εμποδίζει τη λειτουργία του μύλου.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

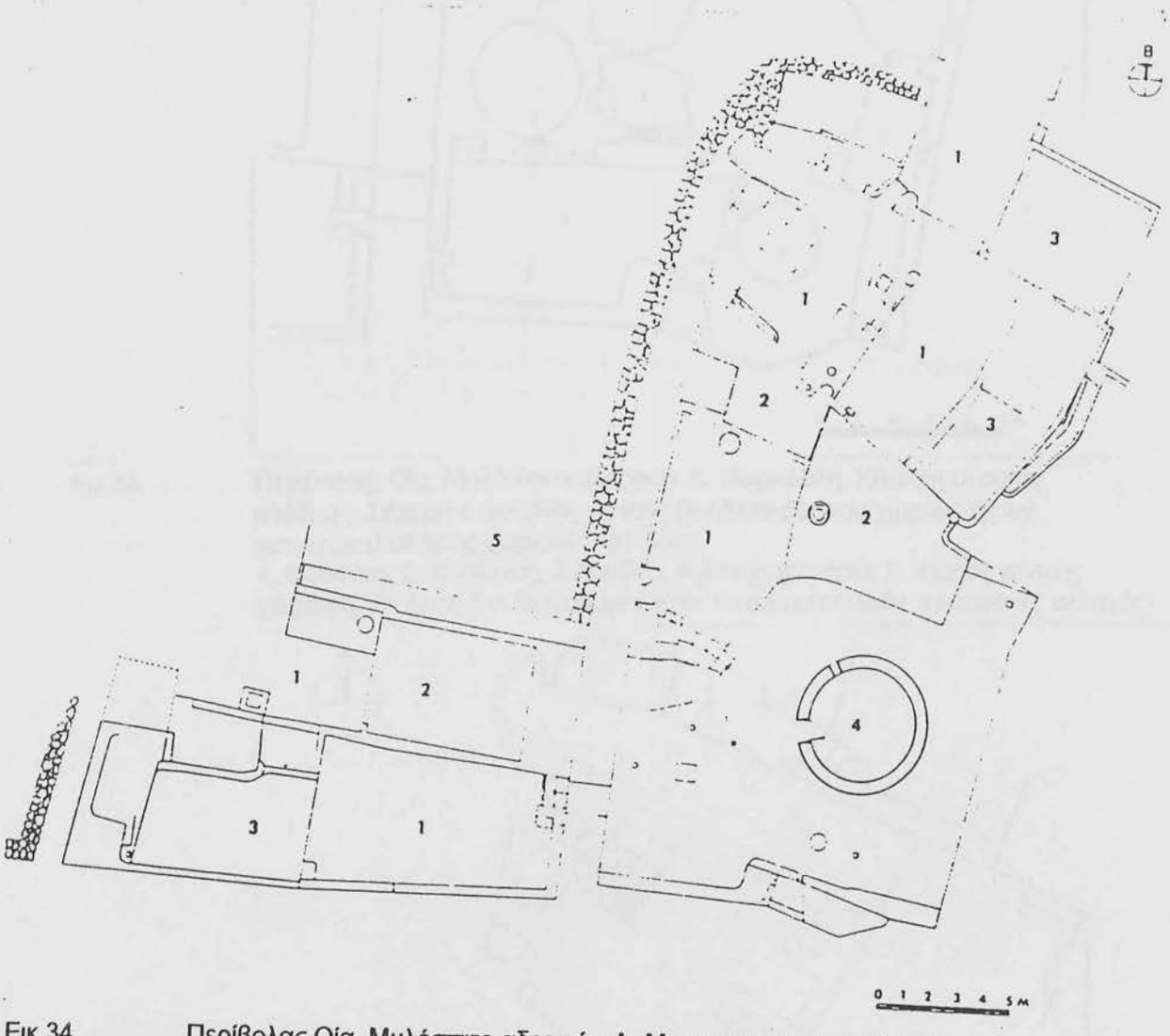

Εικ.34 Περίβολας Οία. Μυλόσπιτο αδερφών Δ. Μαρκουλή. Γενική διάταξη χτισμάτων.
1. Αυλή, 2. Κάναβα, 3. Σπίτι, 4. Μύλος, 5. Χωράφια

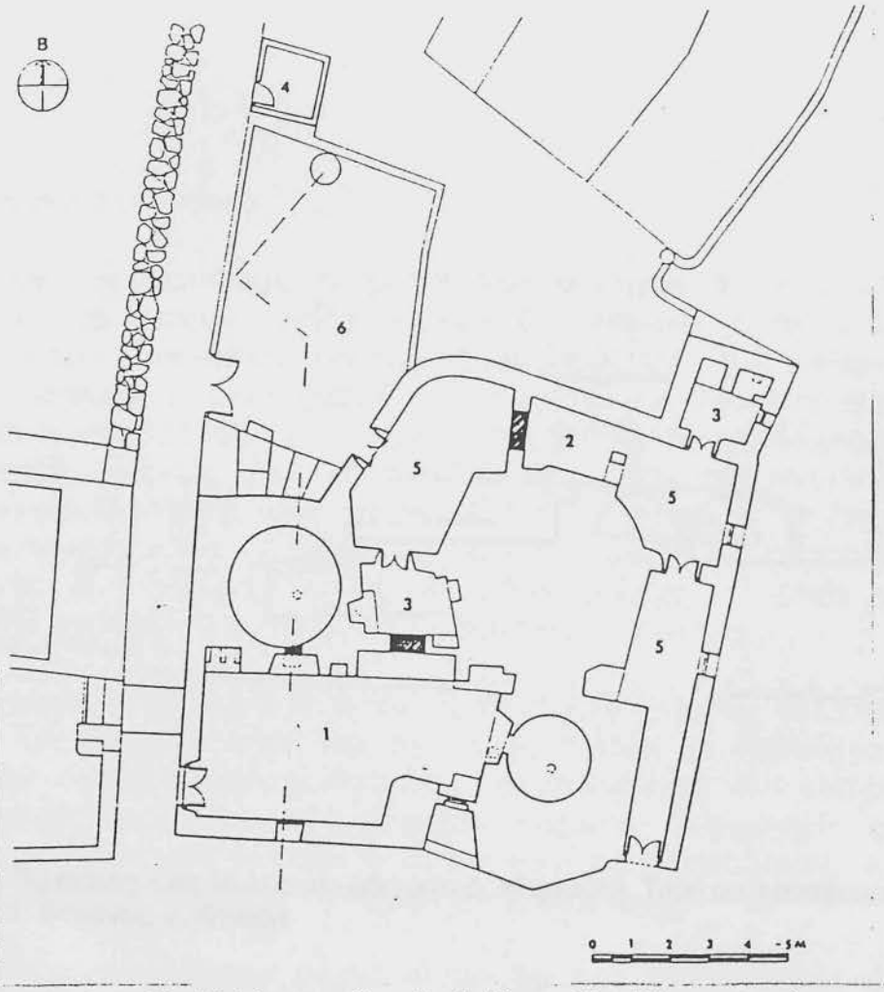

Εικ.35 : Περίβολας, Οία, Μυλόσπιτο αδερφών Δ. Μαρκούλη. Κάτοψη μεσαίας στάθμης. Σήμερα ο φούρνος με τους βοηθητικούς του χώρους έχουν μετατραπεί σε τρεις χωριστές κατοικίες
1. Φούρνος, 2. Κοιτώνας, 3.Κουζίνα, 4.Αποχωρητήριο, 5. Χώρος γενικής χρήσεως, 6. Αυλή (οι διαγραμμισμένοι τοίχοι αποτελούν πρόσφατες αλλαγές)

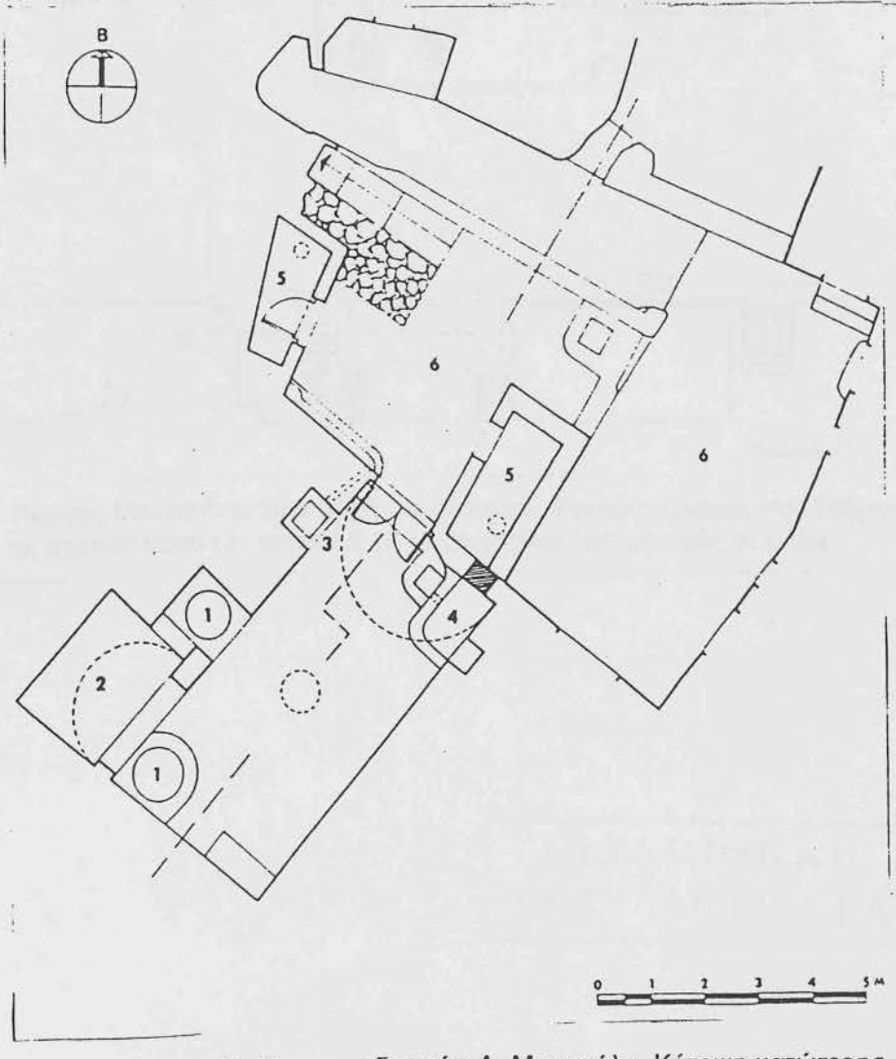

Εικ.36 Περιβόλας, Οία, Μυλόσπιτο αδερφών Δ. Μαρκούλη. Κάτοψη κατώτερης στάθμης όπου βρίσκεται η κάναβα.
1. Λινός, 2. Πατητήρι, 3. Στέρνα, 4. Νούλας, 5. Βοηθητικοί χώροι, 6. Αυλή

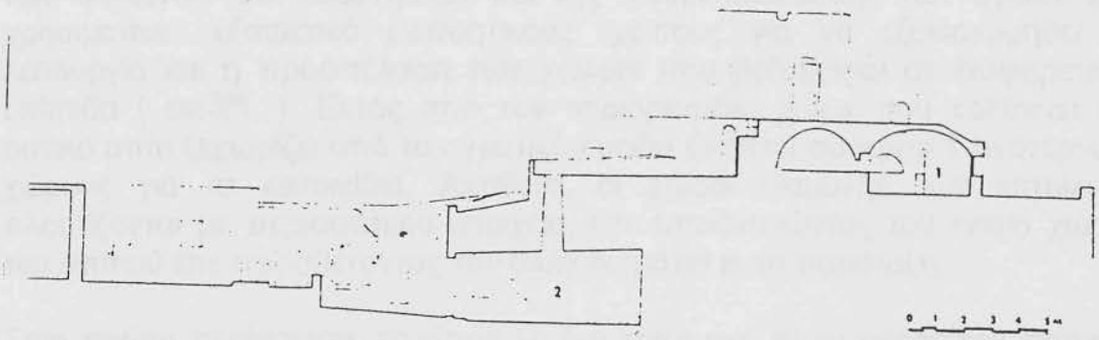

Εικ.37 Περιβόλας, Οία, Μυλόσπιτο αδερφών Δ. Μαρκούλη. Τομή συγκροτήματος 1. Φούρνος, 2. Κάναβα

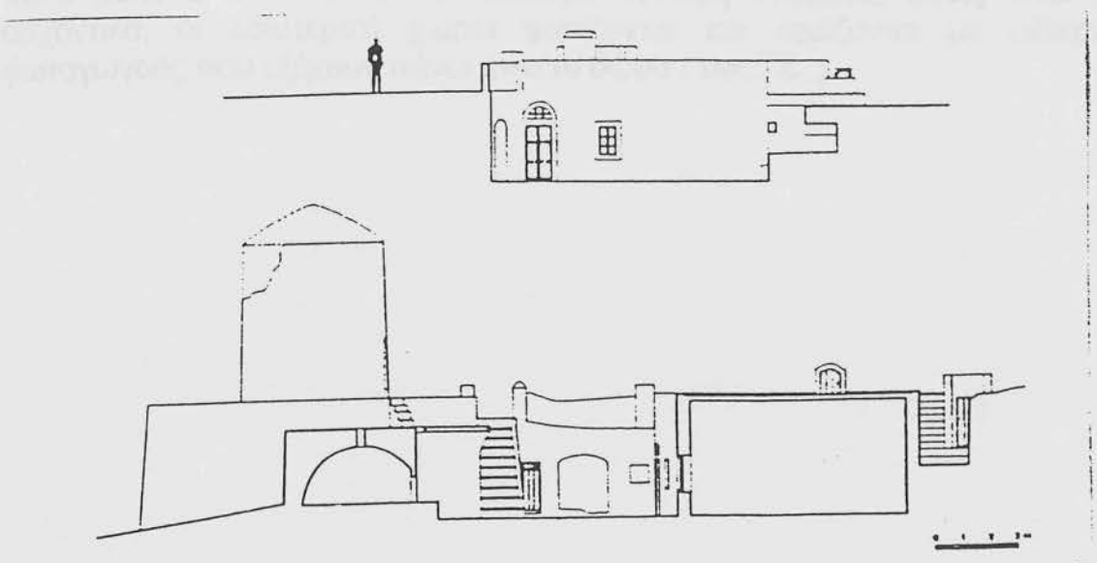

Εικ.38 Πύργος Μυλόσπιτο στην αρχή του οικισμού. Εγκάρσιες τομές που δείχνουν τη σχετική θέση της κατοικίας με τα βοηθητικά της ως προς το μύλο.

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

β. Το λαϊκο αστικό σπίτι.

Βρίσκεται στον πυκνοκατοικημένο κέντρο των οικισμών της Σαντορίνης. Συχνά διαθέτει περιορισμένο ελεύθερο χώρο, έχει ακανόνιστο σχήμα λόγω των διπλανών του ιδιοκτησιών και της αλληλοδιείσδυσης των όγκων και χρησιμοποιεί εξαιρετικά επινοητικούς τρόπους για να εξοικονομηθεί η λειτουργία και η προσπέλαση των χώρων που βρίσκονται σε διαφορετικά επίπεδα (εικ.39.). Εκτός από τον περιορισμένο χώρο που καλύπτει το αστικό σπίτι ξεχωρίζει από το αγροτικό επειδή διαθέτει συγκριτικά λιγότερους χώρους για τα κατοικίδια. Αντίθετα, οι χώροι διαμονής των κατοίκων πλουτίζονται με περισσότερα στοιχεία, είτε υποδιαιρώντας τον ενιαίο χώρο του σπιτιού είτε προσθέτοντας του άλλα δωμάτια κατά παράταξη.

Στην πρώτη περίπτωση, περίπου το ένα τρίτο στο πίσω μέρος του σπιτιού χωρίζεται με τρόπο όμοιο προς την πρόσοψη, δηλαδή με παράθυρα και αξονική πόρτα. Αυτός ο εσωτερικός χώρος χρησιμοποιείται σαν κοιτώνας, ενώ ο εξωτερικός αντίστοιχα για καθημερινό δωμάτιο. Ο φωτισμός και ο αερισμός του κοιτώνα στα υπόσκαφα σπίτια είναι τις περισσότερες φορές έμμεσος γιατί συνήθως αντιστοιχεί στο βάθος της εκσκαφής.

Αυτή η συνήθεια ακολουθείται συχνά ακόμα και στα χτιστά σπίτια, όπου υπάρχει δυνατότητα να ανοιχτούν παράθυρα είτε προς της μεσοτοιχία ή στο πίσω μέτωπο του θόλου. Σε ιδιαίτερα ογκώδη κτίσματα, όπως είναι τα αρχοντικά, οι εσωτερικά χώροι φωτίζονται και αερίζονται με ειδικούς φωταγωγούς που εξέχουν πάνω από το δώμα (σικ.42.)

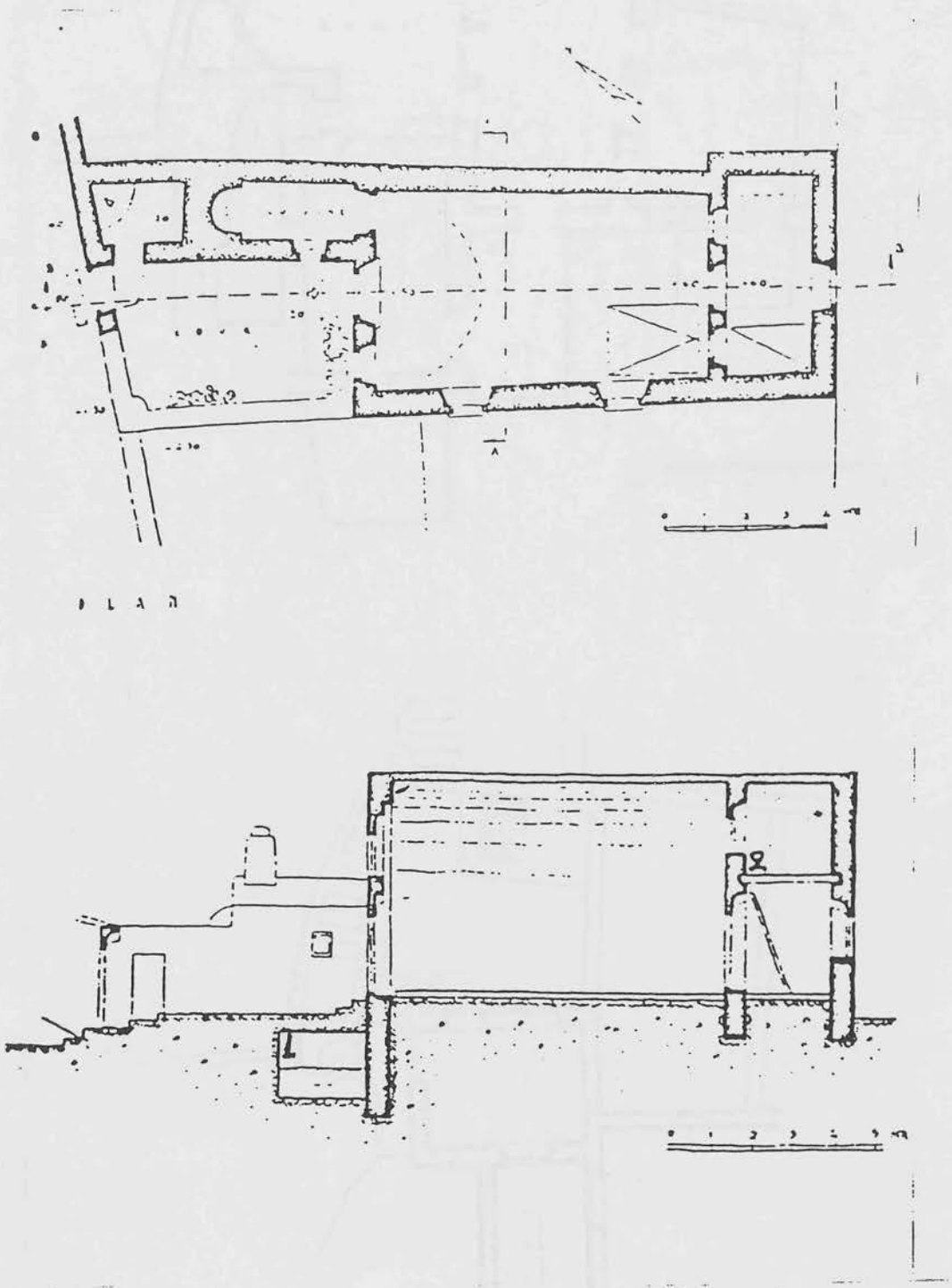

Εικ.39 Φηρά. Μονόροφο σπίτι. Πάνω κάτοψη, κάτω τομή κατά μήκος
1.Στέρνα, 2. Ξύλινο πατάρι (Πηγή C. Papas, 80)

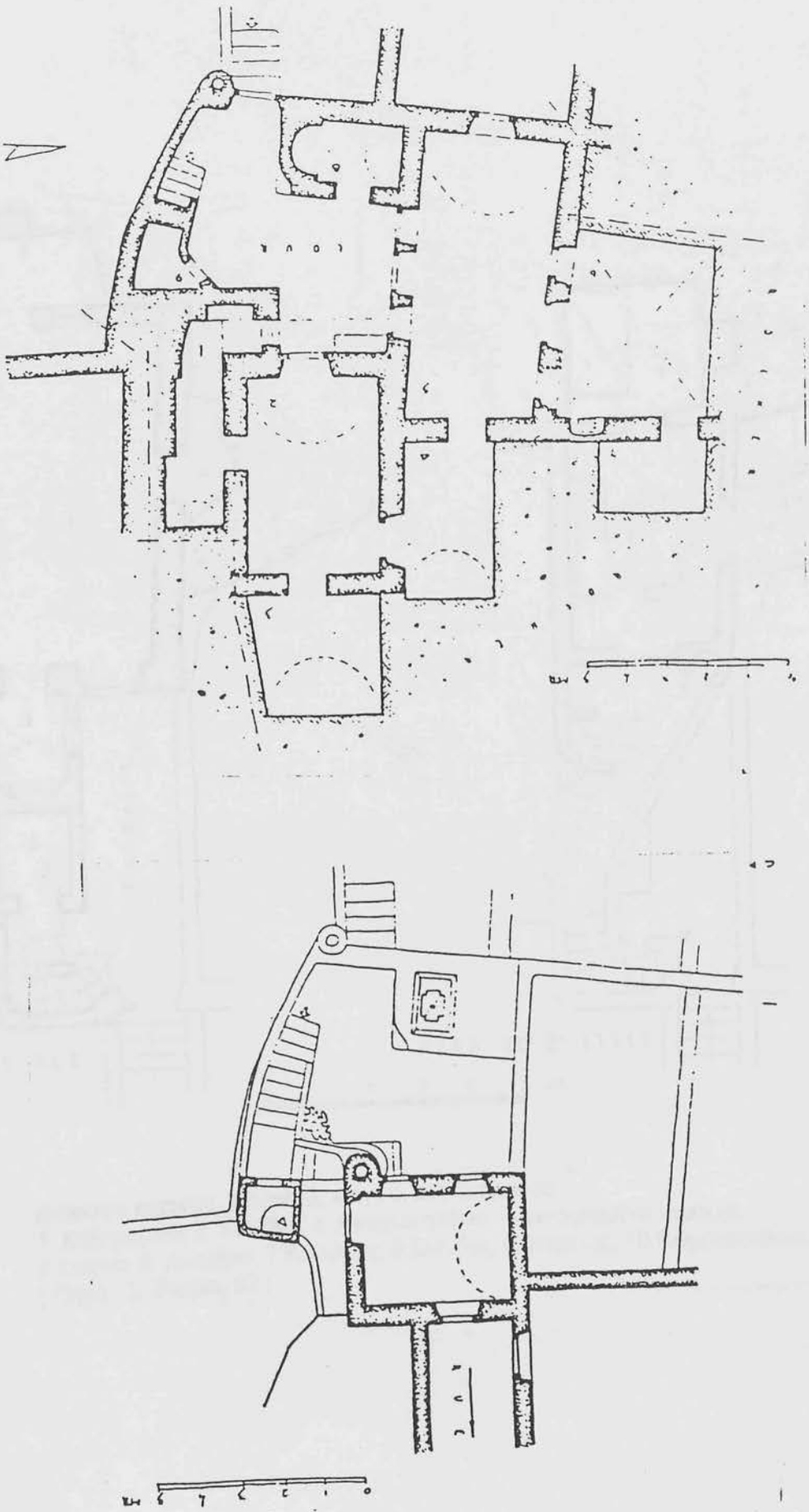

Εικ.40,41 Οία, διώροφη κατοικία, Κατόψεις. Άνω : ισόγειο, Κάτω : όροφος
1. Κουζίνα, 2. Καθιστικό, 3-4 και 6-7 δωμάτιο, 5. Σαλόνι, 8.Φούρνος
(Πηγή : C. Papas, 104)

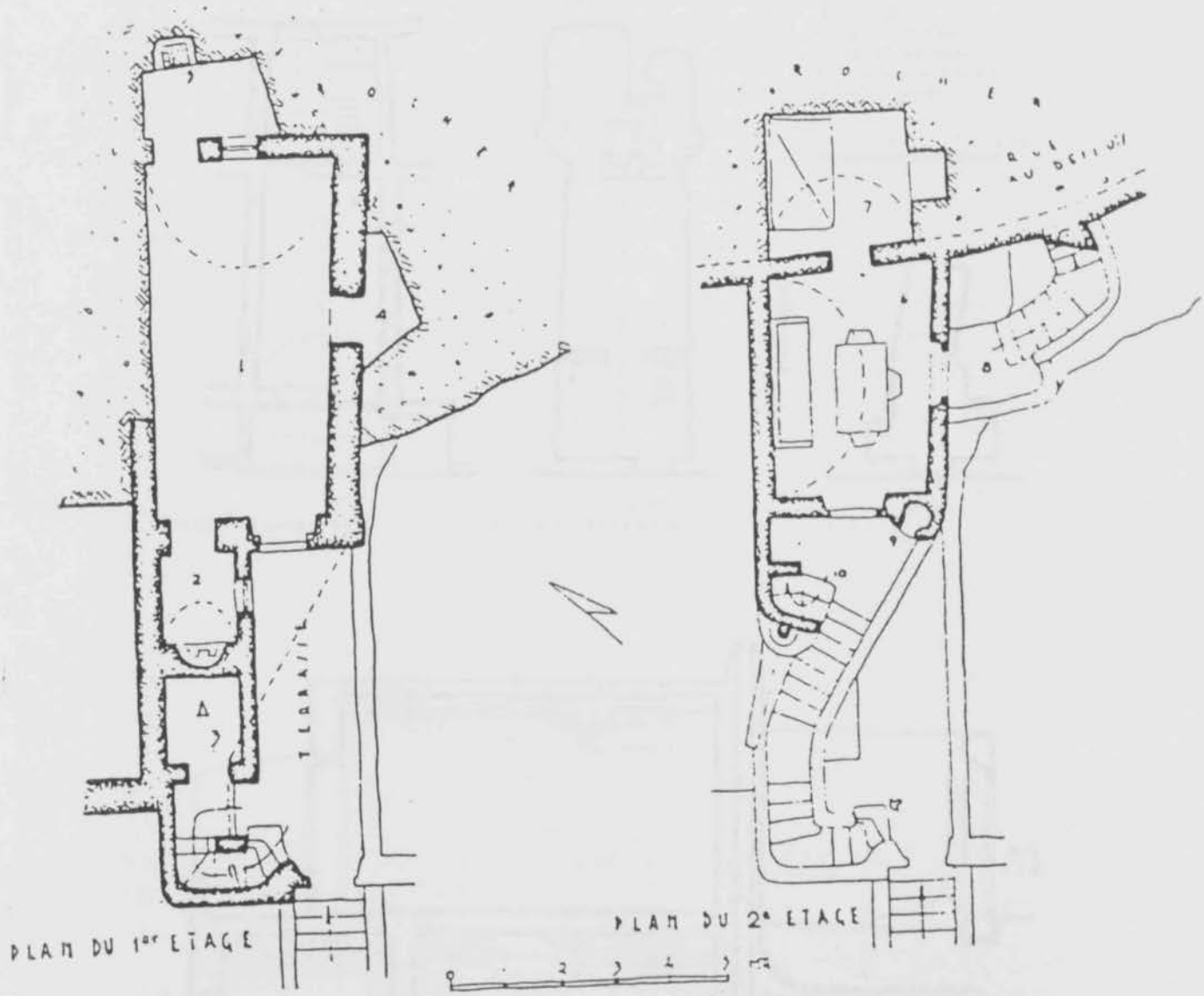

Εικ.42 Διώροφη κατοικία. Αριστερά, ισόγειο, δεξιά, όροφος
1. Καθημερινό, 2. Κουζίνα, 3. Αποχωρητήριο, 4.Εντοιχισμένο ερμάριο,
5.Στέρνα, 6. Δωμάτιο,.7.Κοιτώνας, 8.Είσοδος, 9.φούρνος, 10.Κλιμακοστάσιο
(Πηγή : C. Papas, 82)

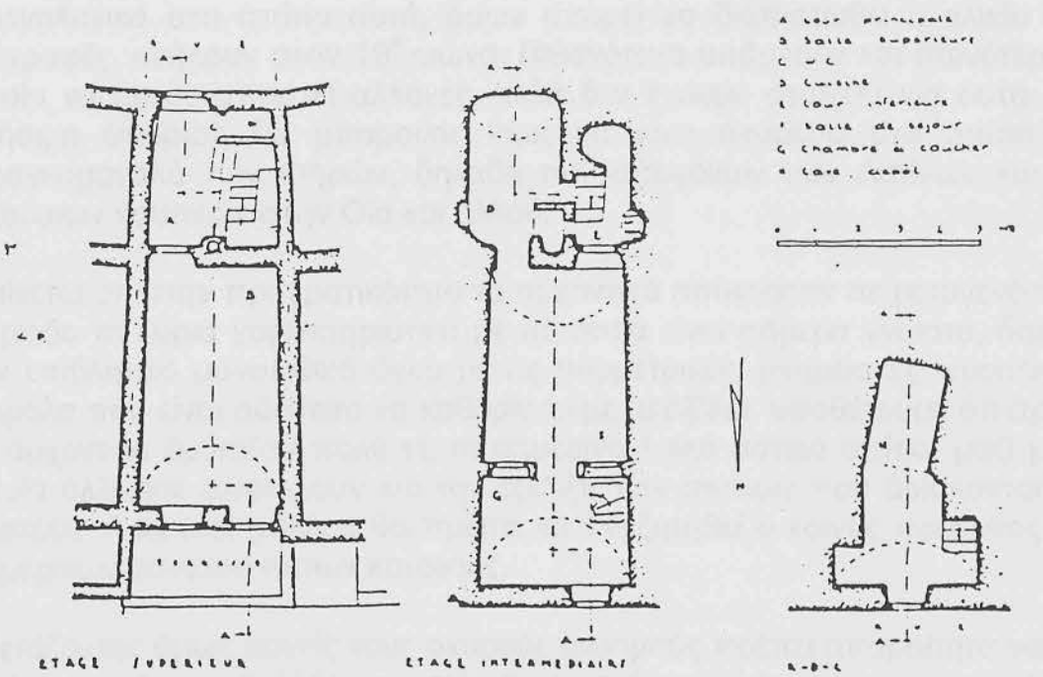

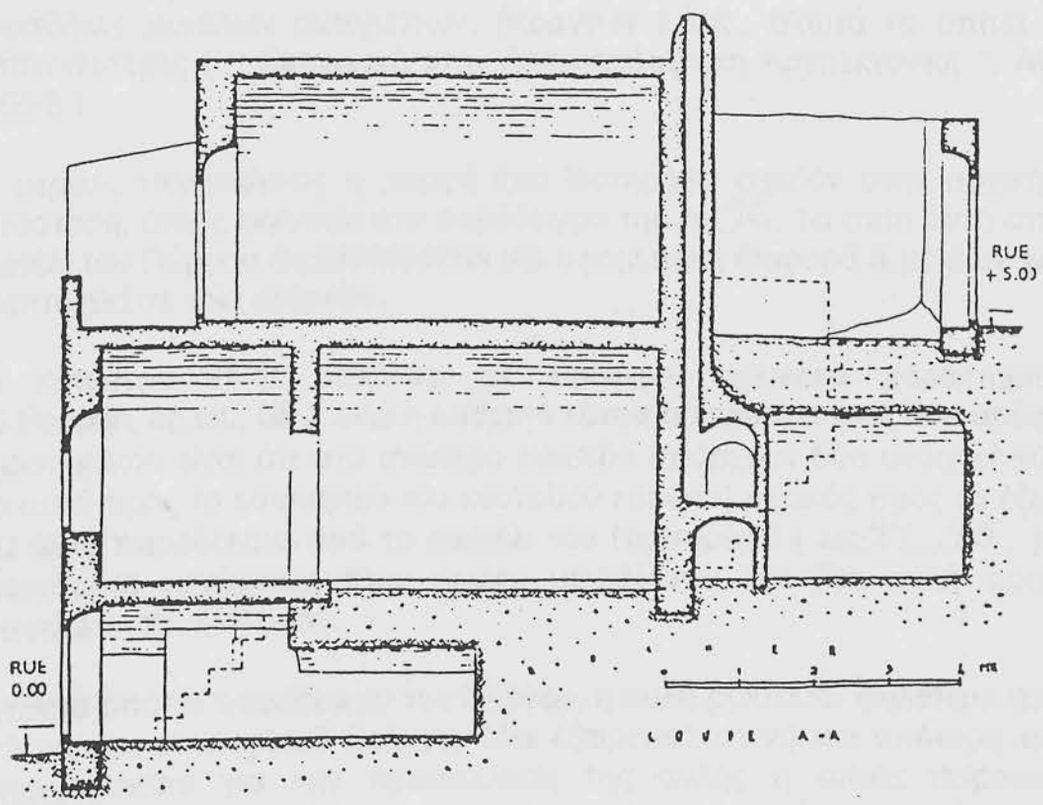

Εικ.43 Καστέλι Πύργου. Τριώροφο σπίτι. Πάνω αριστερά, κάτοψη άνω στάθμης. Κέντρο κάτοψη μεσαίας στάθμης. Πάνω δεξιά κάτοψη ισογείου, Α.κύρια αυλή, Β.άνω καθιστικό, C. Αποχωρητήριο, D.κουζίνα, Ε. κάτω αυλή, F. Καθιστικό, G. Κοιτώνας, Η. Αποθήκη - στάβλος. Η προσπέλαση γίνεται είτε από την κύρια αυλή είτε από ισόγειο. Κάτω τομή. Η διαφορά του εσωτερικού από τον εξωτερικό δρόμο είναι 5 μέτρα (Πηγή : C. Papas, 67)

γ. Το αρχοντικό σπίτι.

Όπως και το λαϊκό αστικό, βρίσκεται σε κεντρικές περιοχές οικισμών. Χρονολογικά στα σπίτια αυτά, όσων μπορεί να διαπιστωθεί η ηλικία από επιγραφές, ανήκουν στον 19° αιώνα. Πιθανότατα υπάρχουν και παλιότερα τα οποία να έχουν υποστεί αλλαγές, αλλά δεν έχουμε στοιχεία για αυτά. Μια χρήσιμη διάκριση θα μπορούσε ίσως να γίνει ανάμεσα στα σπίτια του Φραγκομαχαλά των Φηρών, δηλαδή των απογόνων των Λατίνων και των πλούσιων ναυτικών στην Οία και αλλού.

Φαίνεται ότι στην πραγματικότητα τα αρχοντικά απόκτησαν σε μεταγενέστερη περίοδο τα κύρια χαρακτηριστικά με τα οποία είναι σήμερα γνωστά, δηλαδή τον επιβλητικό μονολιθικό όγκο με τις συμμετρικές, μνημειακές προσόψεις. Παρόλο που είναι αδύνατο να καθοριστεί με ακρίβεια, υποθέτουμε ότι αρχικά τα αρχοντικά έμοιαζαν πολύ με τα σημερινά λαϊκά αστικά σπίτια, μαζί με τα οποία άλλωστε αποτελούν και την εξέλιξη των σπιτιών που βρίσκονται στα *καστέλια*. Άρα εκεί μάλλον θα πρέπει να αναζητηθεί ο κοινός πρόγονος των σημερινών αστικών τύπων κατοικίας.

Εξετάζοντας όμως κανείς τους οχυρούς οικισμούς πρέπει απαραίτητα να έχει υπόψη του ότι σε πολλές περιπτώσεις τα σπίτια εκεί έχουν, εκ των υστέρων, υποστεί αλλαγές που αλλοιώνουν τις προς τα έξω οχυρές τους πλευρές. (Αυτό επισημαίνεται και από τον Δ. Βασιλειάδη που αναφέρει ότι οι προσθήκες μεγάλων ανοιγμάτων, βεραντών κ.λ.π., σ'αυτά τα σπίτια είναι μεταγενέστερες (" Εισαγωγή στην Αιγαιοπελαγίτικη Αρχιτεκτονική ", Αθήνα 1955-8).

Σε μερικές περιπτώσεις η μορφή έχει διατηρηθεί σχεδόν στην αρχική της κατάσταση, όπως φαίνεται στο παράδειγμα της εικ. 46. Το σπίτι αυτό από το καστέλι του Πύργου εκμεταλλεύεται μια υψομετρική διαφορά 5 μέτρων για να αναπτυχθεί σε τρία επίπεδα.

Το κατώτερο είναι στάβλος, με προφανή αμυντικά χαρακτηριστικά (C.Pappas, op.cit., 68), ενώ η καθαυτό κατοικία καλύπτει τους δύο ορόφους. Αξιοσημείωτο είναι ότι στο ανώτερο επίπεδο υπάρχουν δύο ανοιχτοί χώροι, μια αυλή προς το εσωτερικό του *καστελιού* και ένας ηλιακός προς τα έξω. Σε ένα άλλο παράδειγμα από το καστέλι του Νιμπορειού (εικ. 44., 45.) δύο συνεχόμενα μονόσπιτα στον όροφο μοιράζονται την ίδια αυλή προς το εσωτερικό του καστελιού.

Αντίθετα από το παράδειγμα του Πύργου, η αυλή βρίσκεται ψηλότερα από τη στάθμη του εσωτερικού δρόμου. Μια εξαιρετικά στενή και απότομη σκάλα χρησιμοποιείται για την προσπέλαση της αυλής η οποία παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον λόγω των εντοιχισμένων αρχαίων μαρμάρων, του οικόσημου των Δελένδα στο αριστερό υπέρθυρο και μια απομίμησης έπαλξης στο στηθαίο. Τα δώματα και των δύο σπιτιών είχαν ανεξάρτητη προσπέλαση από την αυλή, πιθανότατα με κινητές ξύλινες σκάλες. Αξιοσημείωτο, επίσης είναι ότι η κουζίνα του ενός σπιτιού βλέπει στον ηλιακό προς τον εξωτερικό δρόμο και περιέχει μια στέρνα.

Ένας εντοιχισμένος αρχαίος βωμός, κατάλληλα σκαμμένος, δέχεται το νερό της υδρορροής και το κατευθύνει πλάγια προς την στέρνα. Ιδιαίτερος αγωγός στην αριστερή πλευρά της αυλής οδηγεί τα νερά από το ένα δώμα προς κάποια στέρνα ίσως στο ισόγειο. Οι ηλιακοί των δύο σπιτιών δεν επικοινωνούν άλλωστε υπάρχει σημαντική υψομετρική διαφορά ανάμεσά τους. Στο ισόγειο υπάρχουν δύο ανεξάρτητες κατοικίες με τις αυλές τους προς τον εξωτερικό δρόμο. Αντίστοιχα προς τον εσωτερικό δρόμο, οι ισόγειοι χώροι έχουν πρόσθετες εισόδους για βοηθητικούς χώρους (δυστυχώς στάθηκε αδύνατο να μελετηθεί το ισόγειο με περισσότερη λεπτομέρεια. Τουλάχιστον εξωτερικά δεν ξεχωρίζει από τα τυπικά αστικά σπίτια της Σαντορίνης).

Είναι φανερό ότι το διπλό σπίτι του Νιμπορειού ανήκε σε φράγκικη οικογένεια, χωρίς όμως να μπορεί να χρονολογηθεί με ακρίβεια (είναι γνωστό ότι αρχικά τα καστέλια κατοικήθηκαν μόνο από τους Λατίνους. Αργότερα μόνο άρχισαν να κατοικούν εκεί και ντόπιοι καθώς ανέρχονταν κοινωνικά). Από ότι μπορούμε να ξέρουμε, είναι μοναδικό δείγμα της αρχιτεκτονικής που χρησιμοποίησαν οι Λατίνοι στη Σαντορίνη, με σχετικά λιγοστές μεταγενέστερες αλλαγές. Πουθενά αλλού δεν βρήκαμε ανάλογη διακόσμηση των παραστάδων και αντίστοιχη προσπέλαση για το δώμα του σπιτιού. Πιθανότατα αλλού δεν βρήκαμε ανάλογη διακόσμηση των παραστάδων και αντίστοιχη προσπέλαση για το δώμα του σπιτιού. Πιθανότατα λοιπόν να πρόκειται για μια πρώιμη μορφή που σταδιακά συγχωνεύτηκε με την ευρύτερη αρχιτεκτονική παράδοση του νησιού.

Το βασικό κύτταρο του σπιτιού που περιγράφηκε παραπάνω υπάρχει πολλές φορές αυτούσιο μέσα στους παλιότερους αστικούς πυρήνες της Σαντορίνης, και δέχεται συμπληρωματικούς χώρους σε παράλληλη επαύξηση ή σε διατάξεις που σχηματίζουν γωνία. Λίγο - λίγο ο ίδιος τύπος σπιτιού χτιζόταν την ίδια εποχή και στους υπόλοιπους οχυρούς οικισμούς του Αιγαίου (Βλ. Μ. Φιλίππα - Αποστόλου, "Το κάστρο της Αντίπαρου " διατριβή ΕΜΠ, Αθήνα 1978, 46 - 88). Όταν ο πειρατικός κίνδυνος μειώθηκε κάπως (πρέπει να τονιστεί ότι αυτή η μείωση ήταν πάντοτε σχετική). Οι περιηγητές του 18^{ου} αιώνα δίνουν λεπτομερείς περιγραφές της ζωής των κατοίκων κάτω από τον συνεχή φόβο των πειρατικών επιδρομών.

Επίσης, το σπουδαιότερο, αναφέρουν ότι ένα μεγάλο μέρος της ντόπιας οικονομίας, βασίζονταν πάνω στη μεταπώληση της πειρατικής λείας, που οι έμποροι αγόραζαν από τους πειρατές και κατόπιν πουλούσαν στα μεγάλα λιμάνια, (βλ. Κ. Σιμόπουλος,op.cit., 688), άρχισαν να χτίζονται σπίτια έξω από τους οχυρούς οικισμούς - συνηθισμένο φαινόμενο για το Αιγαίο. Τότε πρέπει να τοποθετηθεί και η μεταφορά του οικισμού απ΄το Κάστρο του Σκάρου στα Φηρά.

Δυστυχώς ελάχιστα σημάδια απόμειναν από τα ερείπια του Κάστρου - ίσως εκεί θα μπορούσε να είχε βρεθεί ο χαμένος κρίκος με το αρχοντικό σπίτι του 19^{ου} αιώνα. Από την άλλη μεριά διατηρήθηκαν τα σπίτια του Φραγκομαχαλά στα Φηρά, όπου πιθανό μπορεί να συνεχίστηκε κάποια παλιότερη παράδοση στην τοπική αρχιτεκτονική.

Τα σπίτια όμως αυτά, τουλάχιστον στη σημερινή τους μορφή και όσο μπορούμε να γνωρίζουμε, δεν ανήκουν σε κανένα συγκεκριμένο τύπο και δεν έχουν τίποτα κοινό με τα μεταγενέστερα αρχοντικά. Συμπληρωματικής, το σπίτι από το Νιμπορειό που παρουσιάζει ο Choiseal - Gouffier (εικ.46) μάλλον μπλέκει παρά ξεκαθαρίζει το πράγματα, γιατί αποτελεί ένα συνοθύλεμα από στοιχεία όπως ισόδομη τοιχοποιία, κυλινδρικό πύργο με πολεμίστρες και μνημειώδες κλιμακοστάσιο. Όλα αυτά δύσκολα μπορούν να ταυτιστούν με την αρχιτεκτονική της Σαντορίνης.

Τελικά καταλήγουμε στο συμπέρασμα ότι το μνημειακό αρχοντικό παρουσιάστηκε στη Σαντορίνη μάλλον μέσα στον 19^{ο} αιώνα και επομένως φορέας του ήταν η ναυτιλιακή εμπορική τάξη που γνώριζε τότε ιδιαίτερη άνθηση.

Ποιο ήταν όμως αυτό το πρότυπο - αν υπήρξε ένα μόνο πρότυπο ή περισσότερα - και ποια ήταν η προέλευση του ;

Η άποψή μας είναι ότι η προέλευση του μνημειώδους αρχοντικού είναι ιταλική και ότι πρόκειται για αναγεννησιακή μορφή. Αυτό όμως δεν αποκλείει κάποιο συσχετισμό με την Βενετσιάνικη αρχιτεκτονική της Κρήτης, του Ναυπλίου ή άλλου στην Ελλάδα με μόνη διαφορά ότι δεν στάθηκε δυνατό να εντοπισθεί άμεσα μια τέτοια συγγένεια με συγκεκριμένα στοιχεία. (Είναι γνωστό ότι η Βενετσιάνικη αρχιτεκτονική στην Ελλάδα δεν έχει ακόμα μελετηθεί ικανοποιητικά. Για τους λόγους αυτής της καθυστέρησης καθώς και για τη σημασία που θα είχε μια τέτοια έρευνα, βλ. Χ. Μπούρας, " Βενετική αρχιτεκτονική στην Ελλάδα ", Αρχιτεκτονικά θέματα 5 (1970 ,78 - 83). Μόνο όταν προκύψουν σαφείς πληροφορίες για την αρχιτεκτονική του 18^{ου} αιώνα στη Σαντορίνη θα επαληθευτεί η παραπάνω υπόθεση.

Το καπετανόσπιτο του Ε.Ι. Μανολέσου (1867) στην Οία είναι αντιπροσωπευτικό παράδειγμα των αρχοντικών της Σαντορίνης. Τα στοιχεία που το αποτελούν (διώροφοι διάρθρωση, πιλάστρα, εναλλαγές στα υλικά διαμόρφωσης της όψης κ.λ.π.) αποτελούν σαφή τεκμήρια της καταγωγής αυτής της μορφολογίας από την βενετσιάνικη αρχιτεκτονική, όπως ειπώθηκε προηγουμένως.

Παραλλαγές αυτού του τύπου υπάρχουν αναρίθμητες σε ολόκληρη τη Σαντορίνη, όχι όμως με τη συχνότητα που τις συναντά κανείς στην Οία, παλιότερα το κυριότερο καπετανοχώρι του νησιού. Σε όλα τα παραδείγματα είναι υποχρεωτική η παρουσία του ημικυκλικού φεγγίτη πάνω από την εξώπορτα και των παραστάδων, αλλά σπάνια ίσως με την κατασκευαστική αρτιότητα του αρχοντικού του Μανολέσου. Εννοείται ότι όλα τα καπετανόσπιτα δεν είναι πιστά στον αναγεννησιακό τύπο που μόλις περιγράφηκε. Διάφοροι ενδιάμεσοι τύποι, με ανάμικτα λαϊκά και αναγεννησιακά στοιχεία, σώζονται σε μεγάλο αριθμό, ενώ άλλοι τύποι λίγο ξεχωρίζουν απ΄τα γύρω τους λαϊκά σπίτια. Με άλλα λόγια, φαίνεται καθαρά ότι σταδιακά τα αναγεννησιακά στοιχεία " καταπίπτουν ", έως ότου χωνεύονται με τα λαϊκά που προϋπήρχαν στην Σαντορίνη.

Έτσι με το πέρασμα του χρόνου, οι περιποιημένες λαθεπενδύσεις του σπιτιού του Μανολέσου γίνονται ολοένα πιο σπάνιες, ενώ αντίστοιχα επικρατεί το απλό κονίαμα στις εξωτερικές όψεις. Με τον ίδιο τρόπο, οι εξωτερικές παραστάδες σταδιακά καταργούνται και απομένει μόνο ο ημικυκλικός φεγγίτης πάνω από την κύρια είσοδο για να θυμίζει τη συγγένεια των φαινομενικά " αμιγών " τύπων με τα καπετανόσπιτα. (Γι΄αυτό και δυσκολευόμαστε να συμφωνήσουμε με τον Ι. Κουμανούδη, ο οποίος υποστηρίζει ότι " σ'αυτά τα σπίτια λείπει ο ντόπιος αρχιτεκτονικός χαρακτήρας, γι'αυτό και μας ξενίζει η παρουσία τους ").

Ο τύπος του αρχοντικού σπιτιού της Σαντορίνης γνώρισε τέτοια διάδοση πάνω στο νησί ώστε σχετικά μπόρεσε να αντισταθεί στην εισβολή του κλασικισμού, ο οποίος αλλού έκανε θραύση. Εδώ μάλιστα παρατηρείται ότι ο κλασικισμός ήρθε να συμπληρώσει τις αναγεννησιακές μορφές με καθαρά επιφανειακά στοιχεία (" πάστες ") χωρίς όμως ν'αλλάξει τη βασική τους διάρθρωση. Κυρίως στα Φηρά (στα Φηρά σώζεται ένας μεγάλος αριθμός από νεοκλασικές πορτοσίες, αλλά τα περισσότερα κτίσματα από πίσω τους έχουν καταστραφεί από τους σεισμούς. Από ορισμένα που διατηρούνται ακόμα μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι τα καθαυτό νεοκλασικό στοιχεία είναι μάλλον επιφανειακά όπως ακριβώς έδειξε ο Α. Κωνσταντινίδης ότι συμβαίνει στην Πλάκα (τα παλιά Αθηναϊκά σπίτια, Αθήνα 1950) και στη Μεσαριά (όπως του Βενετζάνου, 1875, και του Αργυρού, αρχές του 20^{ου} αιώνα) διατηρούνται νεοκλασικά αρχοντικά του τέλους του 19^{ου} αιώνα και των αρχών του 20^{ου}, τα οποία ξεφεύγουν οριστικά από την αναγεννησιακή μορφολόγηση των εξωτερικών όψεων.

Η μοιραία μετανάστευση των οικονομικών δραστηριοτήτων προς τα μεγάλα αστικά κέντρα της Ελλάδας στέρησε την αρχιτεκτονική της Σαντορίνης από την πιο πέρα εξέλιξη της. Χωρίς τη δυνατότητα ανανέωσης, η παραδοσιακή αρχιτεκτονική έδωσε τη θέση της στη νεότερη " μαζική " αρχιτεκτονική (Πρβλ. Δ. Φιλιππίδη, op.cit., 154) που με τη σειρά της μπολιάστηκε με ντόπια στοιχεία και έδωσε ενδιαφέροντα έργα, αυτά όμως ξεφεύγουν από τα περιθώρια αυτής της μελέτης.

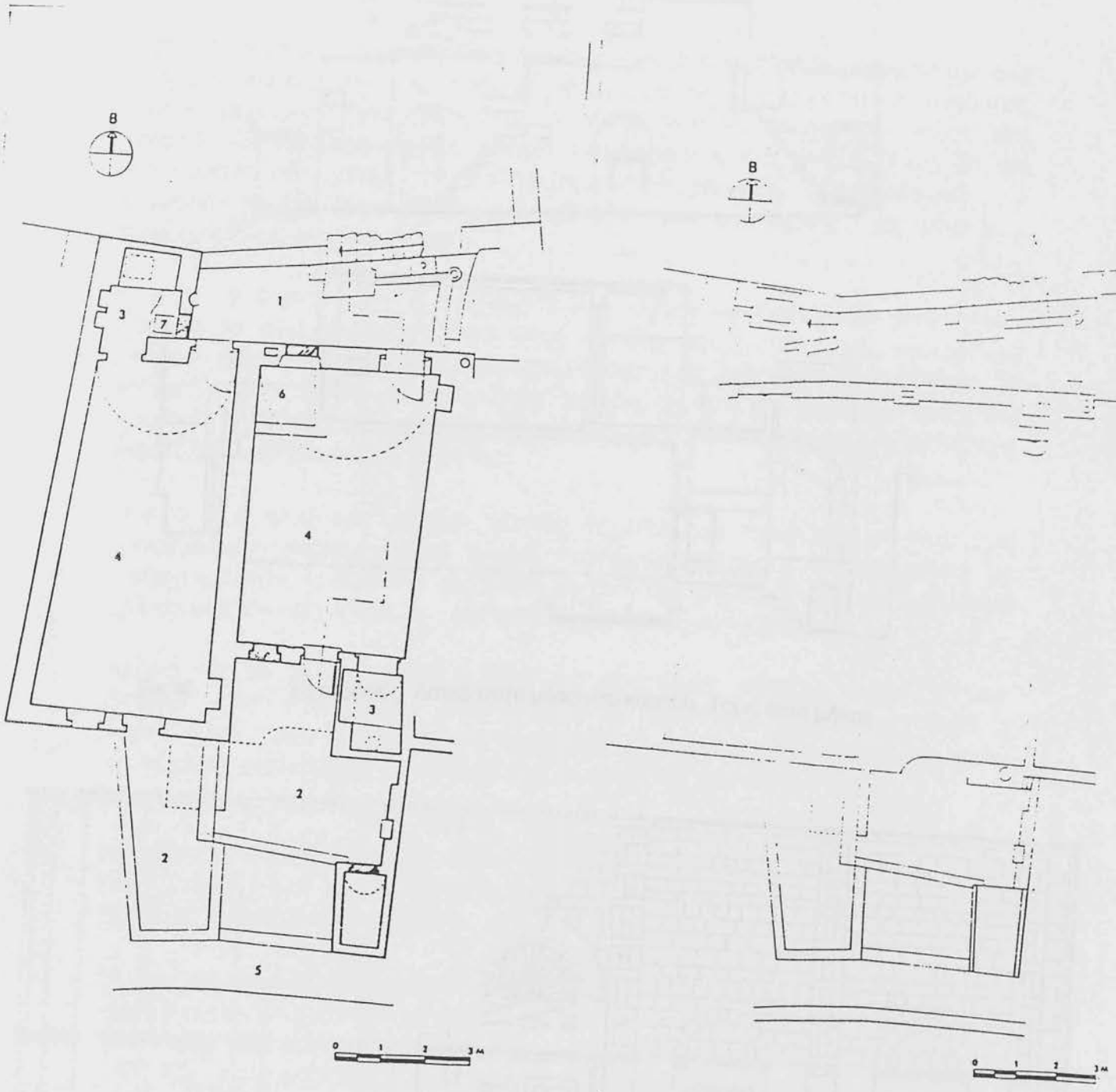

Εικ.44 Νιμπορείος. Διπλό σπίτι μέσα στο καστέλι. Κάτοψη ορόφου. Τα δύο σπίτια έχουν κοινή αυλή, αλλά χωριστούς ηλιακούς και μαγειρία.
1. Αυλή, 2. Ηλιακός, 3. Κουζίνα, 4. Καθημερινό, 5. Εξωτερικός δρόμος του καστελιού, 6. Μεταγενέστερο πατητήρι, 7. Στέρνα

Εικ.45 (δεξιά) Νιμπορειός. Διπλό σπίτι μέσα στο καστέλι. Κάτοψη δώματος με κλιμακοστάσια που οδηγούν εκεί από την αυλή.

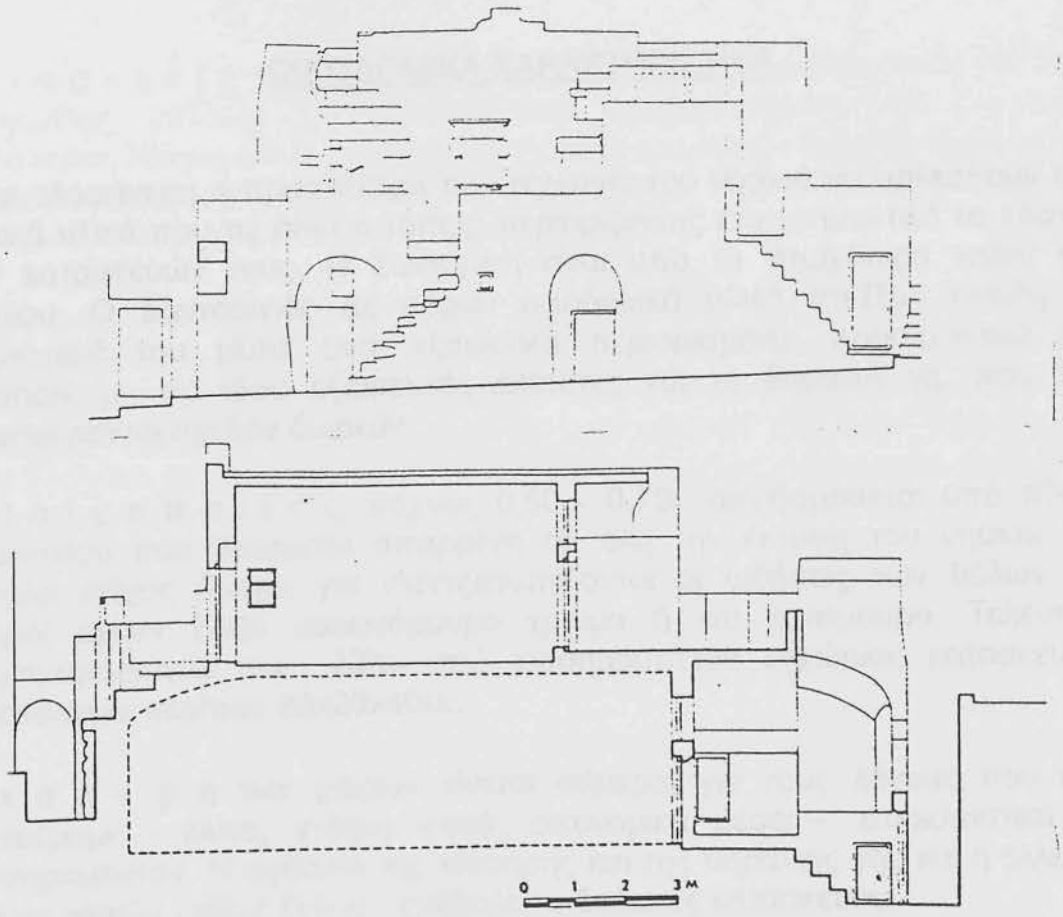

Εικ.46 Νιμπορειός. Διπλό σπίτι μέσα στο καστέλι. Τομή κατά μήκος.

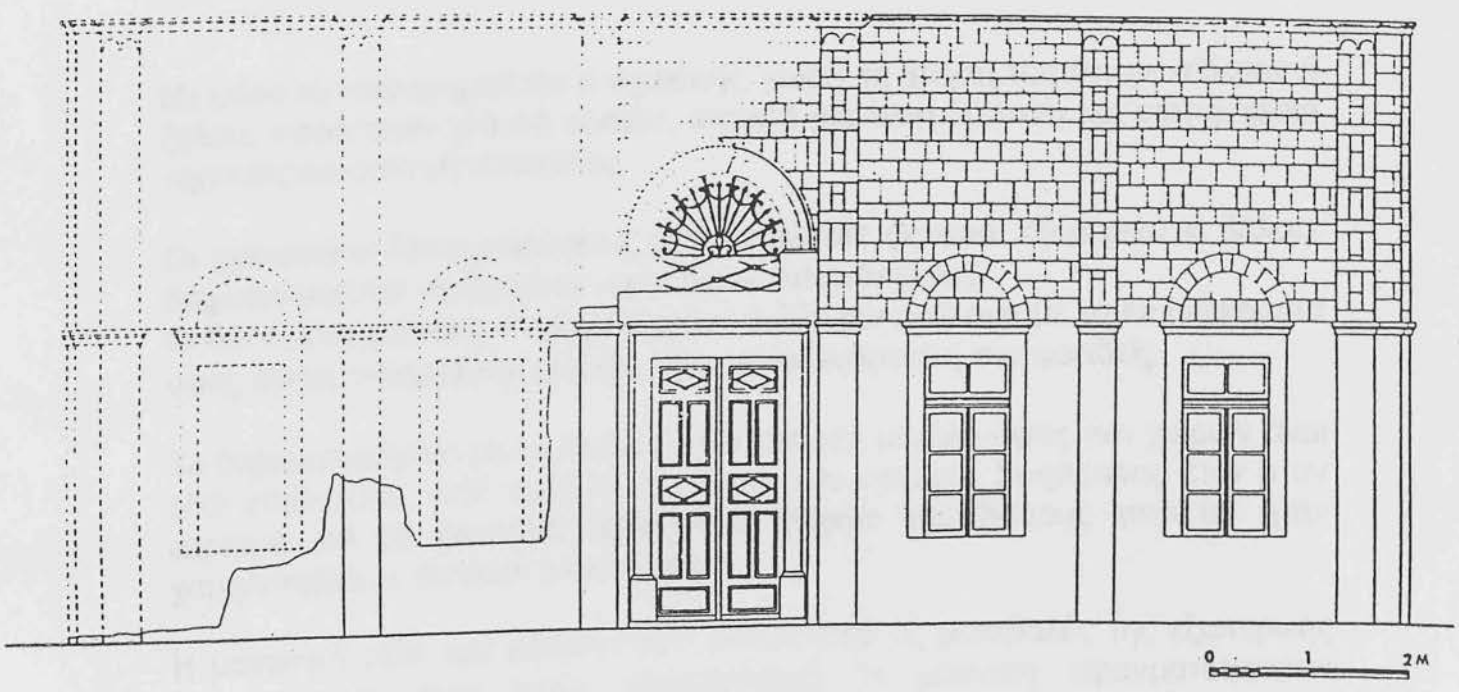

Εικ.47 Οία, Αρχοντικό σπίτι Ε.Ι. Μαιολέσου (1867). Πρόσοψη. Το αριστερό τμήμα καταστράφηκε στους σεισμούς του 1956. Ήταν ο μόνος χώρος που στεγαζόταν με σκάφη.

ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Είναι ολοφάνερη η προσπάθεια των τεχνιτών του νησιού να αρκεσθούν στα δομικά υλικά που τις δίνει ο τόπος, περιορίζοντας έτσι σημαντικά το κόστος των κατασκευών τους. Η Σαντορίνη είναι από τα φτωχότερα νησιά του Αιγαίου. Ο Σαντορινιός Δε φέρνει οικοδομικά υλικά απ'έξω, επειδή τα οικονομικά του μέσα είναι εξαιρετικά περιορισμένα. Χρησιμοποιεί την κίσσηρη, με τις τόσο εξαιρετικές ιδιότητες και τη θηραϊκή γη, που του προσφέρονται σχεδόν δωρεάν.

Οι τοιχοποιΐες, πάχους 0,50 - 0,70μ οικοδομούνται από πέτρα ηφαιστείου που βρίσκεται σπαρμένη σε όλη την έκταση του νησιού. Το μεγάλο πάχος δίνεται για ν'αντιμετωπίζονται οι ωθήσεις των θόλων. Οι πέτρες έχουν βαθύ κοκκινόμαυρο χρώμα ή και κατάμαυρο. Τελευταία χρησιμοποιούνται και λίθοι από κισσηρομπετόν εγχώριας κατασκευής, διαστάσεων περίπου 20x25x40εκ.

Η κάλυψη των χώρων γίνεται σήμερα, για τους λόγους που ήδη αναφέραμε - κλίνα, ντόπια υλικά, οικονομικά μέσα -, αποκλειστικά με κισσηρομπετόν. Η αφθονία της κίσσηρης και της θηραϊκής γης και η έλλειψη άλλων υλικών - ιδίως ξύλου - επέβαλε τις θολωτές κατασκευές.

Ακόμα και τα μεγαλοαστικά σπίτια της καθολικής, κυρίως συνοικίας των Φηρών - τα Φράγκικα - καλύπτονται με κυλινδρικούς θόλους, ενώ η κτιριολογική τους διάταξη είναι αστική και η εξωτερικές τους όψεις είναι επιδεικτικά στολισμένες με στοιχεία νεοκλασικά και μπαρόκ.

Με μόνο το κισσηρομπετόν ο νησιώτης, χωρίς τη χρήση τσιμέντου, σίδερου ή ξύλου, απρόσιτων γι'αυτό υλικών, αποκτά μια ολιγοδάπανη και επιτυχημένη τεχνικώς κατασκευή καλύψεως.

Οι ημικυκλικοί θόλοι καλύψεως μένουν άλλοτε φανεροί εξωτερικά κι άλλοτε διαμορφώνονται σε δώμα με προσθήκη ελαφρόπετρας.
Οι θόλοι γεφυρώνουν ανοίγματα μέχρι 4,50μ και ανάλογα με το επιδιωκόμενο ύψος και το άνοιγμα του χώρου, είναι ημικυλινδρικοί ή σκαφοειδείς.

Το δημιουργούμενο με τις θολωτές κατασκευές μεγάλο ύψος των χώρων είναι εδώ επιθυμητό, γιατί αυξάνει τον όγκο του σπιτιού, βοηθώντας έτσι στον αερισμό και το φωτισμό, ιδίως των χώρων του βάθους που αν ήταν χαμηλοτάβανοι, θα ήταν ακατοίκητοι.

Η μονωτική αξία των κατασκευών αυτών από τις μεταβολές της εξωτερικής θερμοκρασίας είναι πολύ ικανοποιητική. Η μόνωση πραγματοποιείται συγχρόνως με τη δόμηση της καλύψεως. Η κίσσηρη όμως είναι υγροσκοπική και, ενώ προστατεύει την κατασκευή από την θερμότητα και τον ήχο, κάνει το σπίτι εξαιρετικά υγρό (εικ.18) γι'αυτό το λόγο ενισχύουν σήμερα τα εσωτερικά επιχρίσματα με ποσότητα τσιμέντου.

ΟΙΚΟΔΟΜΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ

Είναι ολοφάνερη η προσπάθεια των τεχνιτών του νησιού να αρκεσθούν στα δομικά υλικά που τις δίνει ο τόπος, περιορίζοντας έτσι σημαντικά το κόστος των κατασκευών τους. Η Σαντορίνη είναι από τα φτωχότερα νησιά του Αιγαίου. Ο Σαντορινιός Δε φέρνει οικοδομικά υλικά απ'έξω, επειδή τα οικονομικά του μέσα είναι εξαιρετικά περιορισμένα. Χρησιμοποιεί την κίσσηρη, με τις τόσο εξαιρετικές ιδιότητες και τη θηραϊκή γη, που του προσφέρονται σχεδόν δωρεάν.

Οι τοιχοποιΐες, πάχους 0,50 - 0,70μ οικοδομούνται από πέτρα ηφαιστείου που βρίσκεται σπαρμένη σε όλη την έκταση του νησιού. Το μεγάλο πάχος δίνεται για ν'αντιμετωπίζονται οι ωθήσεις των θόλων. Οι πέτρες έχουν βαθύ κοκκινόμαυρο χρώμα ή και κατάμαυρο. Τελευταία χρησιμοποιούνται και λίθοι από κισσηρομπετόν εγχώριας κατασκευής, διαστάσεων περίπου 20x25x40εκ.

Η κάλυψη των χώρων γίνεται σήμερα, για τους λόγους που ήδη αναφέραμε - κλίνα, ντόπια υλικά, οικονομικά μέσα -, αποκλειστικά με κισσηρομπετόν. Η αφθονία της κίσσηρης και της θηραϊκής γης και η έλλειψη άλλων υλικών - ιδίως ξύλου - επέβαλε τις θολωτές κατασκευές.

Ακόμα και τα μεγαλοαστικά σπίτια της καθολικής, κυρίως συνοικίας των Φηρών - τα Φράγκικα - καλύπτονται με κυλινδρικούς θόλους, ενώ η κτιριολογική τους διάταξη είναι αστική και η εξωτερικές τους όψεις είναι επιδεικτικά στολισμένες με στοιχεία νεοκλασικά και μπαρόκ.

Με μόνο το κισσηρομπετόν ο νησιώτης, χωρίς τη χρήση τσιμέντου, σίδερου ή ξύλου, απρόσιτων γι'αυτό υλικών, αποκτά μια ολιγοδάπανη και επιτυχημένη τεχνικώς κατασκευή καλύψεως.

Οι ημικυκλικοί θόλοι καλύψεως μένουν άλλοτε φανεροί εξωτερικά κι άλλοτε διαμορφώνονται σε δώμα με προσθήκη ελαφρόπετρας.
Οι θόλοι γεφυρώνουν ανοίγματα μέχρι 4,50μ και ανάλογα με το επιδιωκόμενο ύψος και το άνοιγμα του χώρου, είναι ημικυλινδρικοί ή σκαφοειδείς.

Το δημιουργούμενο με τις θολωτές κατασκευές μεγάλο ύψος των χώρων είναι εδώ επιθυμητό, γιατί αυξάνει τον όγκο του σπιτιού, βοηθώντας έτσι στον αερισμό και το φωτισμό, ιδίως των χώρων του βάθους που αν ήταν χαμηλοτάβανοι, θα ήταν ακατοίκητοι.

Η μονωτική αξία των κατασκευών αυτών από τις μεταβολές της εξωτερικής θερμοκρασίας είναι πολύ ικανοποιητική. Η μόνωση πραγματοποιείται συγχρόνως με τη δόμηση της καλύψεως. Η κίσσηρη όμως είναι υγροσκοπική και, ενώ προστατεύει την κατασκευή από την θερμότητα και τον ήχο, κάνει το σπίτι εξαιρετικά υγρό (εικ.18) γι'αυτό το λόγο ενισχύουν σήμερα τα εσωτερικά επιχρίσματα με ποσότητα τσιμέντου.

Κ α τ α σ κ ε υ έ ς θ ό λ ω ν. Διακρίνουμε τους ημικυλινδρικούς και τους σκαφοειδείς θόλους. Οι ημικυλινδρικοί κατασκευάζονται με ελαφρούς ηφαιστείους λίθους και οι σκαφοειδείς με κισσηρομπετόν δηλαδή θηραϊκή γη, ασβέστη, κίσσηρη και νερό. Μετά τη δόμηση των τοίχων το καλούπωμα του η μ ι κ υ λ ι ν δ ρ ι κ ο ύ θόλου, γίνεται ως εξής :

Στηρίζουν στη μέση και κατά μήκος του χώρου ένα οριζόντιο χοντρό ξύλινο δοκάρι (εικ. 49) που πατά στους δύο απέναντι εγκάρσιους τοίχους και στα ενδιάμεσα στηρίγματα τα " *μουντέλια* ". Στο δοκάρι αυτό και σε δύο άλλα κεκλιμένα, εφαπτόμενα στους τοίχους των μακρών πλευρών, στηρίζονται λεπτά σανίδια και βέργες από κλήματα που πάνω τους στρώνονται κλαδιά και τσάμουρα από τα αμπέλια. Κατόπιν ρίχνουν ένα στρώμα από σκέτη λάσπη, χωρίς ασβέστη, που λέγεται " *κακολάσπη* " και που η επιφάνεια της παίρνει την επιθημητή καμπυλότητα του εσωρραχίου του θόλου. Τέλος πάνω σε αυτό το καλούπι χύνεται το κισσηρομπετόν, σε πάχος ανάλογο του ανοίγματος και μετά 10 μέρες περίπου βγαίνουν οι ξυλότυποι.

Άλλη κατασκευή του θόλου γίνεται με θολίτες από αργή πέτρα που μόνο τα μεταξύ τους δημιουργούμενα κενά γεμίζονται από θηραϊκοκονίαμα, αυτός είναι ο παλαιότερος τρόπος κατασκευής του, που σήμερα σπανίζει.

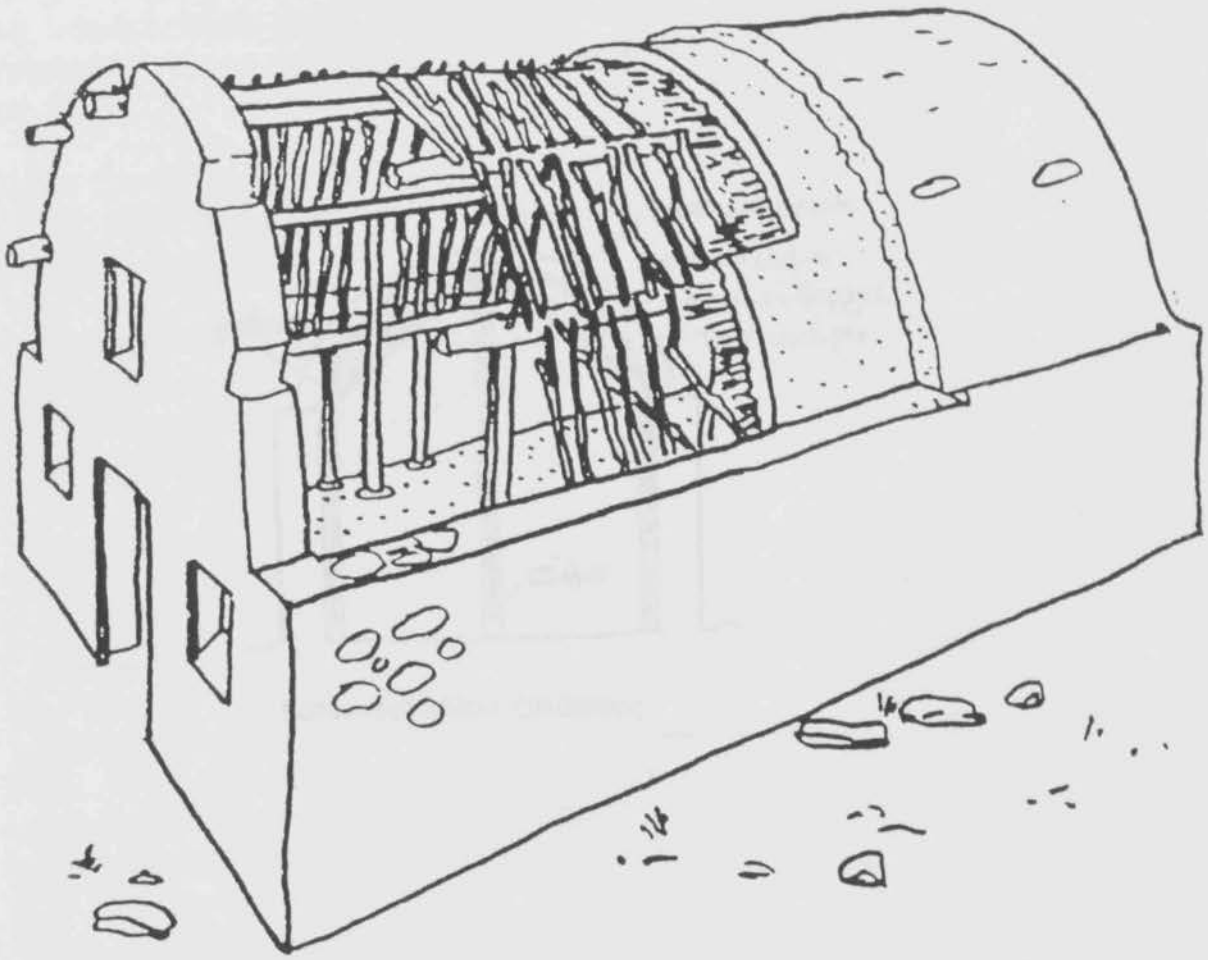

Εικ.48 Κατασκευή θόλου στη Σαντορίνη. Προοπτική τομή. Ο θόλος κατασκευάζεται με καλούπια από σανίδες και χόρτο. Οι μακρουλές πέτρες τοποθετούνται προσεκτικά σε οριζόντιες λωρίδες από τη βάση προς την κορυφή του και στερεώνονται με κονίαμα από θηραϊκή γη.

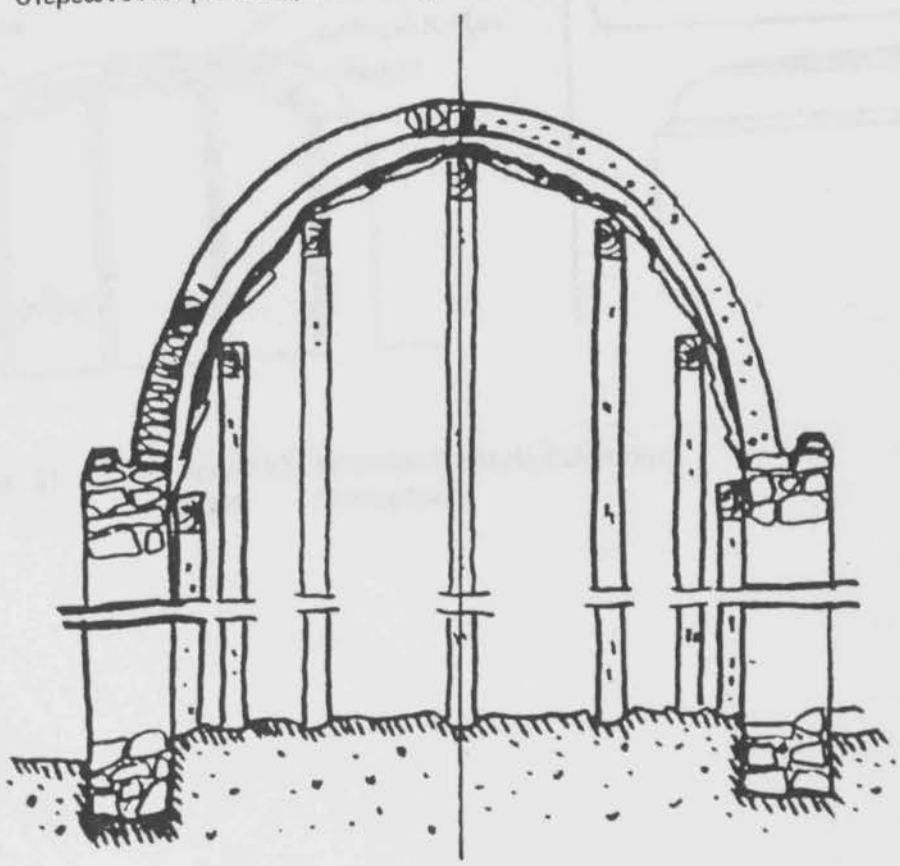

Εικ.49 Κατασκευή θόλου στη Σαντορίνη. Τομή εγκάρσια, όπου διακρίνονται δύο τρόποι κατασκευής : αριστερά ο παλιότερος με πέτρες και δεξιά ο νεώτερος με ελαφρόπετρα.

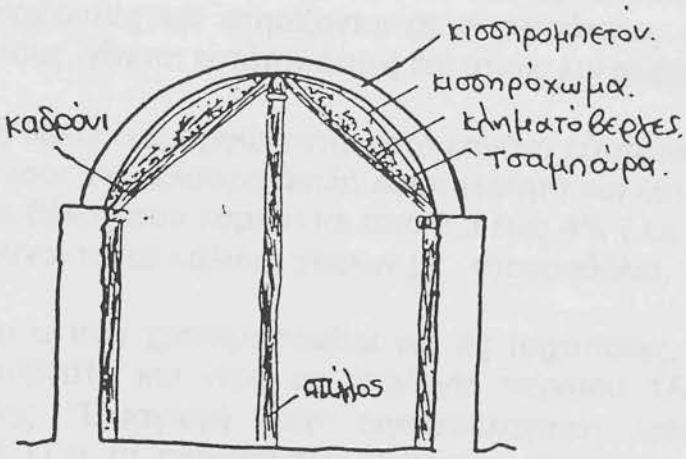

Κατασκευή θόλου, ξυλότυπος

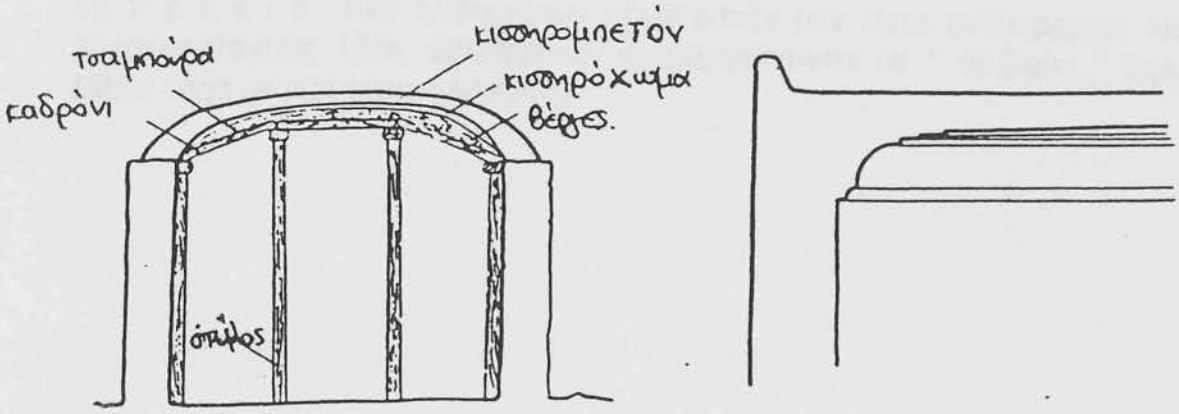

Εικ. 51 Αριστερά : Κατασκευή θόλου, ξυλότυπος
Δεξιά : Λεπτομέρεια

Οι σ κ α φ ο ε ι δ ε ί ς θόλοι εφαρμόζονται όλο και περισσότερο και τείνουν να παραμερίσουν τους κυλινδρικούς. Το εσωρράχιο τους που είναι πιο ευχάριστο σαν οροφή σπιτιού από το κυλινδρικό και απαιτεί μικρότερο ύψος (εικ.50.).

Τώρα στο καλουπωμένο δεν έχουμε '' *μεσιά* '', αλλά το λεπτό σανίδωμα και οι βέργες είναι οριζόντιες και στηρίζονται σε περισσότερες σειρές στύλων. Η καμπυλότητα τους, γίνεται κατόπιν όπως και στους κυλινδρικούς θόλους.

Οι σκαφοειδείς θόλοι διαμορφώνονται κατά κανόνα εξωτερικά σε δώματα, και το εσωρράχιο τους έχει ελαφρή διπλή καμπυλότητα και κατά τις δύο κάθετες διευθύνσεις, με βέλος που κυμαίνεται από 2,5 έως 4% (εικ.51.). Σε μερικές περιπτώσεις συναντούμε κάλυψη χώρων με σταυροθόλια.

Το κ ο ν ί α μ α που χρησιμοποιείται για τις τοιχοποιίες, αποτελείται από θηραϊκή γη, ασβέστη και νερό σε αναλογία περίπου 1Α:3,5Θ έως1Α:8Θ (Δ.Βασιλειάδης ''Εισαγωγή στην αιγαιοπελαγίτικη λαϊκή αρχιτεκτονική '',1955,σ.74-75).Για τα επιχρίσματα χρησιμοποιείται κοσκινισμένη θηραϊκή γη. Η θηραϊκή γη είναι πλούσια σε πυριτικό οξύ, αλλά φτωχή σε ασβέστιο, γι'αυτό μόνη της δεν δίνει υδραυλικό κονίαμα, αλλά πάντα προστίθεται ασβέστης. Ενώ το απλό ασβεστοκονίαμα δεν είναι υδραυλικό, η αντικατάσταση όμως της άμμου με θηραϊκή γη το καθιστά υδραυλικό κονίαμα, επιτρέποντας έτσι και κατασκευές μέσα στο νερό.

Χάρη στην ποικιλία του μεγέθους των κόκκων της θηραϊκής γης δεν είναι απαραίτητη η προσθήκη άμμου και το κονίαμα είναι αδιαπέραστο και ανθεκτικό στις επιδράσεις του θαλασσινού νερού.

Τα π ρ έ κ ι α των ανοιγμάτων εξωτερικών μεν είναι ευθύγραμμα λίθινα δοκάρια πάχους 15εκ. εσωτερικών διαμορφώνονται σε '' *δοξάρια* '' δηλαδή λίθινα τόξα μικρής καμπυλότητας.

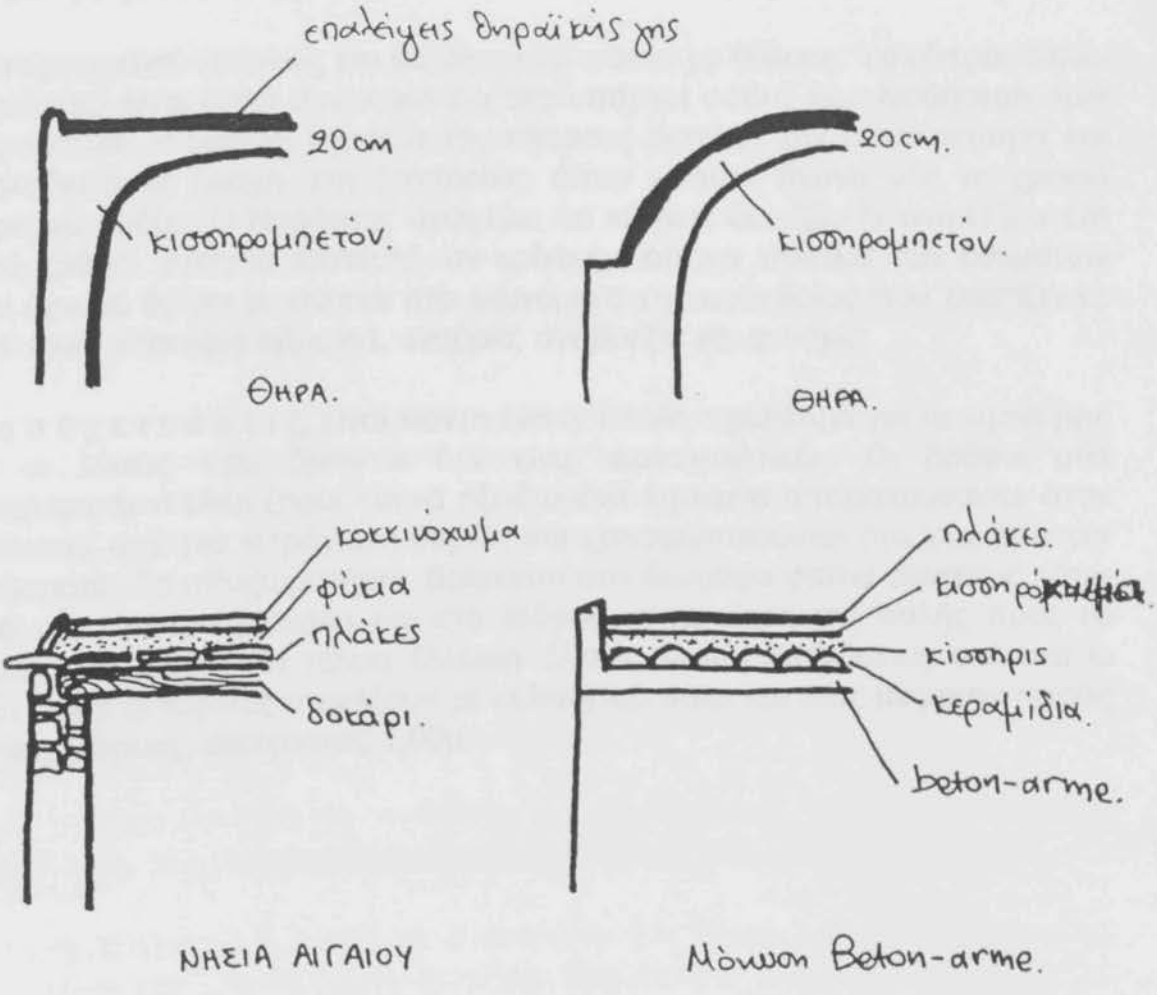

Εικ.52 Σύγκριση μονώσεων

Η περισυλλογή των νερών της βροχής γίνεται με ιδιαίτερη φροντίδα από τα κλιμακωτά διαταγμένα δώματα, όπου τα νερά με ακάλυπτη κατακόρυφη γλυφή στον τοίχο ή άλλοτε με μεταλλική υδρορροή, συγκεντρώνονται στη στέρνα του σπιτιού, που συχνά έχει έκταση όση και ένα δωμάτιο. Η αρχοντιά ενός σπιτιού μετριέται εδώ με την έκταση της στέρνας και την τελειότητα του συστήματος συγκεντρώσεως των πολύτιμων βρόχινων νερών.

Η γλυφή στον τοίχο ή το αυλάκι στο δάπεδο, ο λεγόμενος " *κάναλος* ", είναι εντελώς απλός, χωρίς συγκεκριμένη διατομή, μόνο το κοίλωμα του ενισχύεται με λεπτή στρώση κονιάματος.

Οι στέρνες είναι υπόγειες και καλύπτονται πάντα με θόλους. Το έδαφος όπου λαξεύονται είναι πολύ συνεκτικό και δεν υπάρχει φόβος κατολισθήσεων των τοιχωμάτων. Η μεγάλη υγρασία του εδάφους βοηθάει την συνεκτικότητα και αντικαθιστά τη βροχή στη Σαντορίνη, όπου κάποτε περνά όλη τη χρονιά χωρίς να βρέξει. Ο Ηρόδοτος αναφέρει ότι κάποτε δεν έβρεξε στη Θήρα επί επτά χρόνια, πράγμα πιστευτό, αν κρίνουμε απ'την ποικιλία των ονομάτων που έχουμε δώσει οι ντόπιοι στο φαινόμενο της ανομβρίας που μαστίζει το νησί τους : έτσι λένε *αβροχιά, ανοβρία, αναβρεξιά* και *ανυδρία.*

Οι αποχετεύσεις, είναι πάντα ένα δύσκολο πρόβλημα για τα νησιά μας και οι λύσεις που δίνονται δεν είναι ικανοποιητικές. Οι βόθροι στα αποχωρητήρια είναι ξηροί και τα οξειδωμένα λήμματα απομακρύνονται όταν χρειαστεί, από μια τετράγωνη θυρίδα και χρησιμοποιούνται στα χωράφια για λιπάσματα. Το αποχωρητήριο βρίσκεται στα διώροφα σπίτια συνήθως κάτω από την εξωτερική σκάλα και στα ισόγεια, στην άκρη της αυλής προς το μέρος του δρόμου. Η τέλεια έλλειψη άλλων υλικών στεγάσεως φαίνεται κι εδώ, όπου οι τεχνίτες στεγάζουν με κυλινδρικό θόλο και τους μικροσκοπικούς αυτούς χώρους, ανοίγματος 1,00μ.

ΚΤΙΡΙΟΛΟΓΙΚΗ ΔΙΑΡΘΡΩΣΗ - Ο ΡΟΛΟΣ ΤΗΣ ΑΥΛΗΣ

Η γενική διάταξη των χώρων στο λαϊκό σπίτι της Θήρας είναι πολύ απλή και διατηρείται βασικά η ίδια σε όλους τους τύπους.

Μπροστά κλειστεί αυλή με τους μικρούς βοηθητικούς χώρους και στο βάθος το σπίτι σχηματίζοντας ένα Γ μαζί τους, είναι η τυπική διάταξη της κατοικίας. Ο στάβλος, όταν υπάρχει, πιάνει ένα μακρόστενο χώρο δίπλα στο σπίτι.

Διακρίνουμε τους εξής τύπους λαϊκών σπιτιών αναλόγως των χώρων που έχουν :

- το δίχωρο
- το δίδυμο
- το διώροφο, απλό ή δίδυμο σπίτι
- το σπίτι συνδυασμένο με μύλο

Όλοι οι παραπάνω τύποι ανήκουν στην στενομέτωπη μορφή σπιτιού που εδώ είναι ο κανόνας. Οι λόγοι που υπαγόρευαν το στενομέτωπο σπίτι της Θήρας νομίζω είναι οι εξής ;

- Ότι λόγω της στενότητας και του ανώμαλου του εδάφους, το διατιθεμένο πλάτος μετώπου του σπιτιού είναι μικρό και έτσι η εκμετάλλευση του χώρου γίνεται πάντα σε βάθος, μέχρι του βράχου ή μέσα σε αυτόν.
- Ότι με τη διάταξη αυτή αντιστηρίζονται τα σπίτια με τις μακρές πλευρές τους αποκτώντας έτσι συνοχή ως σύνολα και αντίσταση κατά των σεισμικών δονήσεων, που είναι τόσο συχνές στο νησί.
- Ότι η θολωτή κατασκευή καλύψεως δεν επιτρέπει το άνοιγμα μεγάλων κουφωμάτων στους κατά μήκος φέροντες τοίχους, ενώ η πρόσοψη μπορεί να φέρει ελεύθερα οσαδήποτε ανοίγματα.

Αφού περάσουμε από τη συνήθως χτιστή πορτοσιά της εξώπορτας και ανεβαίνουμε τα λιγοστά σκαλοπάτια, βρισκόμαστε στην αυλή του σπιτιού.

Για το θηραϊκό σπίτι η α υ λ ή είναι απαραίτητο οργανικό στοιχείο και αποτελεί την προέκταση του προς το ύπαιθρο. Μπαίνοντας στην αυλή, έχουμε το αίσθημα ότι βρισκόμαστε σε κλειστό χώρο ου συγχρόνως έχει όλα τα πλεονεκτήματα του υπαίθρου, αφού οι σχετικά ψηλοί ασπρισμένοι τοίχοι της περικλείουν από τις τρεις πλευρές και την τέταρτη καταλαμβάνει η όψη του σπιτιού.

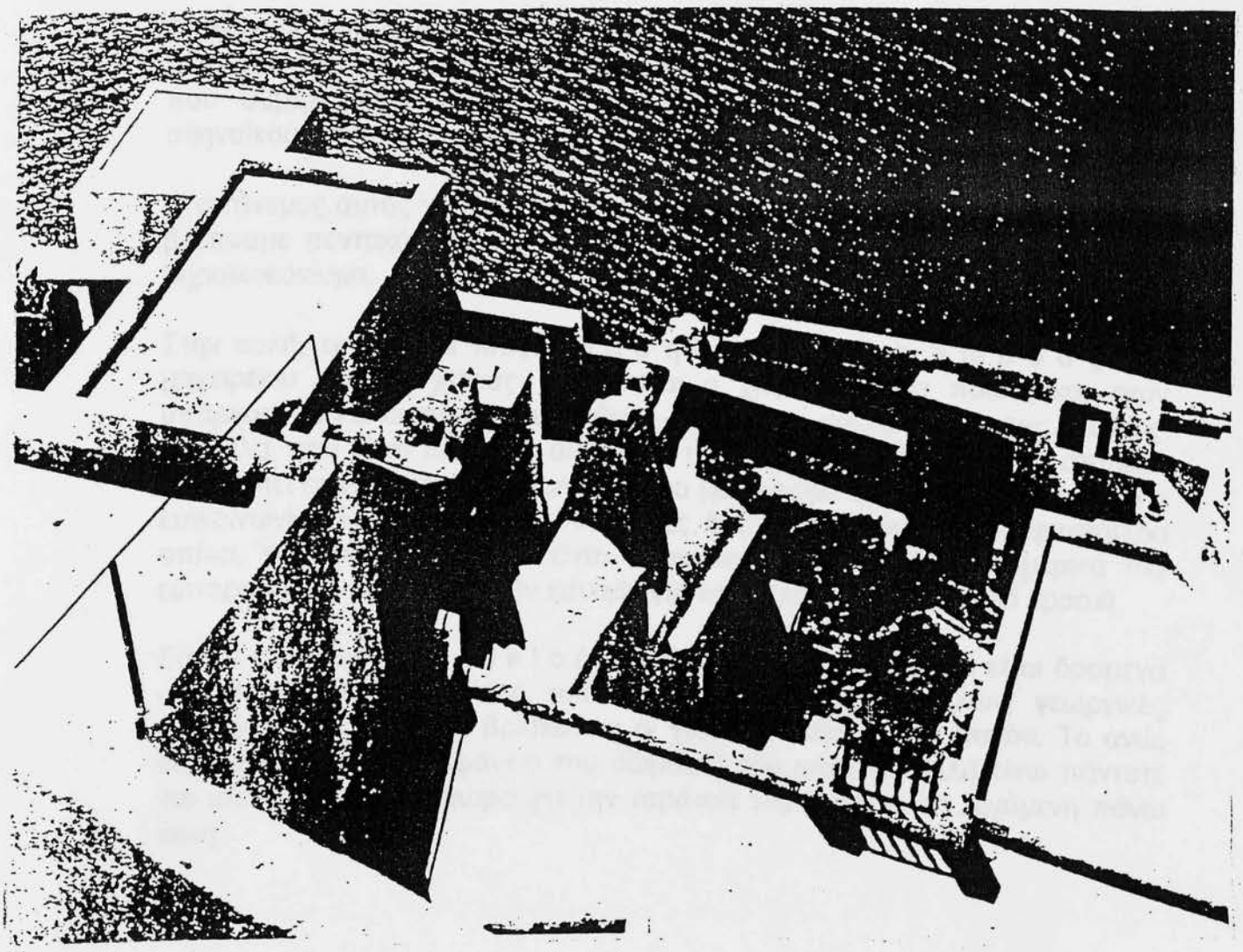

Εικ.53 Αυλές στα Φηρά. Το επίπεδο της αυλής είναι ψηλότερο από το δρόμο και επιτρέπει τη θέα πάνω από τον μαντρότοιχο.

Η αυλή βρίσκεται συνηθέστερα σε ψηλότερη στάθμη από το δρόμο, και έτσι ο μανδρότοιχος, που απ'το δρόμο φαίνεται πανύψηλος, από την αυλή είναι χαμηλότερος, ελευθερώνοντας έτσι τη θέα στους ενοίκους της. Το πράσινο είναι εξαιρετικά λιγοστό εδώ, και η ευρύχωρη αυλή κατά κανόνα καταλαμβάνει το τρίτο περίπου του συνολικού οικοπέδου. Αυτό είναι χαρακτηριστικό της σημασίας που της δίνουν οι νησιώτες, θεωρώντας την σαν απαραίτητη προέκταση του υπερβολικά λιτού σπιτιού τους.

Διακρίνουμε καθαρά μια τάση να απομονωθεί η αυλή απ΄τη ζωή του δρόμου, διατηρώντας έτσι μια αυτοτέλεια χώρου και μια δικής της οικεία ατμόσφαιρα, που θυμίζει κατά κάποιο τρόπο την απομονωμένη αυλή του παλιού αθηναϊκού σπιτιού και την κλειστή ζωή της.

Ο απάνεμος αυτός χώρος είναι ο πιο αγαπητός του σπιτιού και πάντοτε τον βλέπουμε πεντακάθαρο και συγυρισμένο, με το δάπεδο του φτιαγμένο με θηραϊκοκονίαμα.

Στην αυλή, εκτός από τους δύο β ο η θ η τ ι κ ο ύ ς χ ώ ρ ο υ ς του μαγειρείου και της *χρειάς* , βρίσκεται ο χώρος για τα πουλερικά, όταν υπάρχουν, ο καλοκαιρινός νεροχύτης, ο φούρνος και το στόμιο της στέρνας. Η σκάλα, που τόσο πλουτίζει αισθητικά τις αυλές άλλων νησιώτικων σπιτιών, εδώ λείπει συχνά, είτε γιατί πολλά σπίτια μονώροφα είτα γιατί στα διώροφα η επικοινωνία είναι εσωτερική. Αποθήκες δεν συναντούμε στα περισσότερα σπίτια, γιατί οι σοδειές δεν είναι σημαντικές, έτσι μονάχα σε μερικά πιο εύπορα σπίτια βρίσκουμε την *κάναβα* για τα φημισμένα σαντορινιά κρασιά.

Στην κ υ ρ ί ω ς κ α τ ο ι κ ί α όταν είναι διώροφη, το ισόγειο είναι δοσμένο στις βοηθητικές υπηρεσίες του σπιτιού, πλύσιμο αποθηκών, γεωργικές εργασίες, ενώ στο ανώι βρίσκονται οι χώροι υποδοχής και ύπνου. Το ανώι δεν πιάνει όλη την επιφάνεια του δώματος του ισογείου αλλά είναι πάντοτε πιο μέσα, αφήνοντας χώρο για την ταράτσα του σπιτιού, τη λεγόμενη *πάνω αυλή*.

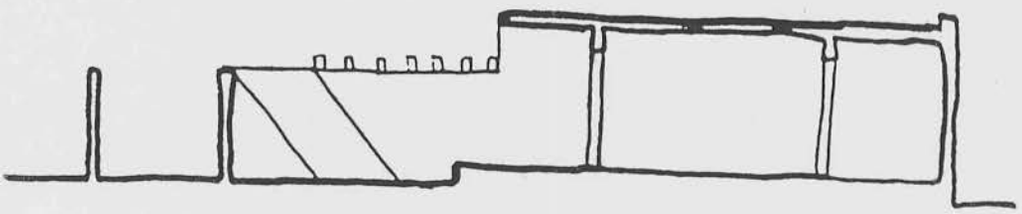

Εικ.54 Ζώνες διατάξεως του χώρου της κατοικίας
ο δρόμος : δημόσιος χώρος
η υπαίθρια αυλή : προέκταση του σπιτιού προς το εξωτερικό περιβάλλον, κληματαριά πάνω από την αυλή, υπόστεγος χώρος.
Το κύριο δωμάτιο με εξωτερικά παράθυρα : ιδιωτικός χώρος κοινωνικής ζωής, υπνοδωμάτιο χωρίς εξωτερικά παράθυρα : ιδιωτικός χώρος

ΤΑ ΕΠΙΜΕΡΟΥΣ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Η α υ λ ή

Την αυλή τη μελετήσαμε σε προηγούμενο κεφαλαίο και αναπτύξαμε τη λειτουργία της και τη γενική της ατμόσφαιρα. Εδώ προσθέτουμε μόνο την ευχάριστη αντίθεση που προξενεί το ελεύθερο σχήμα της με τη σκάλα και τα βοηθητικά, σε σχέση προς τον αυστηρό όγκο του σπιτιού και την τυπική του συμμετρία.

Η π ο ρ τ α σ ι ά, της αυλόπορτας είναι απλή με ωραίες συχνά αναλογίες και κάποια λιτή διακόσμηση με γείσωμα ή με ημικυκλική αψίδα. Η σκούρα καμπυλωτή εξώπορτα συμπληρώνει την εικόνα της εισόδου.

Η κ α μ ι ν ά δ α ή το φουγάρο, έχει ποικιλία μορφών των οποίων η πλαστικότητα έχει δοθεί με τους όγκους και τις μορφές που δημιουργούν τα ντόπια υλικά, αντίθετα με τους διάτρητους *κάπασους* της Μυκόνου ή της Άνδρου, όπου η διακόσμηση παίζει τον κύριο εκφραστικό ρόλο. (εικ.55)

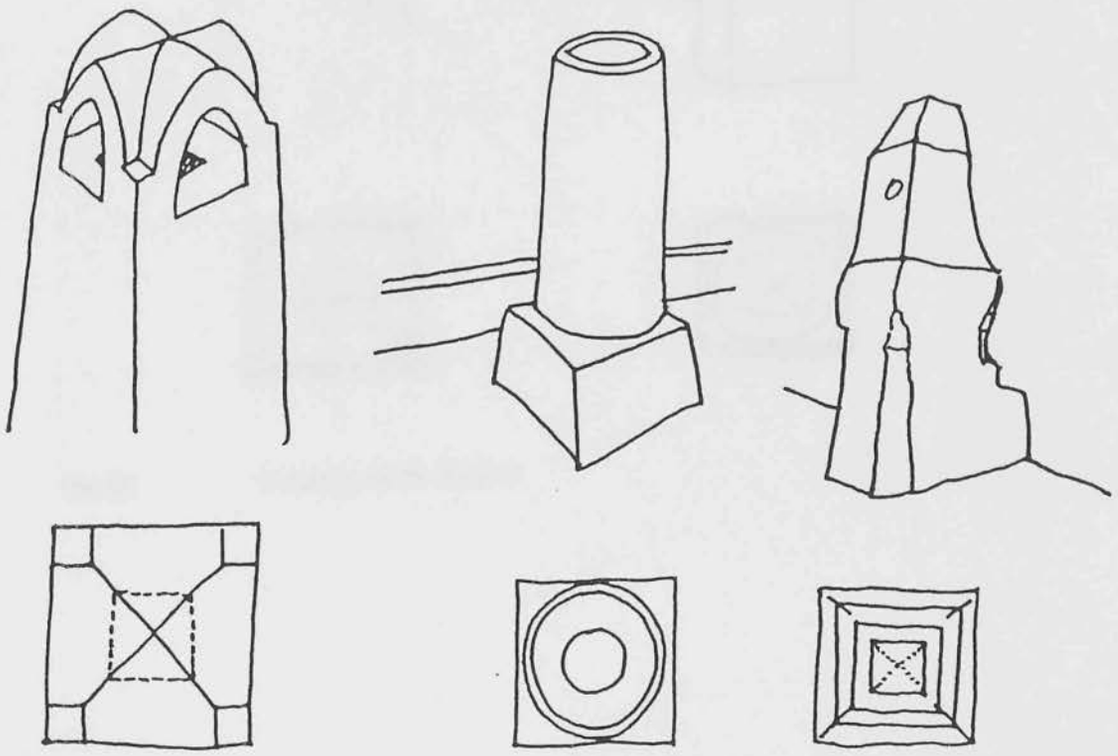

Εικ.55

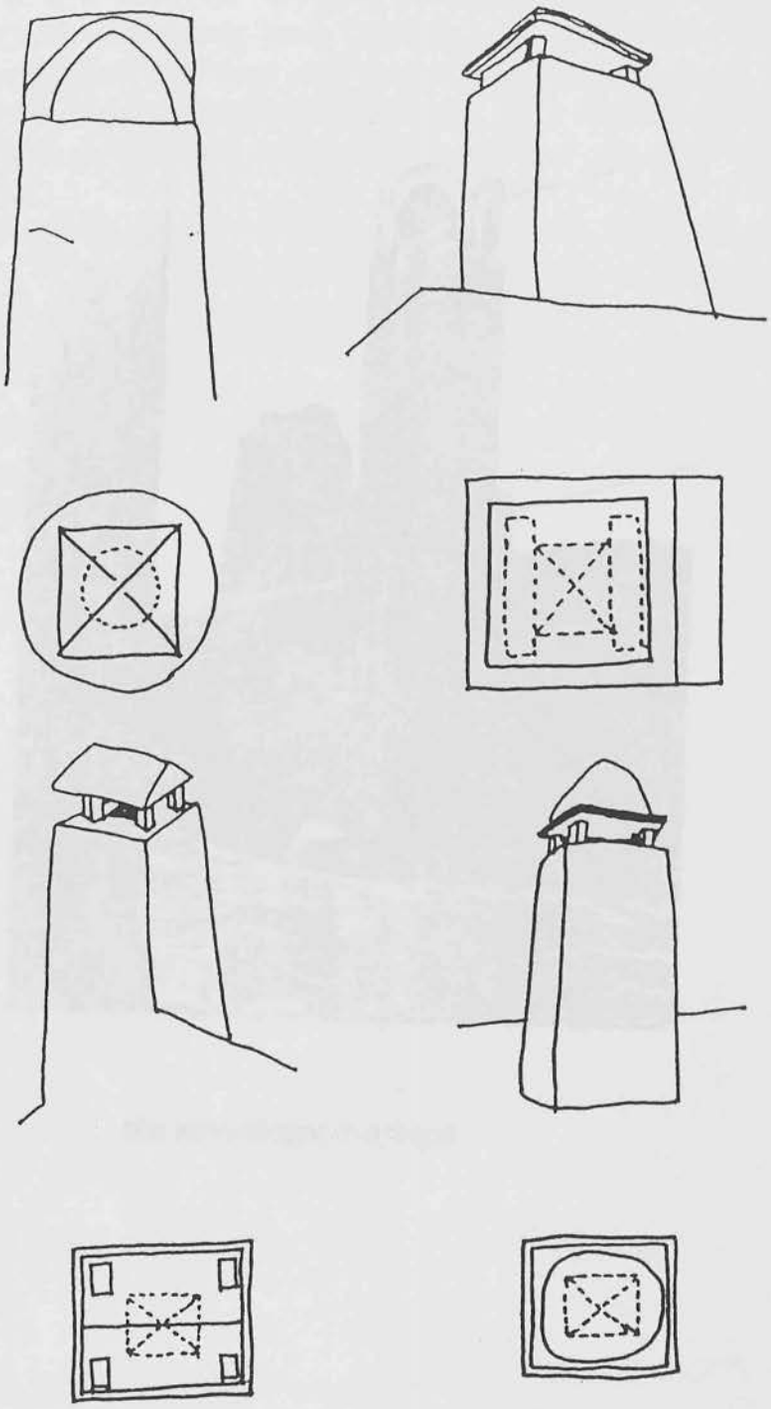

Εικ.56 Μορφές καπνοδόχων

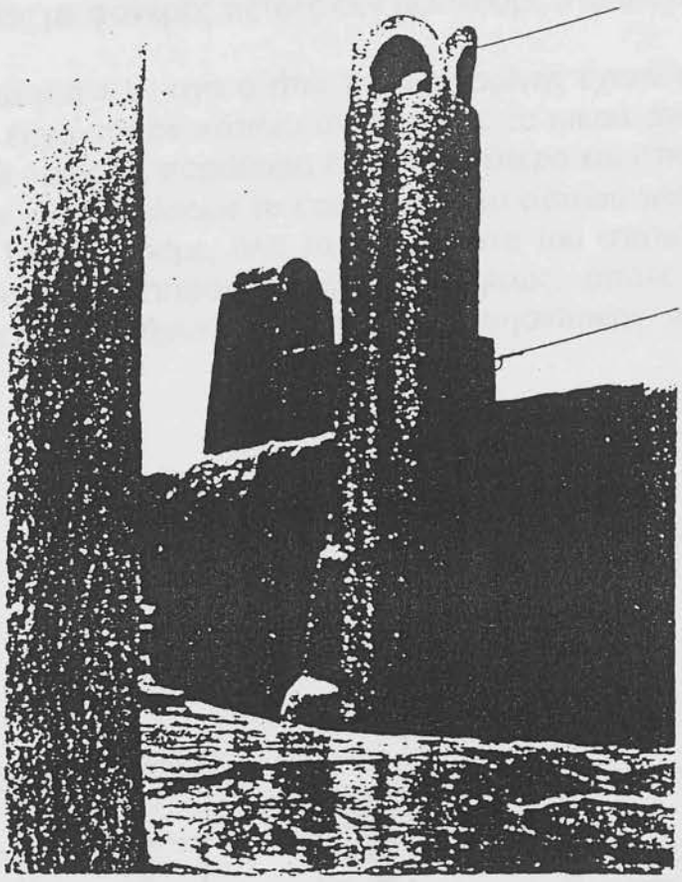

Εικ.57 Μια καπνοδόχος στα Φηρά

Η εξωτερική σκάλα είναι κτιστή, αλλά δίχως τους απαραίτητους αλλού συντρόφους της, τη γλάστρα ή την καταπράσινη κληματαριά, που τη στολίζουν και τη ζωντανεύουν. Η εσωτερική σκάλα είναι ξύλινη και συναντάται μάλλον στα πιο μεγάλα διώροφα σπίτια.

Οι επιφάνειες των κτιρίων είναι όλες σοβατισμένες, εκτός από ορισμένους μαντρότοιχους από ξερολιθιά. Ο τοίχος άλλοτε σοβατίζεται και κατόπιν σφηνώνονται στο σοβά σκούρα χαλίκια, που βοηθάνε στην πρόσφυση και δίνουν μια ζωηρή εμφάνιση στην τοιχοποιία. Εναλλαγές σοφά και τοιχοποιίας με φανερές πέτρες δεν βρίσκουμε στα σπίτια την Θηράς.

Τα κουφώματα στα σπίτια της Σαντορίνης έχουν σχετικά μεγαλύτερο μέγεθος και έρχονται σε κάποια αντίθεση με τα μικρά ανοίγματα των άλλων νησιών. Εδώ όμως τα παράθυρα έχουν ειδικότερο και σπουδαίο προορισμό : να φωτίσουν και ν'αερίσουν το εσωτερικό του σπιτιού που έχει συχνά βάθος 10 μέτρων. Όπως είδαμε, όλα τα κουφώματα του σπιτιού συγκεντρώνονται κατά κανόνα στην επιφάνεια της προσόψεως, οπότε αλλάζει η γνωστή αναλογία μεταξύ πλήρων και κενών της νησιώτικης αρχιτεκτονικής προς όφελος των κενών.

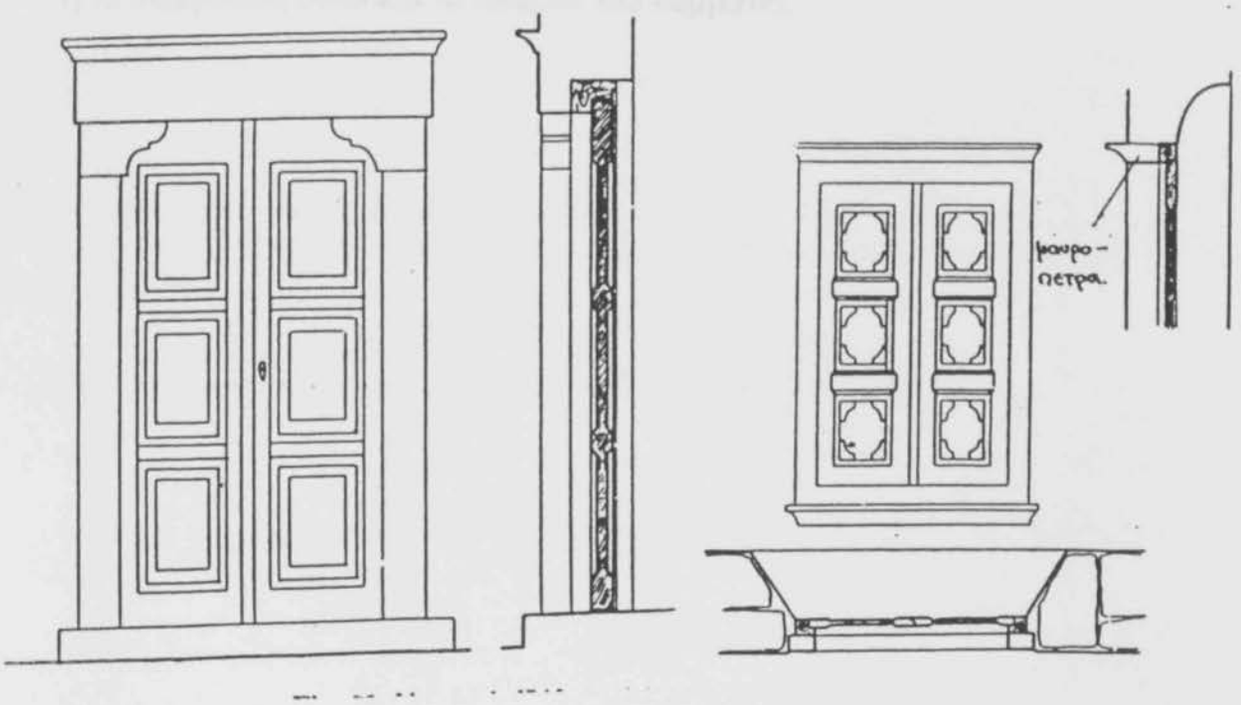

Εικ.58 Αριστερά εξώθυρα, δεξιά παράθυρο

Αυτή η αλλαγή έχει ιδιαίτερη επίδραση στην αισθητική της όψεως, καθώς και ολόκληρου του κτιρίου. Τα κουφώματα είναι απλά και τονίζονται μόνο από ένα περιθώριο "εν εσοχή ",που υπογραμμίζει με τη λεπτή σκιά του το πλαίσιο (εικ.58)

Τα τζαμιλίκια είναι βαλμένα εξωτερικά και από μέσα τα σκούρα, που ανοίγονται και τα δύο προς το εσωτερικό. Έτσι τους περισσότερους μήνες μπόρουν ν'ανοιγοκλείνουν τα σκούρα από μέσα χωρίς να ανοίγουν τα τζαμιλίκια, έχουν όμως το μειονέκτημα ότι δεν γίνονται κουφωτά χωρίς να κλείνουν μαζί και τα τζάμια.

Η ταμπλαδωτή ή καρφωτή εξώπορτα του σπιτιού είναι δίφυλλη και έχει στο πάνω μέρος δύο μικρά κινητά φύλλα που ανοίγουν, αφήνοντας ελεύθερο το φως και τον αέρα στο εσωτερικό, ενώ συγχρόνως, όταν η πόρτα μένει κλειστή, εμποδίζει την είσοδο στο σπίτι των πουλερικών από την αυλή.

Μερικά γ ε ί σ α μαρμάρινα, με απλή διατομή βρίσκουμε πάνω από τα παράθυρα στις προσόψεις και όμοια ξύλινα στα εσωτερικά κουφώματα.

Η α π ό λ η ξ η του δώματος, που χαρακτηρίζει όλο το επάνω μέρος του κύβου, εδώ γίνεται με απλό χαμηλό τοιχίσκα σ α μ ά ρ ι , όσο χρειάζεται για να συγκρατεί τα βρόχινα νερά.

Τα εξωτερικά χ ρ ώ μ α τ α των σπιτιών είναι το άσπρο και σπανίως αποχρώσεις του κίτρινου, γκρι, ροζ.

Η ο ρ ο φ ή δείχνει πάντα γυμνή τη θολωτή κατασκευή της, με τον κυλινδρικό ή το σκαφοειδή θόλο και τα λιγοστά του κομμάτια.

ΓΕΝΙΚΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗ ΔΙΑΚΟΣΜΗΣΗ

Η μεγάλη έλλειψη του ξύλου στέρηση το θηραϊκό σπίτι από την ξύλινη εσωτερική διακόσμηση, που τόσο κολακεύει το νησιώτικο σπίτι.

Έτσι δεν καλλιεργήθηκε στους ντόπιους τεχνίτες η διακοσμητική διάθεση, που βάζει τη σφραγίδα της και στο φτωχότερο σπίτι των άλλων νησιών.

Το σπίτι της Σαντορίνης είναι σχεδόν γυμνό εσωτερικά, όπως λιτές και γυμνές είναι και οι εξωτερικές του όψεις. Λείπει το τζάκι του καθημερινού δωματίου φορτωμένο με τα λογής πιατικά κι άλλα στολίδια. Λείπει το ξύλινο πατάρι του ύπνου - *ο κρέββατος* - ή οντάς που στολίζει τόσο όμορφα τη γωνία του ύπνου. Έτσι το λαϊκό σπίτι της Σαντορίνης παίρνει μια δική του ξεχωριστή μορφή και έκφραση.

Η γνωριμία του δεν γεννά την εντύπωση του γραφικού και του χαριτωμένου - όπως δεν είναι τέτοιο και το τοπίο του νησιού απ'όπου ξεπροβάλλει - αλλά ξαφνιάζει και επιβάλλεται με την αυστηρή του λιτότητα και ιδιομορφία.

ΕΠΙΠΛΩΣΗ ΤΩΝ ΣΠΙΤΙΩΝ

Η επίπλωση των σπιτιών της Σαντορίνης, λαϊκών και αστικών, είναι περιορισμένη στα απολύτως αναγκαία κομμάτια : κασέλες για την αποθήκευση ρούχων και τροφίμων, καθώς και εκείνα τα έπιπλα που διαδόθηκαν σε ολόκληρο το Αιγαίο με την άνοδο της ναυτιλίας, δηλαδή τραπέζια, καρέκλες, καναπέδες και μπουφέδες.

Στη σημερινή τους κατάσταση, τα σπίτια είναι γεμάτα από τέτοια κληρονομημένα κομμάτια συμπληρούμενα με νεότερες ελληνικές απομιμήσεις. Η πρώτη μορφή κινητών ξύλινων επίπλων, όπως τα εννοούμε σήμερα, πιθανότατα είχε προέλευση από τη Βενετία, πηγή πολλαπλών πολιτιστικών επιδράσεων στο Αιγαίο. Δεν έχουμε όμως συγκεκριμένα στοιχεία στη διάθεση μας για να εκτιμήσουμε τη διάδοση που είχε ο δυτικός τρόπος ζωής στη Σαντορίνη, και σε αυτό δεν μας βοηθούν και πολύ οι περιγραφές των περιηγητών. Για παράδειγμα, σε μια εικόνα του Choiseul - Gouffier φαίνεται ένα σπίτι του Νιμπορείου, όπου οι κάτοικοι είναι συγκεντρωμένοι στο δώμα και διασκεδάζουν παίζοντας μουσική, μια συνήθεια αρκετά διαδεδομένη στο Αιγαίο ακόμα και στο τέλος του 19ου αιώνα (Βλ. James Th. Bent, Aegean islands or life among the insular Greeks, Chicago 1966, πρώτη έκδοση 1885 ,262 και 452 για όμοιες συνήθειες στην Τζια και την Τήνο).

Γνωρίζουμε επίσης ότι οι φτωχότεροι κάτοικοι κοιμόνταν στο πάτωμα, πολλές φορές πάνω στο χώμα, άρα η επίπλωση δυτικού τύπου πρέπει τουλάχιστον σε κάποια πρώιμη περίοδο να ήταν προνόμιο μόνο των λίγων.

Παρόλο που οι γνώσεις μας στο θέμα αυτό είναι ελλειπείς, νομίζουμε ότι αξίζει να σημειωθεί σε αυτό το σημείο ότι ορισμένα στοιχεία υπάρχουν για ένα παλιότερο τύπο κρεβατιού στη Σαντορίνη, πριν διαδοθεί τα γνωστά βιομηχανοποιημένα μεταλλικά. Πρόκειται για ένα κρεβάτι ξύλινο, χωρίς κανένα μεταλλικό σύνδεσμο, με καλαμωτή κάτω απ΄το στρώμα και με πλούσιο πάνω σε τέσσερις στύλους για να αναρτώνται περιμετρικά παραπετάσματα Λογικό θα ήταν να υποθέσουμε ότι η προέλευση αυτού του κομματιού είναι δυτική και ότι το παράδειγμα που εικονογραφείται εδώ αποτελεί κάποια προσαρμογή συνθετότερου προτύπου στις τοπικές δυνατότητες. Πραγματικά αυτό το κρεβάτι μαζί με ένα σχεδόν πανομοιότυπο που εντοπίστηκε σε ένα αγροτικό σπίτι έξω από την Οία, φαίνεται ότι ανήκαν σε φτωχικά νοικοκυριά. Ένα αντίστοιχο μεταλλικό κρεβάτι με τον εξοπλισμό του εκτίθεται στο λαογραφικό μουσείο της Μονής Προφήτη Ηλία του νησιού.

Εντύπωση κάνει στη Σαντορίνη, ότι λείπουν οι γνωστοί *σοφάδες ή κρεβάτες* δηλαδή οι ανυψωμένες ξύλινες επιφάνειες για ύπνο με χώρο αποθήκευσης από κάτω. Ως ένα βαθμό η έλλειψη αυτή μπορεί να αποδοθεί στη σπανιότητα του ξύλου αν και το κριτήριο αυτό δεν μπορεί να είναι απόλυτο.

Ενδιαφέρουσα επίσης, είναι η διάταξη της κουζίνας στα αστικά και αρχοντικά σπίτια, όπου η πυροστιά αποτελείται από διάφορες σε σειρά εστίες με χωριστά καλύμματα για κάθε μία από μπροστά για να ελέγχεται η ένταση της φωτιάς. Σε αυτές τις πυροστιές χρησιμοποιείται μαλτεζόπλακα πάντοτε. Σπανιότερη είναι η πρόβλεψη για νεροχύτη μέσα στο χώρο της κουζίνας. Σε ένα τουλάχιστο παράδειγμα, ο νεροχύτης είναι μαρμάρινος ενώ τα ο άγνωστης προέλευσης μαρμάρινο δοχείο για το νερό από πάνω έχει την ημερομηνία 1856.

ΟΙ ΕΚΚΛΗΣΙΕΣ ΤΩΝ ΦΗΡΩΝ

ΑΓΙΟΣ ΙΩΑΝΝΗΣ Ο ΘΕΟΛΟΓΟΣ

Ο Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος βρίσκεται στα κάτω Φηρά και ανήκει στην ομώνυμη Μονή της Πάτμου και κτίσθηκε μεταξύ 1539 - 1650 (Δεναξάς Δ.:Εκκλησιαστικός οδηγός σελ. 43). Το μέρος το οποίο βρίσκεται ο ναός αποτελεί μια κόγχη, κατά κάποιο τρόπο, μεταξύ γκρεμού και κατοικιών. Αυτή, ανατολικά ορίζεται από την κάθετη πορεία των χωμάτων, που υψώνεται πίσω από το ναό, πάνω στα οποία προσαρμόζεται η ελικοειδής κλιμακωτή οδός του οικισμού, δυτικά ορίζεται από την άλλη δημόσια οδό η οποία διέρχεται μπροστά στο χείλος του βαράθρου, βόρεια από κατοικίες και νότια από την κλιμακωτή οδό που αναφέραμε.

Έτσι ορίζεται πλάτυσμα μορφής L, του οποίου το μεγάλο σκέλος καταλαμβάνει ο ναός με τον μεταξύ αυτού και του γκρεμού παρεμβαλλόμενο διάδρομο, το μικρό " πανερόσπιτο " με τους βοηθητικούς χώρους τους στην ορθογωνική αυλή και την εστία.

Η όλη διάταξη των κτιρίων, τόσο από πολεοδομικής πλευράς όσο και από εξυπηρετικής λύσης, είναι πράγματι θαυμαστή εξ' αιτίας της στενότητας του χώρου. Η σύνθεση δε των επιμέρους στοιχείων έχει γίνει έτσι ώστε να υποτάσσονται στην επιβλητική μάζα του κομψού ναού και να τον προβάλλουν.

Το πλάτυσμα και η μικρή αυλή προς ανατολάς, έχουν στρωθεί με μικρές μελανές ηφαιστειακές λίθους. Βόρια του ναού υπάρχει με γραφική σκάλα που οδηγεί στη στέγη και το κωδωνοστάσιο.

Ο Θεολόγος ανήκει στον αρχιτεκτονική τύπο των εξελιγμένων Σταυροειδών εγγεγραμμένων ναών ή εγγεγραμμένου Λατινικού σταυρού. Οι κεραίες του σταυρού καλύπτονται με οξυκόρυφους κυλίνδρους. Τα τέσσερα τετραγωνικά τμήματα που βρίσκονται εκατέρωθεν της δυτικής κεραίας του σταυρού καλύπτονται με τεθλασμένα σταυροθόλια στα οποία υπάρχουν ψευδή διακοσμημένα " βεργία ". Η περίπτωση αυτή είναι η μόνη στη Θήρα, ίσως να είναι επίδραση από Δυτικά πρότυπα, όπου τα " βεργία " χρησιμεύουν για κατασκευαστικούς λόγους και όχι μόνο για διακοσμητικούς.

Τα δύο, εκατέρωθεν της ανατολικής κεραίας τμήματα, της προθέσεως και του διακονικού καλύπτονται επίσης από οξυκόρυφους κυλίνδρους με τον άξονα διατεταγμένο παράλληλα προς τον κύριο άξονα του ναού.

Ο τρούλλος φέρει οκταγωνικό τύμπανο εξωτερικώς και κυλινδρικό εσωτερικώς και αποτελεί ιδιόμορφη περίπτωση, τη μοναδική στο νησί.

Τα διάφορα θολοσκεπή τμήματα της οροφής φέρονται και διαχωρίζονται από ζεύγματα, των οποίων τα εσωρράχια είναι διακοσμημένα από πολλαπλά, και άλλοτε βαριά, κυμάτια και άλλα διακοσμητικά στοιχεία.

Γενικά πολύμορφα κυμάτια υπάρχουν σε διάφορα μέρη εσωτερικά και εξωτερικά στο ναό : στα υφαψίδια των οδοντωτών, στ'αετώματα των όψεων κ.λ.π.

Τέλος τ'ανακουφιστικά υπέρθυρα των παραθύρων και των κογχών εκατέρωθεν της αψίδας του ιερού μορφούνται με τρίκεντρα τόξα. Σ' ολόκληρο το ναό τα διάφορα αρχιτεκτονικά διακοσμητικά στοιχεία διέπονται κυρίως από "ισλαμίζον " πνεύμα σε συνδυασμό με Δυτικό. Οι αντίθετες αυτές τάσεις παρατηρούνται σε στοιχεία τελείως επιδερμικά, του κυρίως οργανισμού του κτιρίου που είναι διαπλαθόμενος σύμφωνα με τις αρχές του Βυζαντινού πνεύματος.

Ο Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος θεωρείται άριστο παράδειγμα συνθέσεως χώρου και πλαστικής ισορροπίας μαζών. Μόνο μειονέκτημα ίσως, θεωρείται η παρουσία άπλετου και ισχυρού φωτός στο εσωτερικό του, λόγω των πολλών παραθύρων, τα οποία μάλλον τέθηκαν για να διατηρηθεί η κλίμακα του έργου (εξ' αιτίας των μεγάλων διαστάσεων του κτιρίου) και όχι για λόγους φωτισμού.

Το ζήτημα της μελέτης του όγκου του κτιρίου φαίνεται το πρόσεξε ιδιαίτερα ο λαϊκός αρχιτέκτονας, λόγω της θέσης που είχε το κτίριο σε σχέση με τον οικισμό. Ο ναός αποβαίνει μια ενεργός μάζα για την θέση του παρατηρητή στο χώρο και στο χρόνο. Το πλήθος των διάφορων διακοσμητικών στοιχείων εξαφανίζεται κυριολεκτικά από την επιβλητική αρχιτεκτονική των μαζών του κτιρίου, γιατί τα στοιχεία αυτά κατατρώγονται κυριολεκτικά από το ισχυρό μεσογειακό φως, το οποίο λούζει το ναό εσωτερικά και εξωτερικά και τονίζει τις μεγάλες λευκές επιφάνειες του.

Ο Θεολόγος φαίνεται ότι έχει υποστεί πολλές ανακαινίσεις, στις οποίες συμπεριλαμβάνονται το πλήθος των διάφορων διακοσμητικών κυματίων, το μαρμάρινο παράθυρο της κεντρικής θύρας στη δυτική όψη και το κατά τη ΒΔ γωνία στη στέγη ατελές κωδωνοστάσιο.
Πάνω στη μεσημβρινή θύρα, μέσα στο τριγωνικό αέτωμα βρίσκεται ένθετος λίθος από τέφρα στον οποίο βρίσκεται η επιγραφή :

1761 Αβγού-
στου 7 ανακε-
νήστι ω ναώς
ούτως ηπώ Μ-
ελετήου Σηγά-
λα (;) ναυς Νομη-
κός επημελητής

Η ανακαίνιση αυτή ίσως είναι η πρώτη, η οποία έγινε στο ναό ο οποίος θα έχει ιδρυθεί προφανώς το 1600 και 1700.

Η Αγία Τράπεζα αποτελείται από Ρωμαϊκό βωμό χωρίς επιγραφή. Το δάπεδο του ναού είναι στρωμένο με τις συνηθισμένες πλάκες '' Μάρτας '' που είναι διαγώνια διατεταγμένες στο μεσαίο κλίτος, παράλληλα προς τις πλευρές του ναού στα εκατέρωθεν κλιτή.

Τέλος αναφέρουμε ότι το κτίριο είναι ορθώς προσανατολισμένο, ότι το καλής τέχνης τέμπλο φέρει χρονολογία επιχρυσωμένη 1897 και ότι ο ξύλινος επίσκοπος θρόνος στο χώρο των πιστών έχει τη χρονολογία 1842.

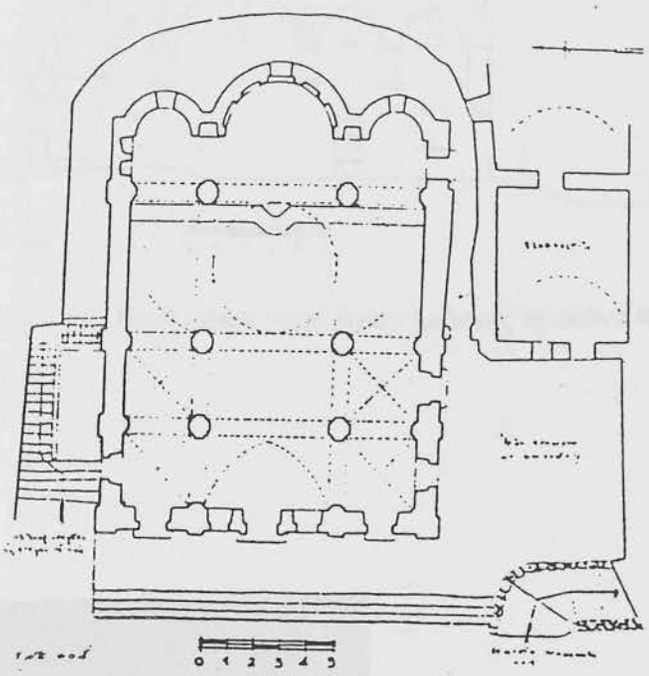

Εικ.59 Κάτοψη Αγίου Ιωάννη Θεολόγου Φηρών

Εικ.60 Άγιος Ιωάννης Θεολόγος Φηρών

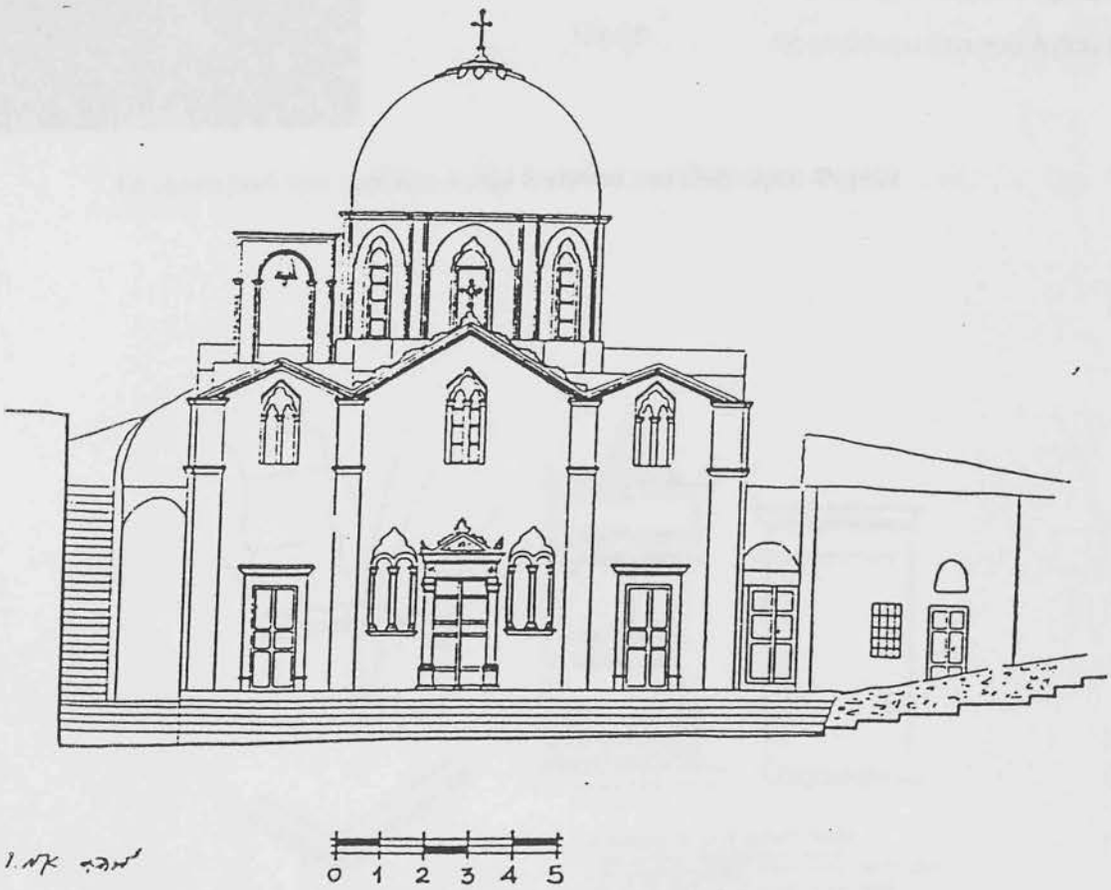

Εικ.61 Δυτική όψη Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου Φηρών

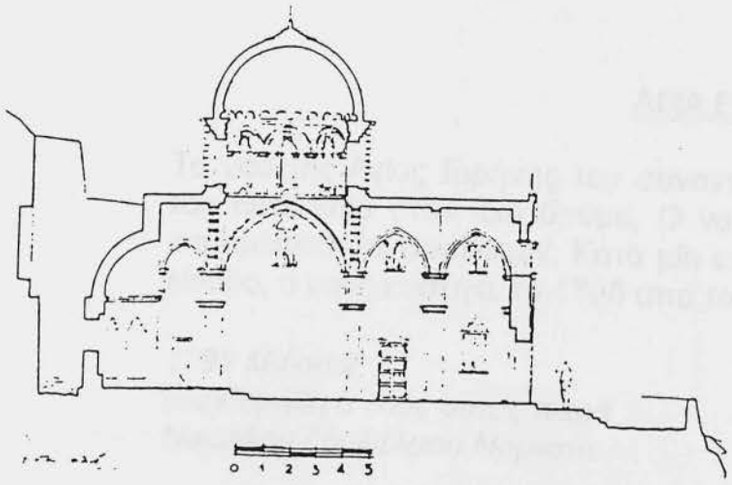

Εικ.62 Κατά μήκος τομή Αγίου Ιωάννης Θεολόγου Φηρών

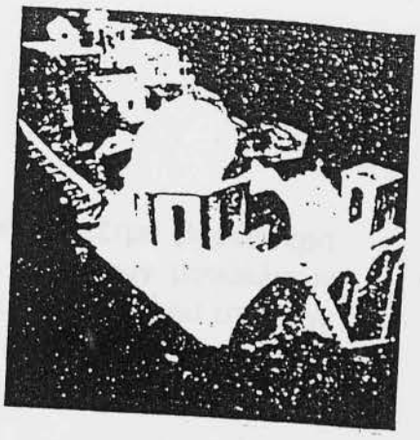

Εικ.63 Άγιος Ιωάνης ο Θεολόγος Φηρών

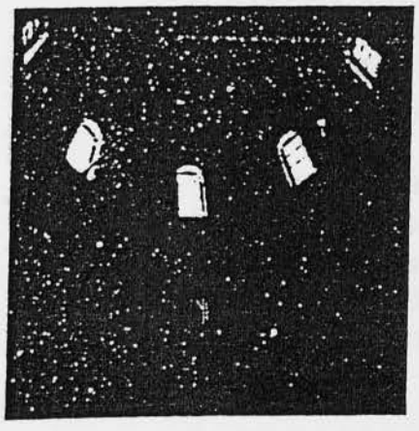

Εικ.64 Το εσωτερικό του τρούλου Αγίου Ιωάννου του Θεολόγου Φηρών

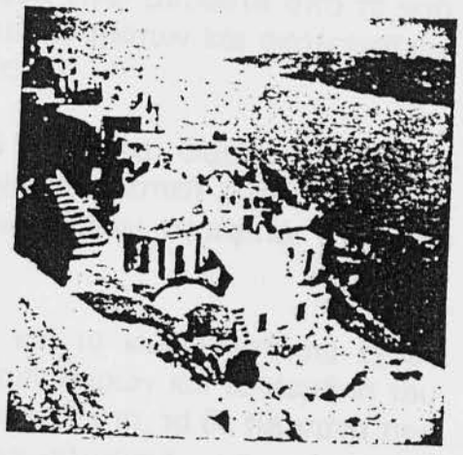

Εικ.65 Εξ απόπτου θέα του Αγίου Ιωάννου Θεολόγου Φηρών

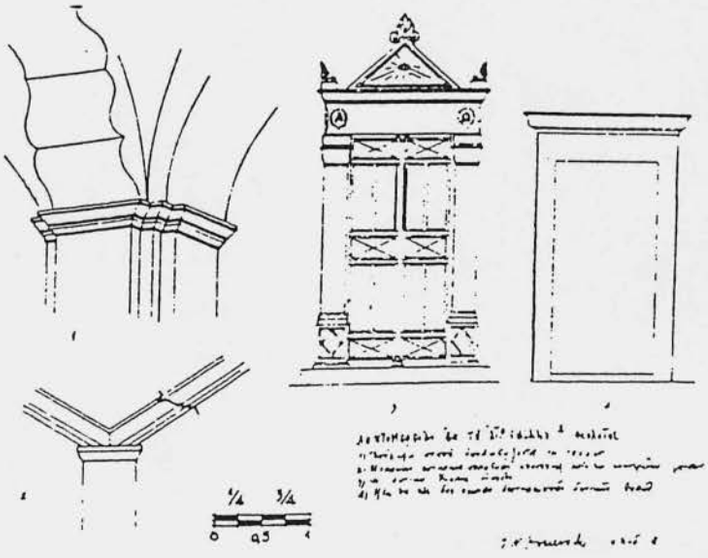

Εικ.66 Μοργές κυματίων και θύρες Αγίου Ιωάννου Φηρών

ΑΓΙΑ ΕΙΡΗΝΗ

Το ναό της Αγίας Ειρήνης τον συναντάμε εκατό περίπου μέτρα βορειότερα του Θεολόγου στον ίδιο δρόμο. Ο ναός ανήκει στον τύπο των μονόκλιτων καμαροσκεπών Βασιλικών. Κατά μία επιγραφή που βρίσκεται πάνω από την είσοδο, ο ναός κτίστηκε το 1798 από το Νομικό. Η επιγραφή γράφει :

1798 Μαΐου 2
οικοδομήθη ο ναός ουτος παρά
Νικολάου Γουλιέλμου Νομικού

Ο ναός είναι ορθά προσανατολισμένος, περιβάλλεται ασφυκτικά από κατοικίες, δρόμους και σκαλοπάτια, και είναι υπόσκαφος στο ιερό. Το δώμα του ναού, ανήκει κατά ένα τμήμα στην όπισθεν κατοικία και είναι προσιτός με σκάλα από το βορρά. Γραφική και ενδιαφέρουσα είναι μπροστά από το ναό διαμόρφωση του δρόμου και των διάφορων πλατυσμάτων και σκαλοπατιών τα οποία οδηγούν στο ναό και την διπλανή κατοικία.

Η πρόσοψη της Αγίας Ειρήνης ακολουθεί την ίδια διαμόρφωση που ακολουθούν οι όψεις των κατοικιών με την χαρακτηριστική εκατέρωθεν και πάνω από την πόρτα διάταξη των ανοιγμάτων. Πάνω στρέφεται από ένα ωραιότατο πολύλοβο διώροφο κωδωνοστάσιο.

Σε αντίθεση με τα συνηθισμένα η πρόσοψη και το κωδωνοστάσιο έχουν βαφτεί με υπέρυθρο υδρόχρωμα. Τα πλαίσια των θυρών και τα κυμάτια του κωδωνοστασίου είναι απλά " γαλακτισμένα " με ασβέστη, τα δε τύμπανα που βρίσκονται μεταξύ των κιόνων του κωδωνοστασίου, με υποκυάνιο υδρόχρωμα. Το δάπεδο είναι στρωμένο με τις γνωστές πια στην περιοχή της " Μάρτας ".

Η μόνη αξιοπρόσεκτη εικόνα του τέμπλου είναι μια μικρών διαστάσεων, ρωσική, άριστης τέχνης.

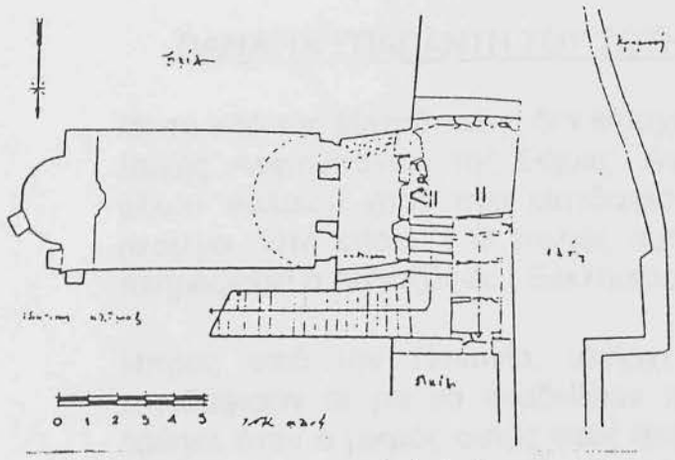

Εικ.67 Κάτοψη Αγίας Ειρήνης Φηρών

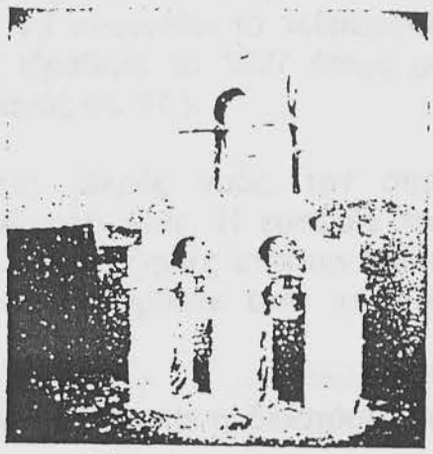

Εικ.68 Η οπίσθια ακόσμητος όψη του κωδωνοστασίου Αγίας Ειρήνης Φηρών

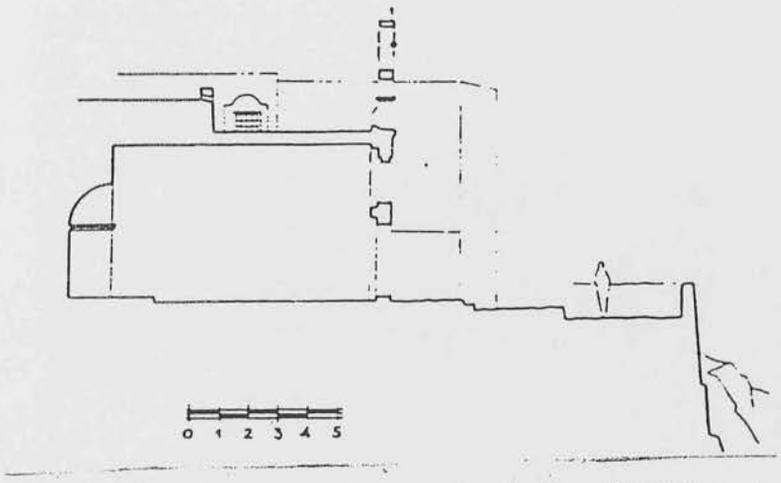

Εικ.69 Κατά μήκος τομή Αγίας Ειρήνης Φηρών

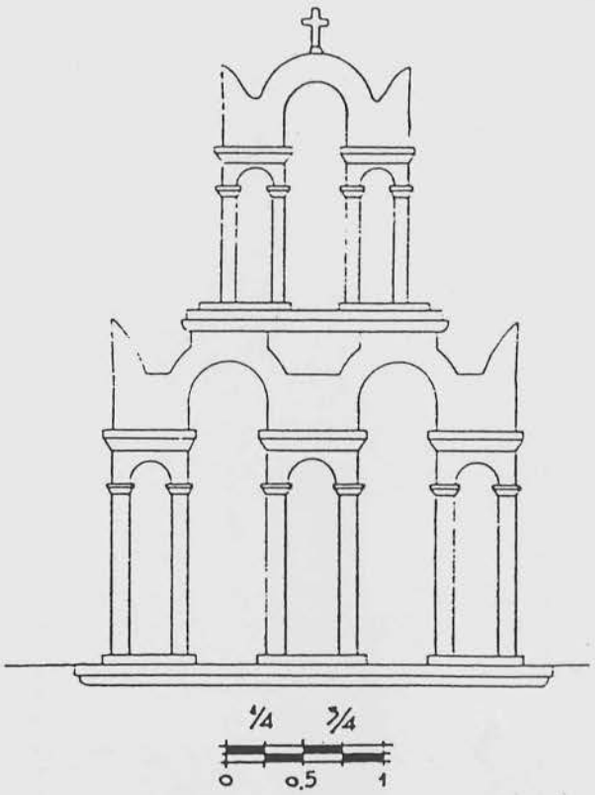

Εικ.70 Κωδωνοστάσιο Αγίας Ειρήνης Φηρών

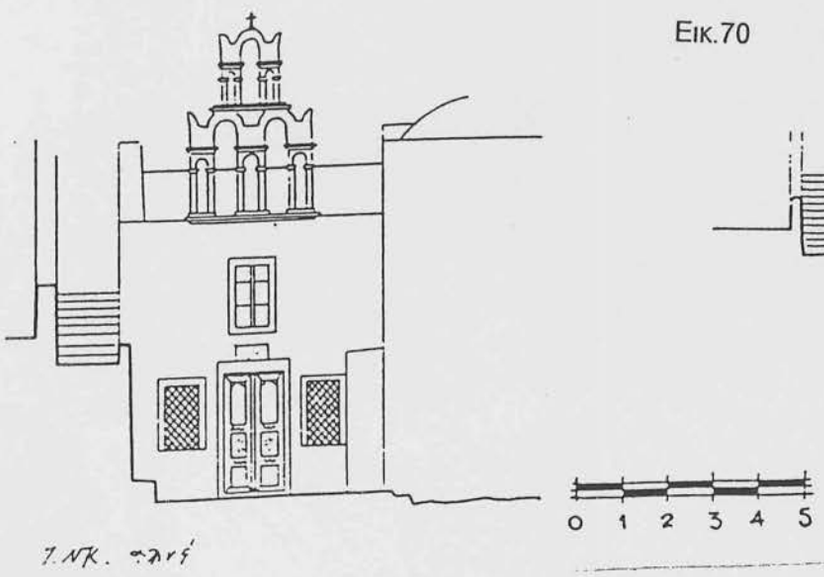

Εικ.71 Δυτική όψη και εγκάρσια τομή Αγίας Ειρήνης Φηρών

ΠΑΝΑΓΙΑ ΥΠΑΠΑΝΤΗ ΤΟΥ ΣΩΤΗΡΟΣ. ΜΗΤΡΟΠΟΛΗ ΤΩΝ ΦΗΡΩΝ

Με το ναό της Μητρόπολης δεν θ'ασχοληθούμε επειδή δεν αποτελεί έργο της λαϊκής Αρχιτεκτονική της Θήρας. Αναφέρουμε μόνο ότι κατέχει την θέση άλλου παλαιού ναού που κατεδαφίστηκε για να ανεργεθεί το νεώτερο και άκομψο αυτό κτίριο. (Ο παλιός αυτός ναός ιδρύθηκε το 1827 όπως μας πληροφορεί ο Δαναξάς Δ. : Εκκλησιαστικός οδηγός σε. 57).

Μπρος από την Παναγία, υπήρχε πρότινος, μικρός ναός, τον οποίο κατεδάφισαν οι για να αναδείξουν την Μητρόπολή τους. Η ευκαιρία τους δόθηκε όταν ο μικρός αυτός ναός υπέστη σημαντικές ζημιές από την πτώση του κωδωνοστασίου τής Μητρόπολης που παρασύρθηκε από ισχυρούς ανέμους.

Ο μικρός ναός είχε τετραγωνική κάτοψη, έφερε τρούλλο και οι διαστάσεις του ήταν μικρές.

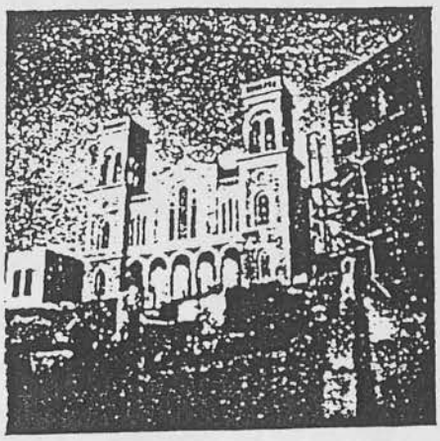

Εικ.72 Η Μητρόπολη Φηρών προ της καταστροφής της κατά τον σεισμό του 1956

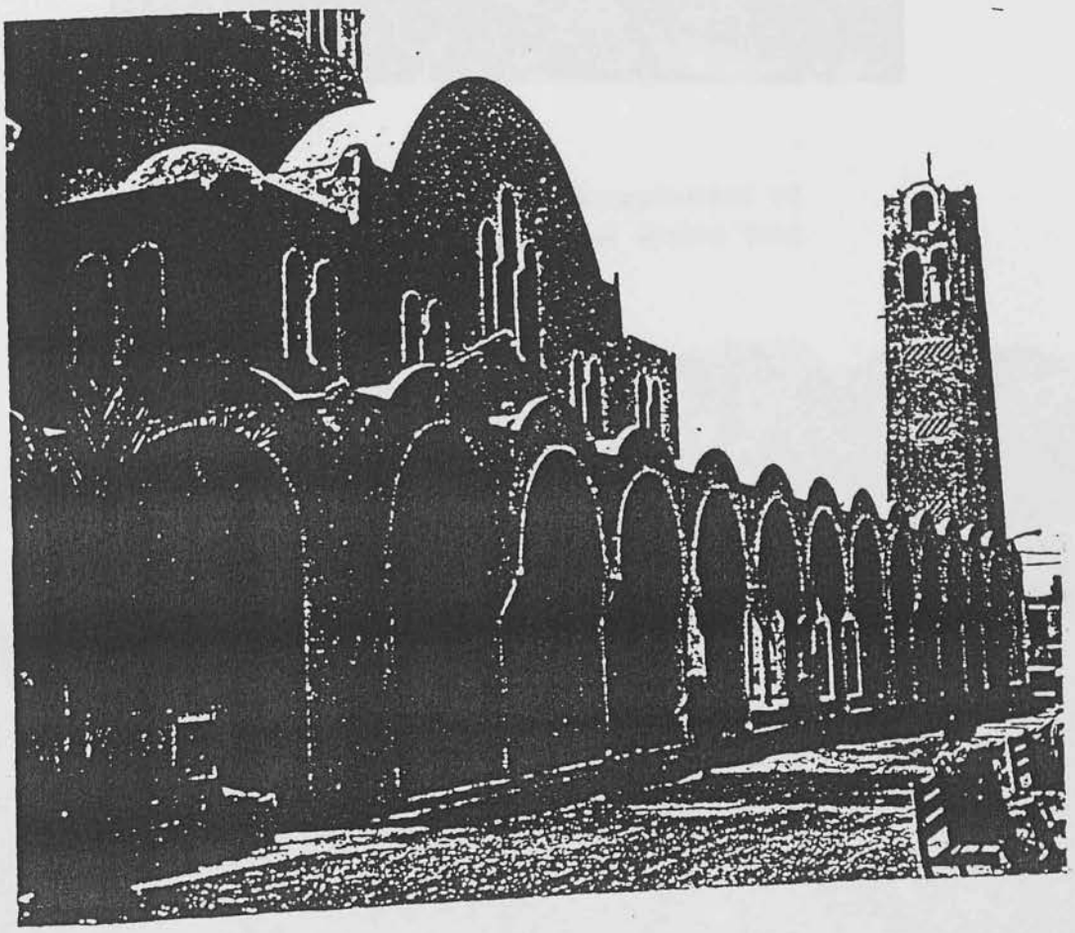

Εικ.73 Η Μητρόπολη των Φηρών

ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗ
ΤΕΙ ΠΕΙΡΑΙΑ

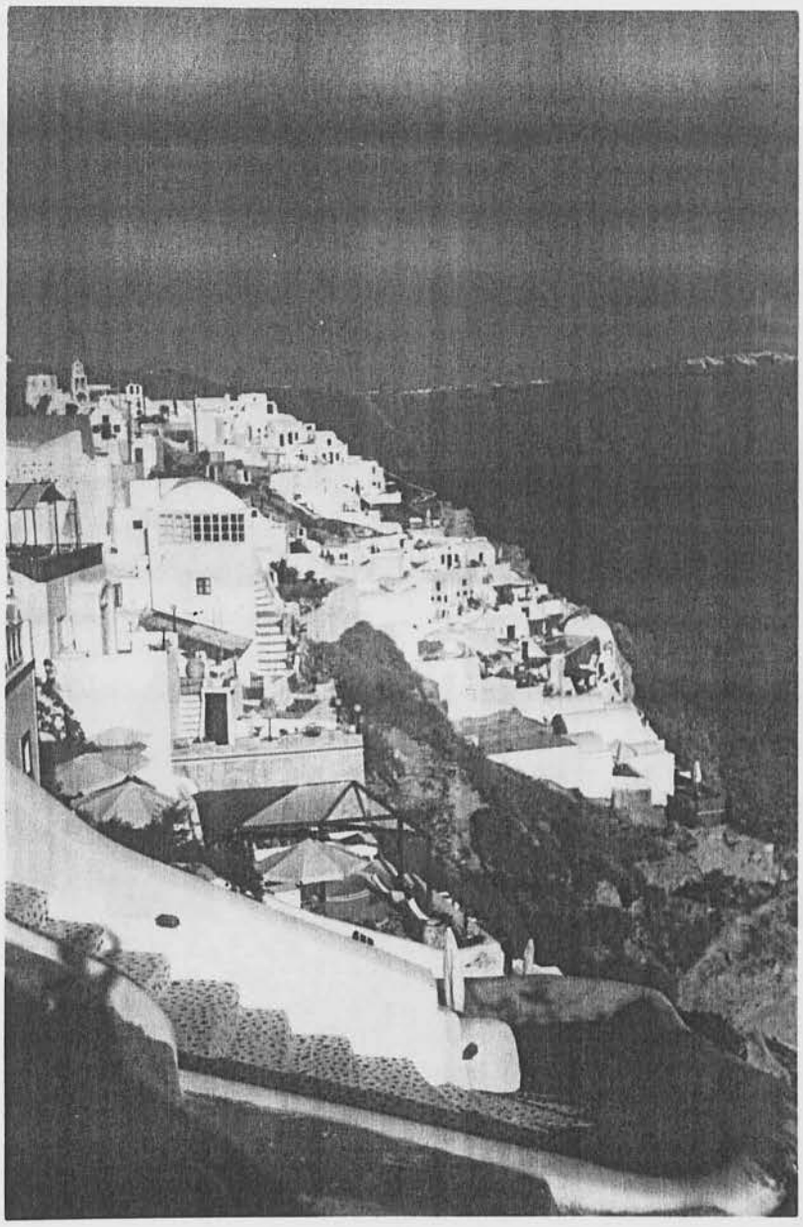

Φωτ.1-2 Οικισμός Όιας, όπου διακρίνονται τα υπόσκαφα και τα χτιστά σπίτια τους

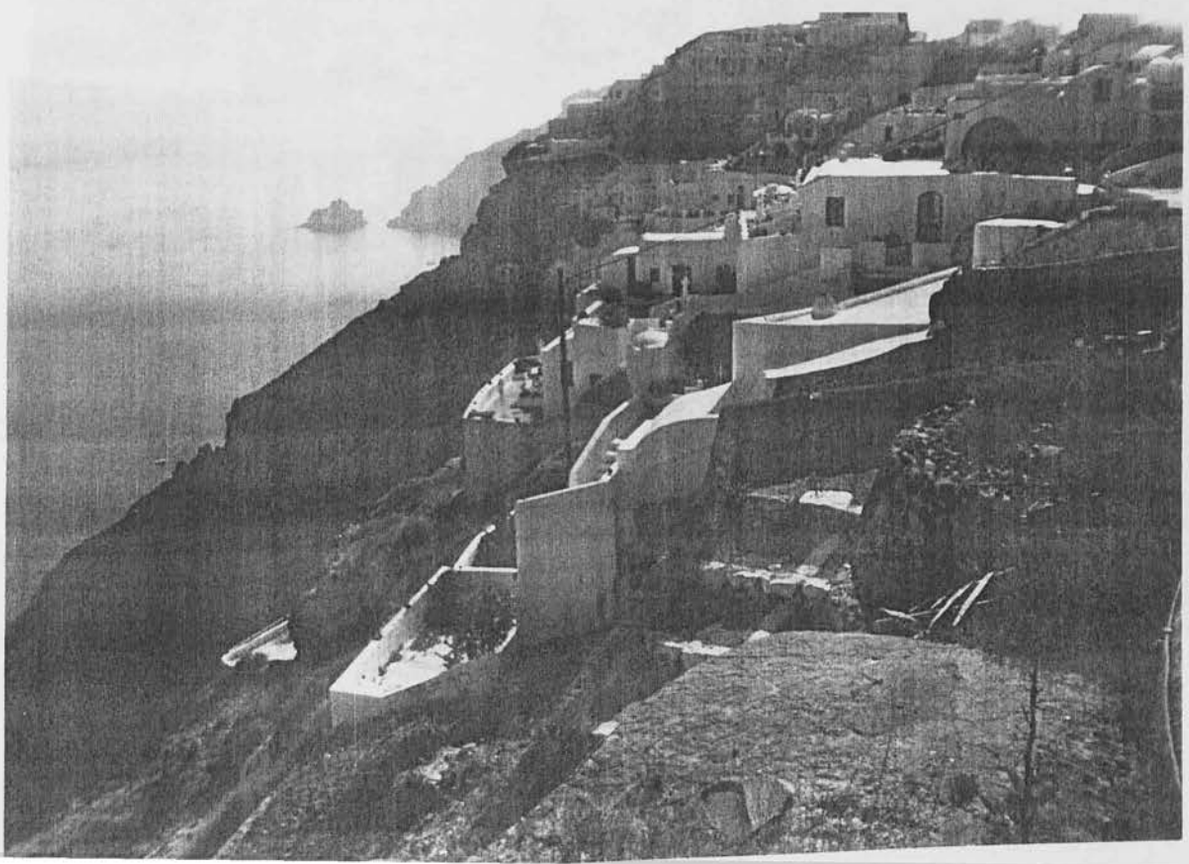

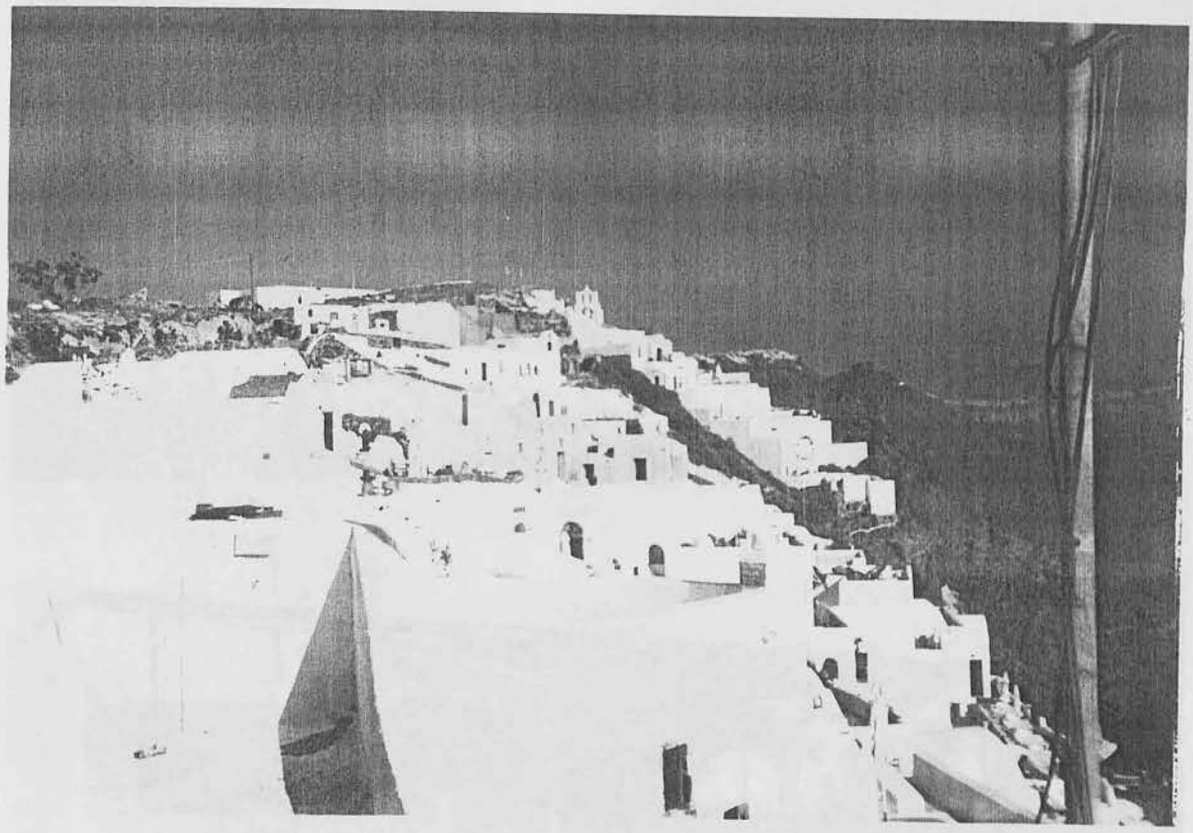

Φωτ.3-4 Οικισμός Όιας, όπου διακρίνονται τα υπόσκαφα και τα χτιστά σπίτια τους

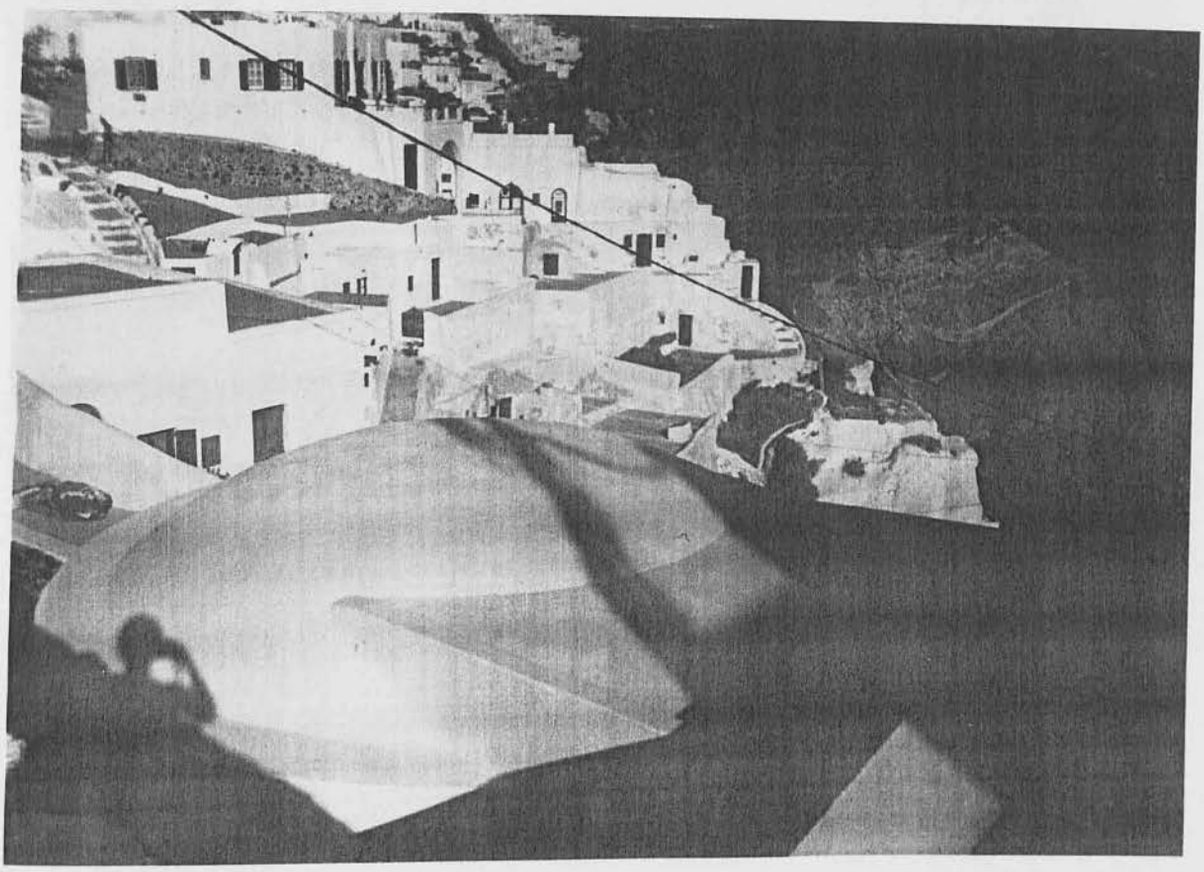

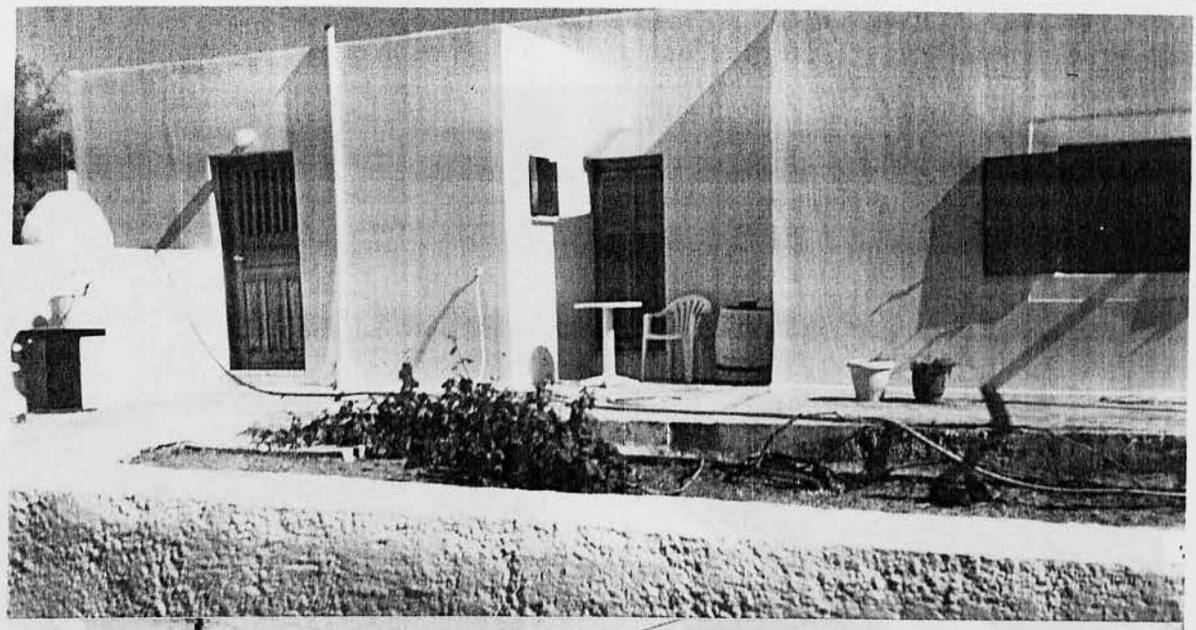

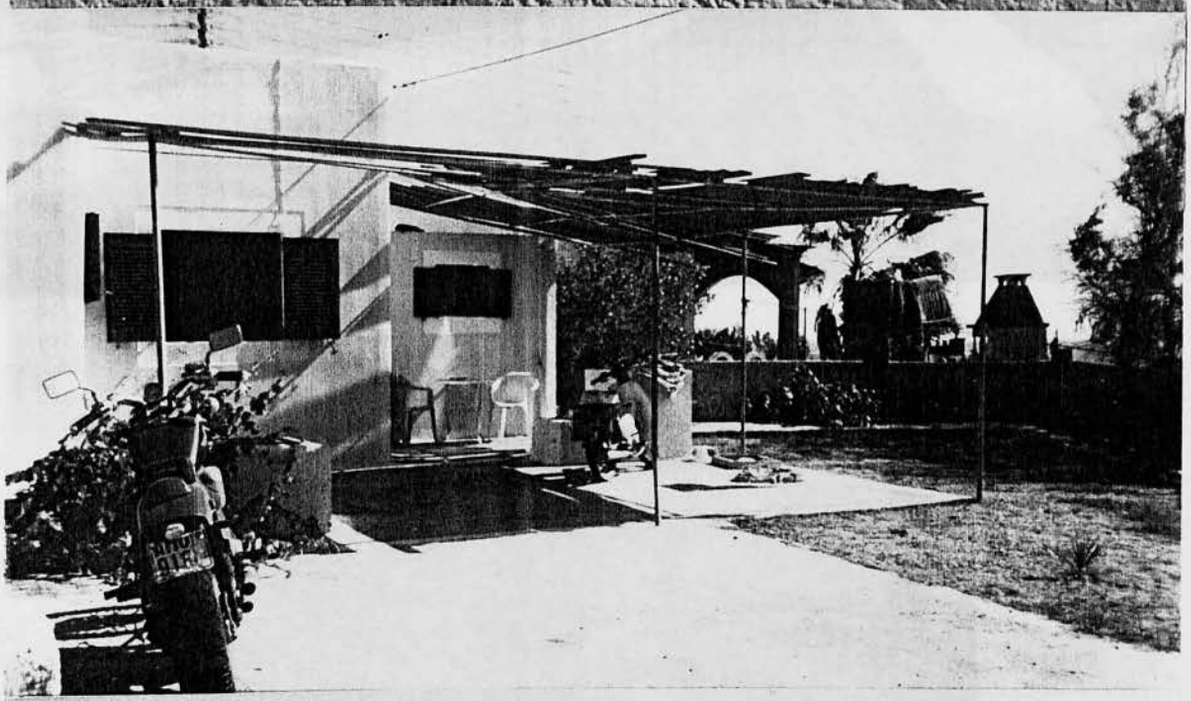

Φωτ.5-6-7 Αυλές στον οικισμό Περίβολος

Φωτ.8-9 Θόλοι

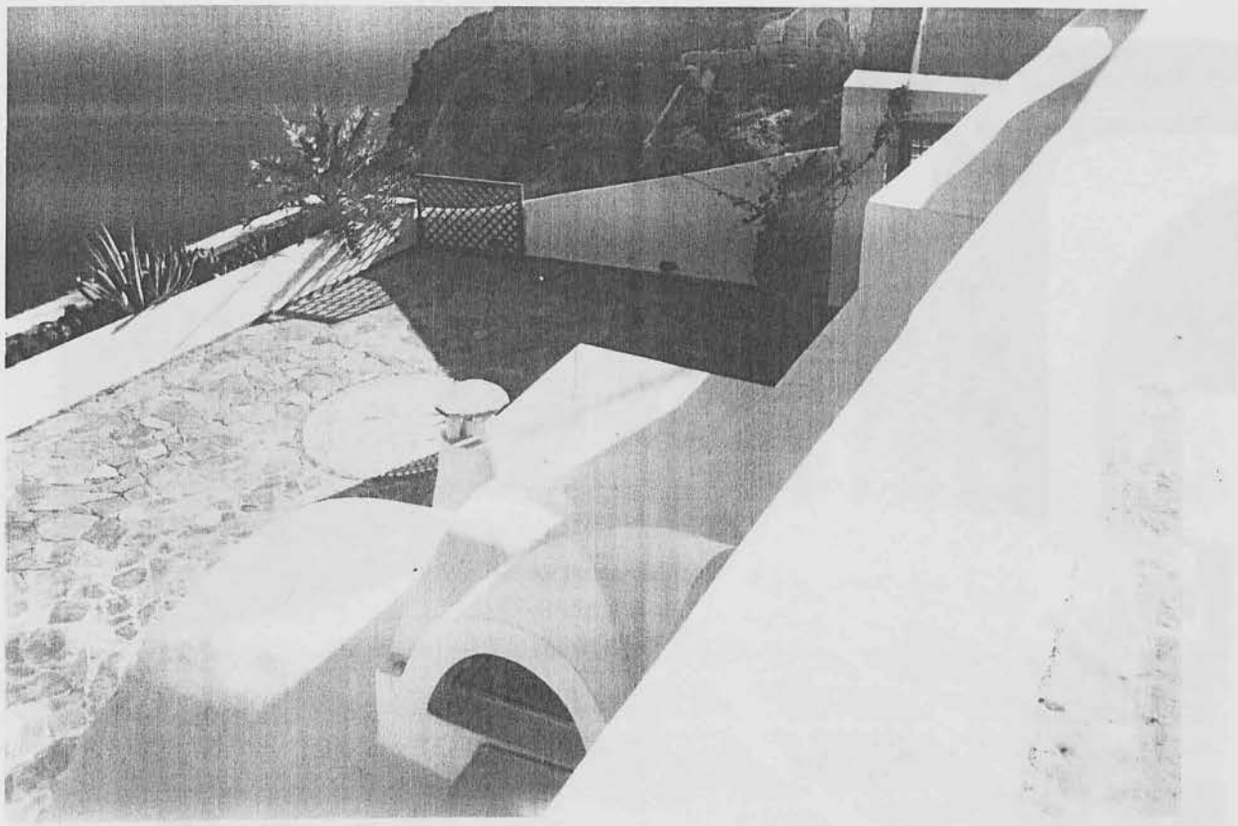

Φωτ.10-11 Αυλές στην Όια

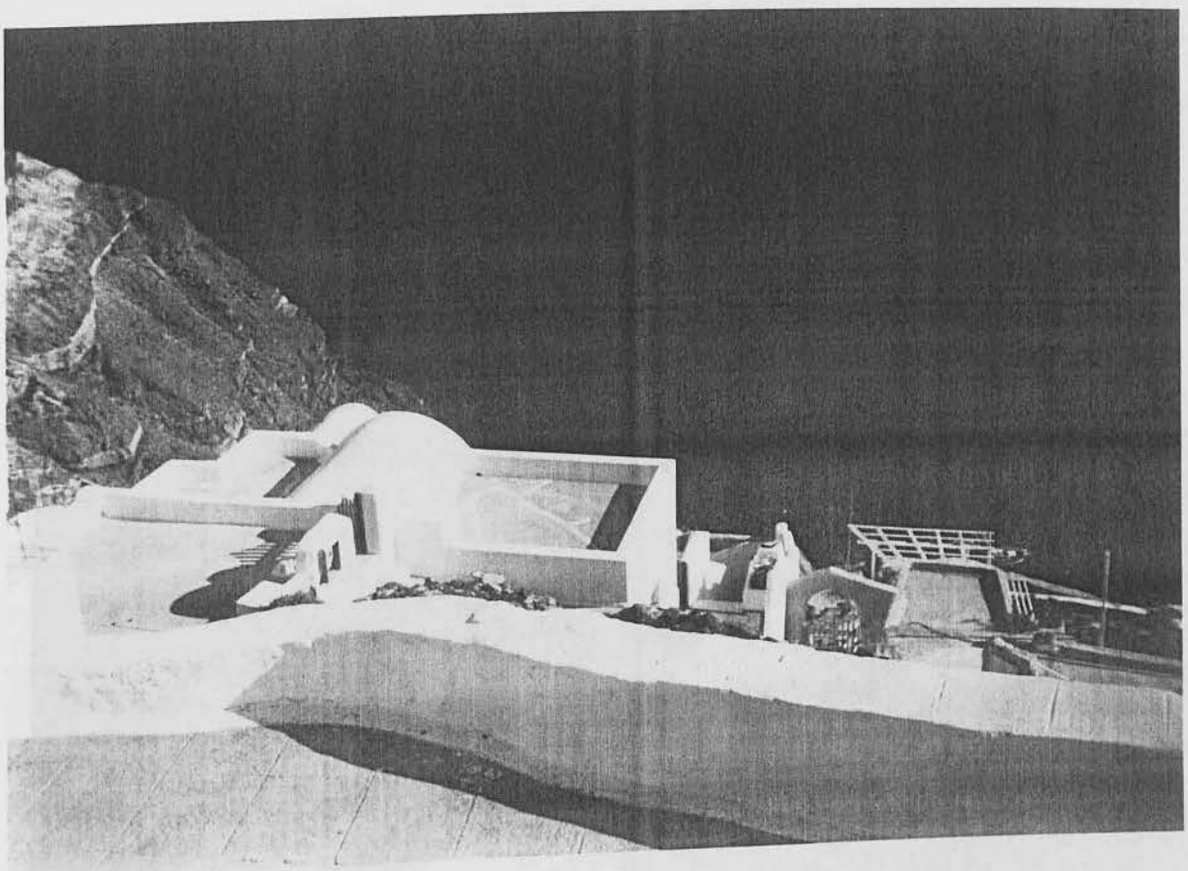

Φωτ.12-13 Αυλές στα Φηρά

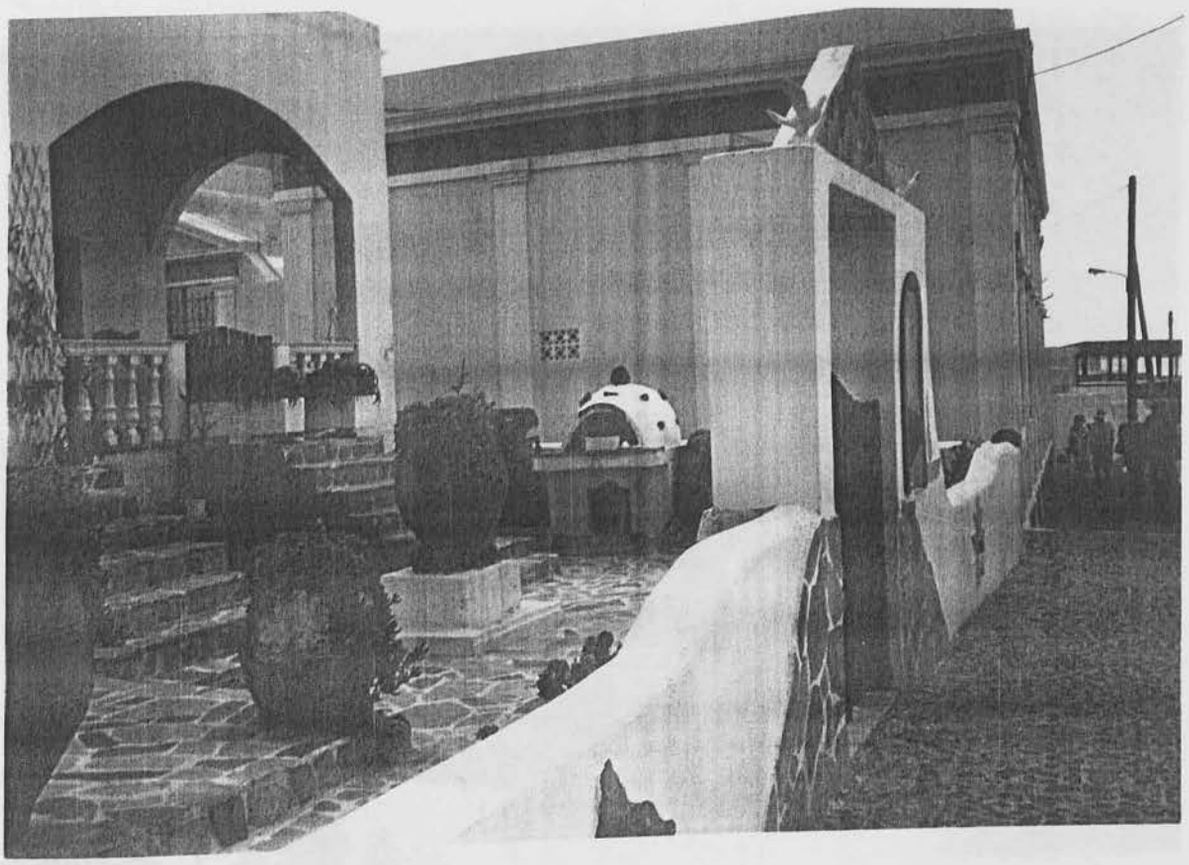

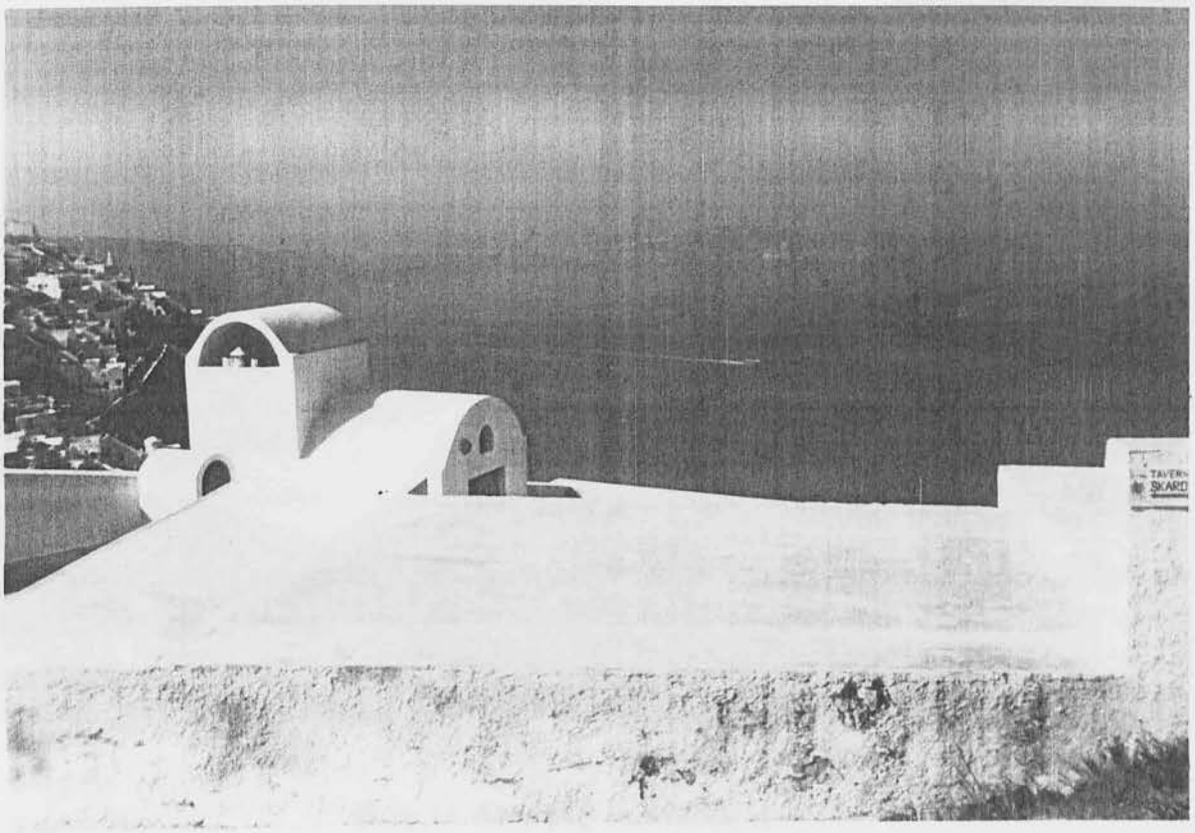

Φωτ.14-15 Έξοδος στο δόμα του σπιτιού στα Φηρά

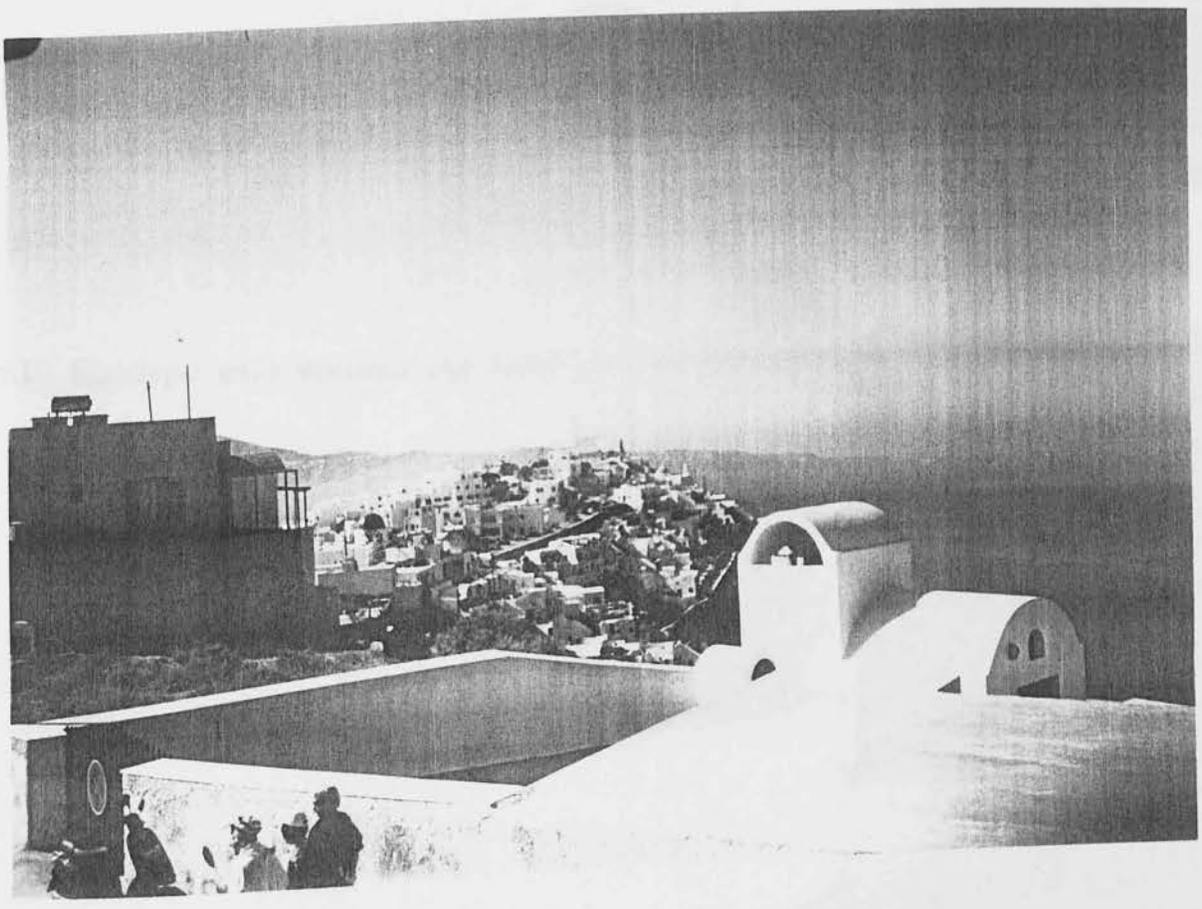

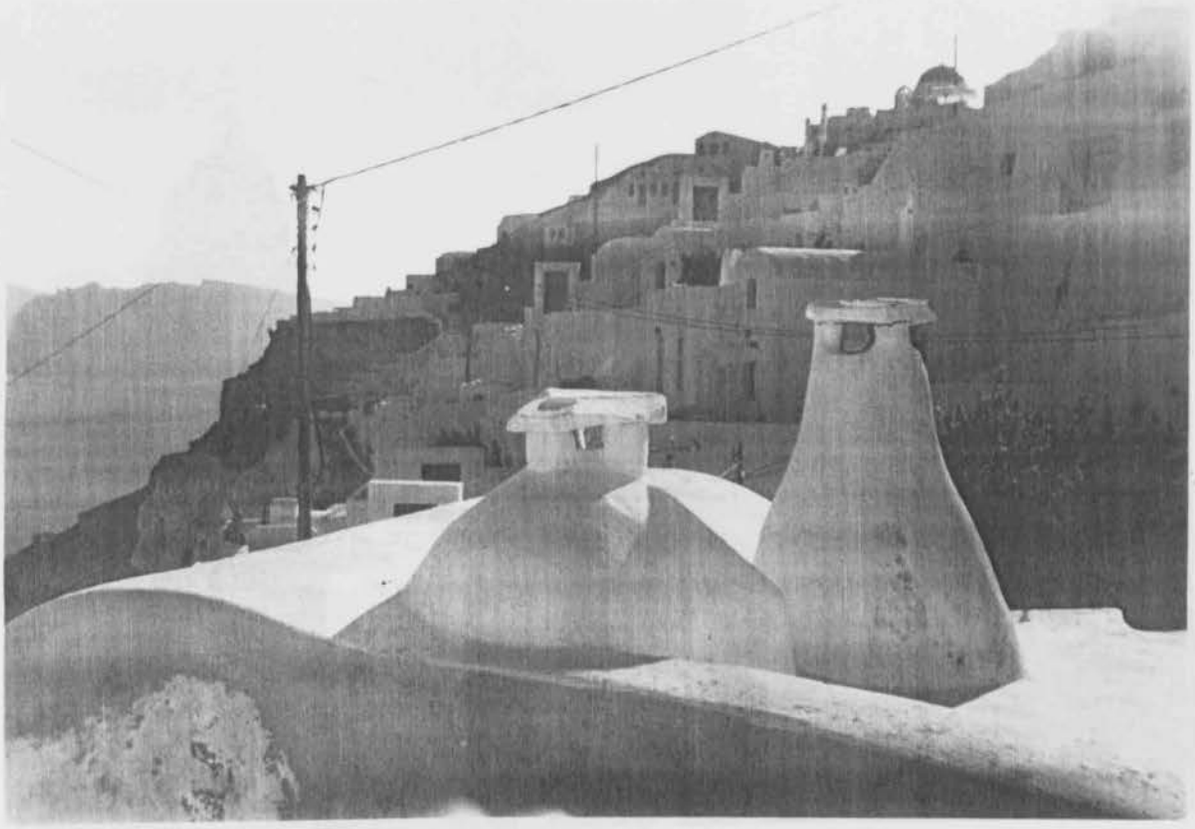

Φωτ.16 Μορφές καπνοδόχου

Φωτ.17 Εξώθυρα στον οικισμό της Όιας

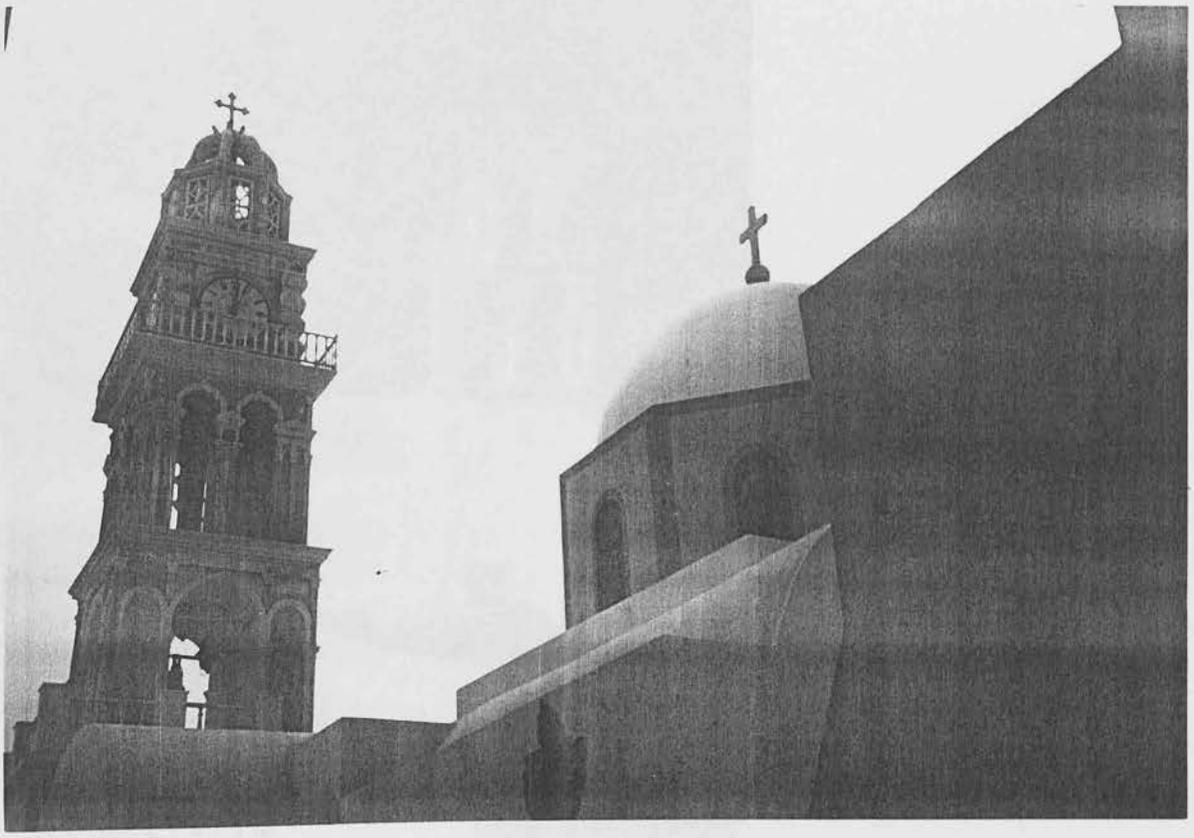

Φωτ.18 Άγιος Ιωάννης ο Θεολόγος

Φωτ.19 Παναγία Υπαπαντή του Σωτήρος - Μητρόπολη των Φηρών

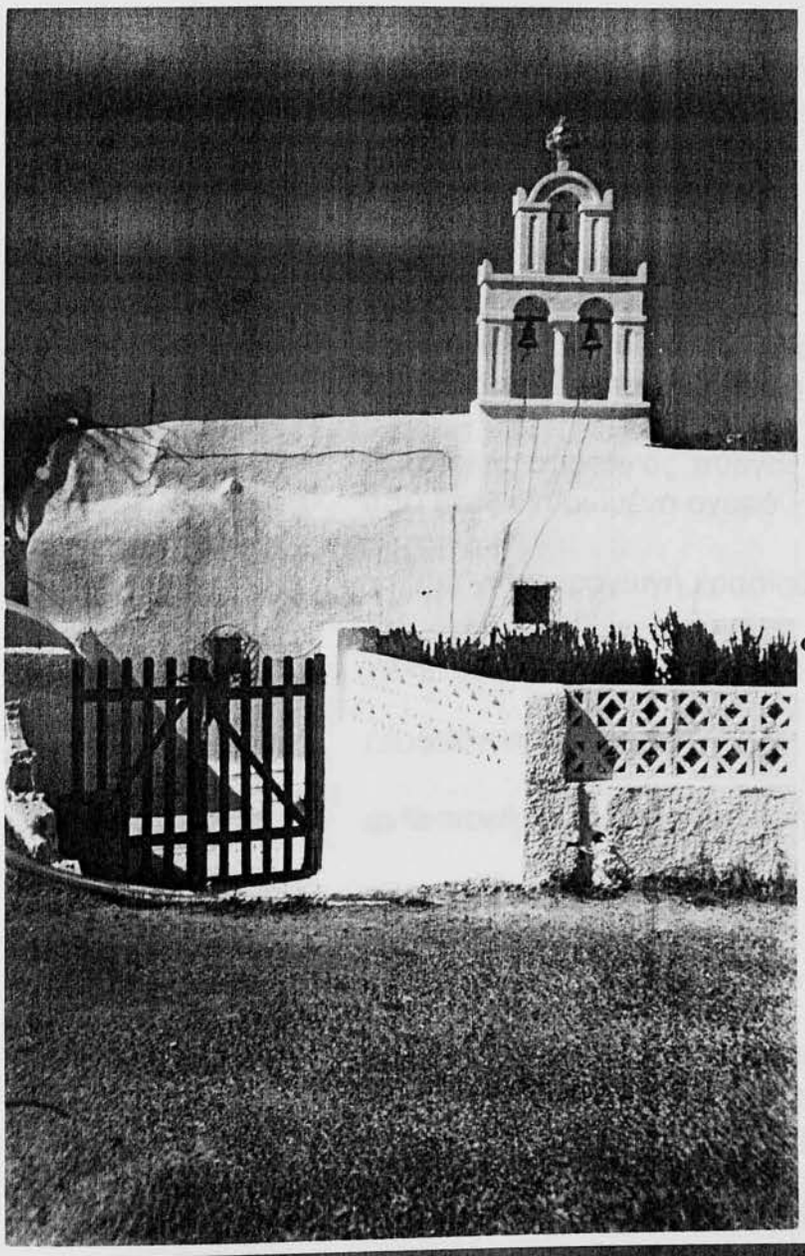

Φωτ.20 Υπόσκαφη εκκλησία

Φωτ.21 Χτιστό σπίτι με πρωτότυπη έξοδος στο δόμα (ανεμόμυλος)

ΓΛΩΣΣΑΡΙ

Άσπα	τέφρα ή θηραϊκή γη. Όλα τα υπόσκαφα σπίτια της Σαντορίνης έχουν σκαφεί μέσα στο στρώμα της άσπας. Χρησιμοποιείται επίσης σαν υλικό για κονίαμα
Γούλας	αυτοτελής αμυντικός πύργος που βρίσκεται μέσα ή έξω από ένας οχυρωμένο οχυρό
Κάναβα	χτίσμα για παραγωγή κρασιού ή ρακί
Καστέλι	οχυρωμένος οικισμός
Κίσσηρη	ελαφρόπετρα (ή αλίστρας)
Κοκκινόπετρα	ανδεσιτική ή σκωριώδους υφής λάβα
Μαυρόπετρα	δακιτοειδής λάβα
Πλακωτό	λιθόστρωτο από μαυρόπετρα
Ποταμός	κοίτη χειμάρρου με απότομες όχθες από τη διάβρωση του στρώματος της άσπας. Ορισμένοι οικισμοί δημιουργούνται μέσα σε ποταμούς
Στέρνα	υπόγεια δεξαμενή συλλογής βρόχινου νερού
Υπόσκαφο	χτίσμα λαξεμένο στο κάθετο μέτωπο του στρώματος της άσπας

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

1. Μιχελής, '' Το ελληνικό λαϊκό σπίτι '', Α' Τόμος, Φροντιστηριακή εργασίαι, Έκδοση Ε.Μ. Πολυτεχνείου, Αθήνα 1981

2. Τζελέπη Πάνου - Νικολή, '' Ελληνική Λαϊκή Αρχιτεκτονική '', Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1977

3. Δουμάνη Ορέστη και Oliver Paul, '' Οικισμοί στην Ελλάδα '', Έκδοση Αρχιτεκτονικών Θεμάτων, Αθήνα, 53 - 81

4. Ντούμας Χρήστος (έφορος Αρχαιοτήτων), '' Σαντορίνη. Η Προϊστορική πόλη του ακρωτηρίου, σύντομος εικονογραφημένος αρχαιολογικός οδηγός '', Εκδ. οίκος Hannibal, Αθήνα 1987

5. '' Ελληνική Παραδοσιακή Αρχιτεκτονική, Κυκλάδες '', τόμος 2, Εκδοτικός οίκος Μέλισσα, Αθήνα 1983

6. Βαρβέρης Γεώργιος, ''Σπίτια της Σαντορίνης'', Το ελληνικό λαϊκό σπίτι, Έδρα Αρχιτεκτονικής Μορφολογίας και Ρυθμολογίας Ε.Μ.Π., Αθήνα 1960, 41 - 60

7. Δανέζης Μιχαήλ (επιμ.), '' Σαντορίνη '', Αθήνα 1939 - 40 και 1971

8. Papaw Constantin, '' L' urbanisme et l' architecture populaire dans le Cyclades, Dunod. Paris 1957

9. Σιμόπουλος Γεώργιος, '' Ανώνυμη και μοντέρνα Αρχιτεκτονική '', Αρχιτεκτονικά θέματα 6 (1972), 49 - 60

10. Radford Anthony, '' Κυκλάδες. Μελέτη μιας ανώνυμης αρχιτεκτονικής '', Οικισμοί στην Ελλάδα, Ορέστης Δουμάνης και Paul Oliver (επιμ.), Αθήνα 1974, 64 - 82

11. Κονταράτος Σάββας, '' Μοντέρνα και ανώνυμη αρχιτεκτονική. Μια άλλη άποψη για την ανοικοδόμηση της Σαντορίνης '', Αρχιτεκτονικά θέματα 6 (1972), 60 - 62